

Rodinné chování mladé generace

závěrečná zpráva
z „Biografického výzkumu mladé generace 2002“

Jana Paloncyová

VÚPSV
prosinec 2002

Obsah

ÚVOD	3
I. ZÁKLADNÍ INFORMACE O ŠETŘENÍ „BIOGRAFICKÝ VÝZKUM MLADÉ GENERACE 2002“	4
II. STRUČNÝ NÁSTIN VÝVOJE ČESKÉ RODINY PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE	5
III. POSTOJE MLADÝCH LIDÍ K RODINĚ.....	7
IV. PŮVODNÍ RODINA A JEJÍ VLIV.....	12
V. STUDIUM A PROFESNÍ DRÁHA MLADÝCH LIDÍ.....	15
VI. BYDLENÍ.....	17
... ..	
VII. NĚKTERÉ VÝCHOZÍ SOCIOLOGICKÉ TEORIE VÁŽÍCÍ SE K RODINĚ..	21
1. MANŽELSTVÍ.....	21
... ..	23
2. ROZVOD.....	25
... ..	27
3. NESEZDANÉ SOUŽITÍ.....	
4. RODIČOVSTVÍ.....	
VIII. VLASTNÍ RODINA.....	31
1. PARTNERSKÉ VZTAHY.....	31
2. PRVNÍ PARTNERSTVÍ.....	33
3. DRUHÉ PARTNERSTVÍ.....	40 41
4. PRVNÍ SŇATEK.....	46
5. ROZVOD.....	50
... ..	52
6. DĚLBA ROLÍ V RODINĚ.....	60
7. SEXUÁLNÍ CHOVÁNÍ A RODIČOVSTVÍ.....	
8. REGIONÁLNÍ POHLED.....	
	64
ZÁVĚR.....	67
LITERATURA.....	69
PŘÍLOHA 1: ANALÝZA PŘEŽITÍ (SURVIVAL ANALYSIS).....	69
1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	69 69
2. DATA PRO SURVIVAL ANALYSIS.....	69 70
3. PROMĚNNÉ V SURVIVAL ANALYSIS.....	70 70
4. ZÁKLADNÍ ANALYTICKÉ FUNKCE.....	71 72

5. ZÁKLADNÍ METODY SURVIVAL ANALYSIS.....	
5.1. Tabulky života (life table).....	
5.2. Metoda Kaplan-Meier.....	
5.3. Regresní modely - Coxova regrese.....	
PŘÍLOHA 2: HODNOTY ZOBRAZENÉ VE VYBRANÝCH GRAFECH.....	75
PŘÍLOHA 3: DOTAZNÍK.....	79
PŘÍLOHA 4: PŘEHLED DALŠÍCH POUŽITÝCH SOCIOLOGICKÝCH ŠETŘENÍ..	98
SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK.....	10 0

Úvod

Předkládaná závěrečná zpráva prezentuje výsledky „Biografického výzkumu mladé generace 2002“ (dále MG02) uskutečněného v 1. pololetí roku 2002 Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí. Jeho hlavním cílem byla snaha postihnout především životní dráhu mladých lidí. Výzkum tedy nebyl primárně zaměřen na hodnoty a postoje mladých lidí vážící se k rodině. Záměrem výzkumu bylo pokusit se zasadit rodinné události, jako je např. sňatek či rozvod do kontextu jiných událostí, jako je např. ukončení studia, vstup do zaměstnání, získání vlastního bydlení apod. Pro získání těchto informací byla využita v České republice poměrně nová metoda, tzv. biografická metoda. Její inovací je překonání základních hypotéz klasické demografie, kterými jsou homogenita studovaného souboru a studování demografických událostí (např. sňatku, narození dítěte) bez vlivu ostatních životních událostí. Výsledky tedy doplňují interpretaci změn demografického chování mladých generací v 90. letech. Pro vlastní statistickou analýzu dat týkajících se vztahů různých životních událostí je vhodná tzv. analýza přežití (survival analysis, stručný popis metody je uveden v příloze 1, čtenáři doporučujeme tuto přílohu projít především před kapitolou VIII.), jež byla nejprve uplatňována v lékařství, ale v posledních 20 letech se v západních zemích ujala i ve společenských vědách. Nevýhodou této metody je charakter potřebných dat, neboť pro analýzu je důležité znát alespoň přibližně datum (rok, v ideálním případě i měsíc) jednotlivých událostí, jejichž interakce a posloupnost chceme sledovat. Otázky mají často intimní charakter a jsou rovněž náročné na paměť respondentů. Z tohoto důvodu bylo uvedené šetření do jisté míry šetřením pilotním, neboť sestavení dotazníku tohoto typu přináší jisté úskalí.

Výzkum byl plně financován z rozpočtu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí a terénní šetření bylo provedeno v Praze a v okresech severních a jižních Čech. Mladá generace byla vymezena populačními ročníky 1968 až 1977. Vzhledem k tomu, že výzkum nepokryl území celé republiky, není soubor přímo srovnatelný se soubory předchozích šetření jako např. „Populační klima 1996“, „Formy rodinného života mladé generace 1996“ apod. Přesto doufáme, že předkládané výsledky mohou být zdrojem hypotéz a inspirací pro další výzkumy rodiny usilující o vysvětlení změn demografického chování po roce 1989.

Po úvodní části shrnující hlavní charakteristiky získaného souboru bude stručně nastíněn vývoj rodinného chování po 2. světové válce s důrazem na změny v posledních 12 letech. Třetí kapitola bude věnována některým postojům mladé generace k rodině.

Následující část se již bude zabývat vlastní biografií mladé generace. Nejprve se zaměříme na zázemí původní rodiny a na vliv orientační rodiny na postoje a vlastní rodinné chování respondentů. Dále bude zachycena studijní a profesní dráha respondentů, zmíníme se rovněž o zahraničních zkušenostech mladých lidí. Šestá kapitola se zaměří na palčivou a diskutovanou otázku bydlení mladých lidí.

Vzhledem k tomu, že demografické změny, ke kterým dochází v České republice v posledních letech, se v mnohém podobají tzv. druhému demografickému přechodu, k němuž docházelo v západních zemích od 70. let, bude část věnovaná rodinnému chování a biografii nejprve uvedena částí teoretickou, jež prezentuje dílčí teorie rodiny vážící se k demografickému přechodu, které mohou být inspirující a jsou často východiskem dalších úvah o české rodině. Poslední, stěžejní část již bude rozebírat vlastní rodinné chování mladé generace. Pozornost bude zaměřena na partnerské vztahy, manželství, rozvod a rodičovství. Odklad rodinných událostí do vyššího věku bude studován ve vztahu k událostem především ekonomického charakteru, jako je např. ukončení studia, vstup na pracovní trh, ekonomická nezávislost na rodičích apod.

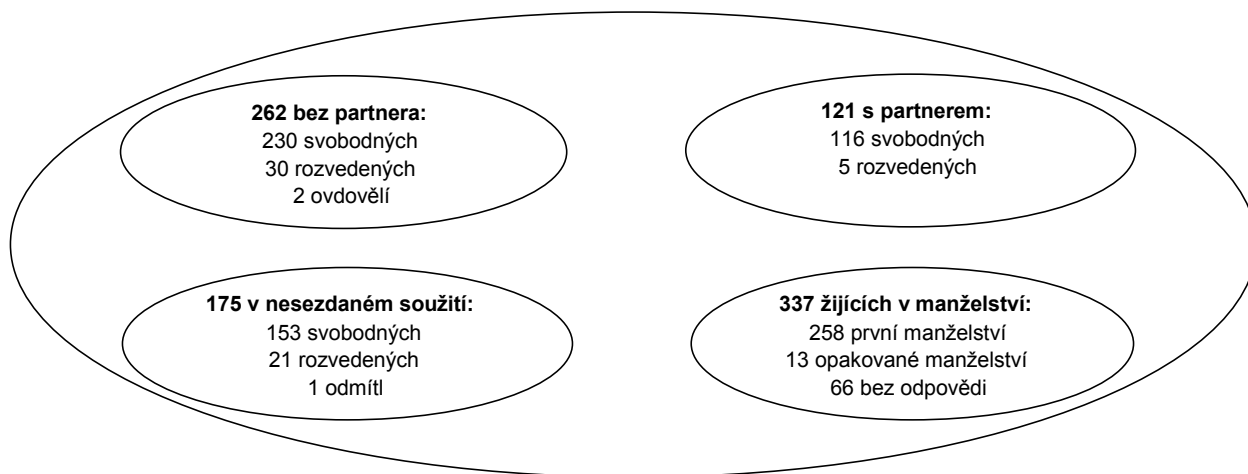
Pro zodpovězení některých otázek týkajících se rodinného chování jsou využita i data z předchozích výzkumů rodiny, jejichž seznam je uveden v příloze 4.

I. Základní informace o šetření „Biografický výzkum mladé generace 2002“

V souboru vyšetřeném ve výzkumu „Biografický výzkum mladé generace 2002“ bylo ve věku 25 až 34 let dotázáno celkem 895 osob. Výběr respondentů byl proveden metodou kvótního výběru podle regionu, velikosti obce, pohlaví, věku a vzdělání. Tři pětiny dotázaných byly tedy ve věku 25 až 29 let, neboť tito respondenti pocházejí z početně silných populačních ročníků let 1973 až 1977, přibližně jedna čtvrtina respondentů měla vysokoškolské vzdělání, 40 % nemělo maturitu. Vzhledem k tomu, že výzkum byl proveden pouze v Praze, v jižních Čechách a v okresech Chomutov a Litoměřice a není tedy reprezentativní pro celou Českou republiku, představují pražští respondenti jednu polovinu všech dotázaných, respondenti z jižních Čech jsou zastoupeni v přibližně v jedné pětině a dotázaní ze severních Čech přibližně ve 30 %. Zhruba jedna polovina (56 %) respondentů stále neuzavřela sňatek, v manželství žilo necelých 40 % dotázaných.

Rodinná, respektive partnerská situace byla zrekonstruována ze standardní otázky rodinného stavu respondenta a jeho současného partnera (svobodný, vdaná/ženatý, rozvedený, ovdovělý), dále z otázek, jež měly za úkol postihnout jednotlivá partnerství (případy, kdy spolu partneři žili a hospodařili v jedné domácnosti), kterými dotázaní ve svém životě prošli, a z otázky zaměřené na aktuální složení domácnosti. Vzhledem k vysoce soukromému charakteru otázek odmítlo 66 respondentů žijících v manželství na podrobnější otázky týkající se jejich partnerských vztahů odpovědět. Partnerskou situaci dotázaných v době výzkumu vystihuje obrázek 1.

Obrázek 1 Partnerská situace mladých lidí v době výzkumu

Přibližně jedna polovina respondentek a respondentů uvedla, že (jejich partnerka) byla již někdy těhotná (44 %, 3,7 % odmítlo na otázky týkající se těhotenství odpovědět, 1,5 % nevědělo). V době výzkumu bylo 27 žen (partnerek) těhotných, z nichž 15 čekalo první dítě. Z celkového počtu 598 těhotenství 386 žen se narodilo 502 dětí, 43 skončilo umělým přerušением těhotenství a 26 samovolným potratem, případně mimoděložním těhotenstvím či narozením mrtvého dítěte. Ti, kteří již založili rodinu, měli v průměru 1,5 dítěte, na jednoho respondenta pak připadalo 0,6 dítěte.

II. Stručný nástin vývoje české rodiny po 2. světové válce

Pro poválečný populační vývoj České republiky byl typický tzv. extenzivní populační režim vyznačující se vysokou sňatečností, vysokou plodností (hlavně na počátku reprodukčního období), vysokou rozvodovostí, vysokou potratovostí a vysokou úmrtností (tabulka 1). Naše země se tak zařadila svým demografickým chováním (a nejen tím) mezi země východoevropského bloku, ačkoli před 2. světovou válkou patřila k zemím západní Evropy.

Tabulka 1 Populační vývoj po 2. světové válce

rok	1960	1970	1989	1999	2000
úhrnná sňatečnost svobodných (%)					
- muži	95,8*	94,2	89,2	68,9	69,5
- ženy	97,7*	96,5	95,3	73,1	74,4
průměrný věk při prvním sňatku					
- muži	24,6*	24,4	24,6	28,5	28,9
- ženy	21,4*	21,7	21,8	26,2	26,4
modální věk při prvním sňatku					
- muži	22,6*	22,5	22,5	25,9	26,6
- ženy	19,9*	20,1	19,7	24,5	24,2
úhrnná rozvodovost (%)	15,9	15,9	37,2	32,3	41,3
úhrnná plodnost	2,09	1,93	1,87	1,13	1,14
průměrný věk matek	25,4	25,0	24,8	26,9	27,2

Pozn.: *1961

Definice: úhrnná sňatečnost svobodných: hypotetický podíl osob, které by při zachování úrovně sňatečnosti daného kalendářního roku vstoupily před 50. narozeninami do manželství; úhrnná rozvodovost: hypotetický podíl manželství, která by při zachování úrovně rozvodovosti daného kalendářního roku zanikla rozvodem; úhrnná plodnost: průměrný počet dětí připadající na 1 ženu při zachování plodnosti daného kalendářního roku

Zdroj: Pohyby obyvatelstva, ČSÚ; Kučera, M., 1994; Populační vývoj České republiky 2000, Bilance svobodných 2000, ČSÚ

Poválečné období v České republice bylo z hlediska rodinného chování podobně jako v jiných evropských státech ve znamení sňatkového boomu, jenž byl doprovázen baby boomem. V českých zemích nebyl tento kompenzační efekt tak výrazný jako v jiných zemích, neboť politická situace Protektorátu byla specifická a k růstu porodnosti docházelo již na počátku 40. let. Nicméně na rozdíl od západních zemí nástup komunistického režimu vysokou sňatečností a porodností v dlouhodobém horizontu nepřerušil. Liberální rozvodová legislativa, nedostatečná sexuální osvěta, sňatky uzavřené v nízkém věku často v důsledku těhotenství partnerky vedly v nemálo případech k rozvodu. Postoj i vlastní rodinné chování ovlivnilo také, ve srovnání s jinými zeměmi, brzké přijetí potratového zákona, později, především v 70. letech, se v rodinném chování projevila i opatření sociální politiky ve prospěch rodin s dětmi. Vzhledem k politickým a ekonomickým poměrům byla rodina vnímána jako hlavní oblast seberealizace. V porovnání s minulostí sice došlo k rozpadu široké rodiny na rodiny nukleární (po roce 1970 se snižoval podíl soužití více cenzových domácností), nicméně vzájemná výpomoc rodin, ať již materiální (výstavba bydlení), finanční nebo pomoc s péčí či výchovou dětí byla nezbytná.

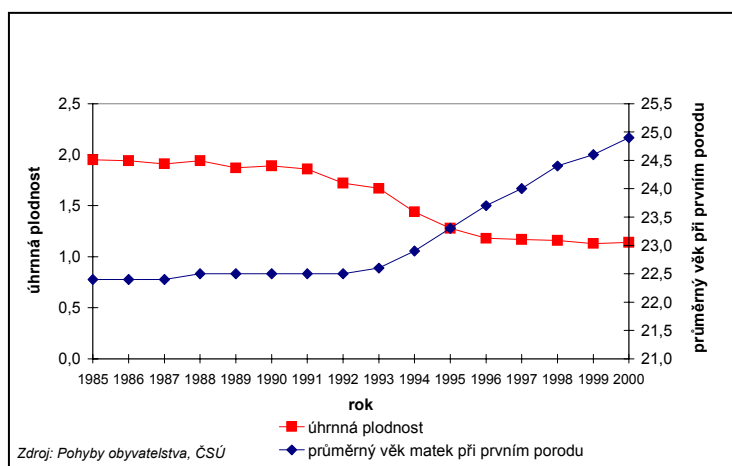
Spolu s celkovou transformací české společnosti došlo a dochází v posledních 10 letech k významným změnám i v oblasti demografického vývoje a naše země se v několika jeho aspektech přiblížila k západním zemím. Mezi nové rysy demografického vývoje patří přirozený úbytek počtu obyvatel (od roku 1994) a zrychlující se proces stárnutí populace. Kromě zlepšování úmrtnostních poměrů mají na tento populační vývoj vliv změny sňatečnosti

a s ní související změny porodnosti a potratovosti, které můžeme souhrnně spolu s procesem rozvodovosti nazvat rodinným chováním po roce 1989.

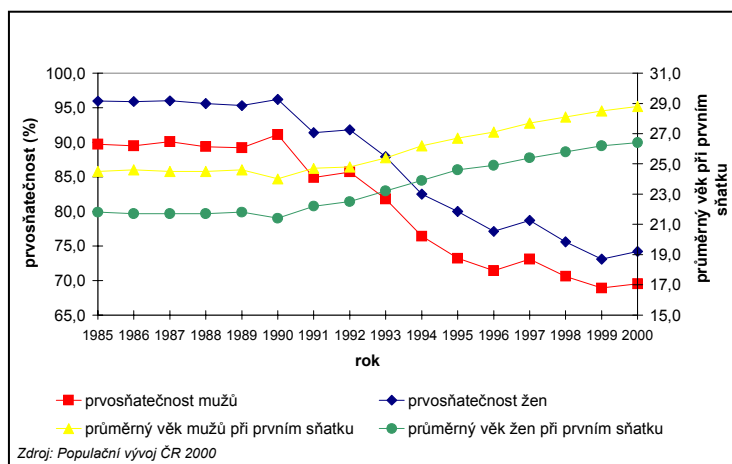
Populační vývoj České republiky v 90. letech se v řadě aspektů podobá populačnímu vývoji v západních zemích započatému v 70. letech, jenž se v podstatě vyznačoval opačnými trendy než baby boom. V 60. až 70. letech došlo na Západě ke snížení plodnosti doprovázenému snížením průměrného věku při porodu. Potom následovala stabilizace úhrnné plodnosti pod hranicí úrovně prosté reprodukce obyvatelstva a došlo ke zvyšování věku při porodu. Od 70. let se rovněž snižovala opakovaná sňatečnost a sňatečnost svobodných a zvyšoval se průměrný věk při prvním sňatku. Zvyšoval se také podíl dětí narozených mimo manželství a počet dlouhodobých nesezdaných soužití (např. Francie: Broulíková J., 2001).

Základní charakteristiky porodnosti a sňatečnosti v České republice v 90. letech charakterizují obrázky 2 a 3.

Obrázek 2 Úhrnná plodnost a průměrný věk při prvním porodu v České republice

Obrázek 3 Sňatečnost svobodných v České republice

III. Postoje mladých lidí k rodině

Výzkum MG02 nebyl primárně zaměřen na získání postojů k rodině a manželství. Důvodem pro to byla především realizace výzkumu „Rodina 2001“ (dále jen R01), jenž se sice týkal reprezentativního vzorku celé dospělé populace (18 a více let), nicméně obsahoval i otázky týkající se hodnot a postojů. Hlavním záměrem MG02 bylo částečně navázat na výzkumy uskutečněné ve 2. polovině 90. let (např. „Formy rodinného života mladé generace 1996“ - dále jen MR96, SV96, „Mladá generace 1997“ - dále jen MG97), jež mimo jiné obsahovaly části zaměřené na reálné rodinné/partnerské chování mladých lidí. Jak již bylo zmíněno v úvodu, výzkum MG02 měl za cíl především zasadit rodinné události do kontextu dalších životních událostí.

Podobně jako v předcházejících výzkumech byla i u souboru dotázaných MG02 nepochybná tolerance nesezdaného soužití. Pouze necelých 8 % respondentů se domnívalo, že lidé by spolu bez uzavření sňatku neměli žít v jedné společné domácnosti. Odpůrci nesezdaného soužití byli nejčastěji z řad věřících respondentů, liberální názor byl pak posilován spolu se zvyšující se úrovní vzdělání. Více než polovina (54 %) dotázaných se domnívala, že by nemanželská kohabitace měla skončit sňatkem, zbývajících 38 % respondentů pak považovalo nesezdané soužití za instituci, jež může bez problémů nahradit instituci manželství. K tomuto názoru se přiklánělo více mužů než žen (41 % proti 34 %). Z regionálního pohledu ani z pohledu velikosti obce nebyly zjištěny žádné významné rozdíly v názoru na nemanželskou kohabitaci.

V roce 2002 považovali muži i ženy stále za nejvhodnější variantu uspořádání svých vlastních partnerských vztahů manželství (tři čtvrtiny). Bez stálého partnera by chtělo žít 7 % respondentů, sňatek by se stálým partnerem neuzavřelo 17 %. Jako důvod života bez stálého partnera uváděli respondenti nejčastěji touhu být nezávislý jak ve smyslu osobní svobody, tak např. z pohledu ekonomické samostatnosti. Lidé, kteří by volili spíše nesezdané soužití, uváděli jako důvod především zbytečnost sňatku, neboť tuto instituci považují za pouhou formalitu či dokonce komplikaci. V manželství pak také tyto respondenti vidí instituci omezující osobní svobodu a domnívají se, že v nesezdaném soužití budou méně svázáni. Poměrně častá byla i obava z rozvodu. Naprostá většina mužů i žen, kteří by chtěli vstoupit (vstoupili) do manželství, by tak chtěla učinit po tzv. manželství na zkoušku (85 %). Jak již z tohoto termínu vyplývá, jeho hlavní výhodou je podle respondentů poznání partnera a ověření si společného života v jedné domácnosti. Na rozdíl od ostatních dvou regionů byla v Praze patrná větší tendence žít se stálým partnerem bez uzavření sňatku (20 %, S a J Čechy 14 %).

Jedním z důvodů, proč chce většina mladých lidí stále vstoupit do manželství, může být skutečnost, že muži i ženy shodně uvažují o tom, do jakých rodinných vztahů by se dítě mělo narodit: dvě třetiny mladých lidí souhlasí s tím, že by lidé, kteří chtějí mít dítě, měli uzavřít sňatek. Z regionálního pohledu byli v této otázce méně tradiční respondenti pocházející ze severních Čech. V roce 1997 bylo zastáncem klasické vize rodiny, to znamená rození dětí do manželství, 80 % respondentů. Vzhledem k věkovému vymezení souborů MG97 (18 až 30 let) a MG02 a k celorepublikovému pokrytí pouze v roce 1997 není však možné tyto dva soubory přímo srovnávat.

Mladí lidé, kteří jsou zastánci sňatku, vidí v manželství často instituci, jež je důležitou zárukou právních vztahů, a je proto nenahraditelná. Tento postoj je významně posílen, pokud chce respondent vstoupit (vstoupil) do manželství přímo. V celém souboru respondentů MG02 není však názor, že je manželství důležitou zárukou právních vztahů, jednoznačně dominující: více než jedna třetina dotázaných nesouhlasí s tímto výrokiem. Pro většinu respondentů ve věku 25 až 34 let z výzkumu R01 nebyly hlavními výhodami manželství ani finanční jistoty ani právní záruky majetkových vztahů. Zdá se tedy, že

v rodinném chování mladých lidí převládá spíše snaha brát ohled na děti, to znamená uspořádat především rodičovské vztahy, uspořádání partnerských vztahů již není považováno za tak důležité. O tom svědčí i poměrně nízké zastoupení respondentů (MG02), kteří naprosto souhlasili s tím, že v dnešní době je nezbytné uzavřít předmanželskou smlouvu (15 %). Bez ohledu na míru souhlasu pak považovalo předmanželskou smlouvu za důležitou 45 % respondentů, tedy necelá polovina. Ani např. ženy s vysokoškolským vzděláním nepokládaly předmanželskou smlouvu za nutnou více než ostatní skupiny žen, její důležitost si uvědomovali častěji muži s vysokoškolským vzděláním (53 %).

Děti představují pro většinu mladých stále pevnou součást jejich života. Pouze 13 % žen, ale 28 % mužů uvedlo, že si svůj život dovede představit bez dětí. Nicméně i tato skupina respondentů chce ve svém životě alespoň jedno dítě mít. Ženy i muži se nejčastěji klonili ke dvěma dětem (55 %, tj. dvě třetiny z již rozhodnutých), 15 % by chtělo mít pouze jedno dítě. Muži však ve značné míře neměli o velikosti své vlastní rodiny představu (jedna pětina). Z hlediska regionu bydliště respondenta ani vzdělání nebyly zjištěny žádné významné rozdíly v odpovědích dotázaných.

T a b u l k a 2 Počet plánovaných dětí (%)

počet chtěných dětí	muž			žena		
	Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy
žádné	0,9	3,2	4,2	0,9	1,5	0,0
jedno	12,8	12,0	7,4	17,3	21,6	13,3
dvě	50,5	53,6	55,8	52,9	59,0	61,2
tři a více	13,4	9,6	13,8	17,7	9,7	21,4
zatím nemá představu	22,0	21,6	18,9	11,1	8,2	4,1
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: MG02

Představu o počtu chtěných dětí je zajímavé studovat rovněž ve vztahu k počtu dětí, které se již respondentovi narodily. Srovnání chtěného a skutečného počtu dětí může být bráno v úvahu při sestavování populačních prognóz, na druhé straně také přispívá k hledání příčin nízké porodnosti: rozdíl chtěného a skutečně realizovaného počtu dětí často svědčí o přítomnosti objektivních překážek jako je nepříznivá finanční situace apod. Muži i ženy, kteří ještě neměli žádné dítě, by přesto chtěli téměř všichni rodinu v budoucnu založit. Bezdětní muži by chtěli pouze jedno dítě častěji než muži, kteří již byli rodiči. Muži, kteří již rodinu založili, by si přáli další dítě ve dvou třetinách, u žen však bylo toto přání méně silné, další dítě by chtěla přibližně jedna polovina z nich. U žen se zde projevila skutečnost, že si častěji než muži (18 % proti 11 %) přály mít jedno dítě, a to bez ohledu na region, kde bydlely, i na výši vzdělání. Pravděpodobně se zde projevila větší snaha žen skloubit pracovní a rodinný život.

Zajímavé je zjištění, že bezdětní respondenti většinou neuvažovali o dítěti dříve než za dva roky. Jako hlavní důvody uváděli nejčastěji vedle faktu, že nemají partnera, momentální přednost kariéry nebo studiu, dále nepřipravenost a až na dalších místech se umístily finance a bydlení. Dotázaní, kteří již měli jedno dítě, o dalším dítěti v dohledu dvou let uvažovali již častěji (jedna polovina z nich). Mezi hlavní důvody, proč zatím neplánují další dítě, patřily finance a spokojenost s dosavadním počtem dětí. Podle vyjádření respondentů je ideální, aby se první dítě narodilo do tří let poté, co spolu partneři začnou bydlet (bez ohledu na legálnost vztahu). Druhé dítě by se pak mělo narodit v průměru s odstupem dalších tří let. Uvedené plánování narození dětí se významně nelišilo podle toho, jaký typ partnerství by respondent ve svém životě upřednostňoval.

Přesto, že se u bezdětných neprojevily finance jako hlavní důvod odkladu narození dítěte, je zajímavé se zmínit o tom, jakou mají mladí lidé představu o minimálním příjmu

bezdětného páru a tříčlenné rodiny s jedním dítětem do 3 let. Na úvod je nutné poznamenat, že představy se značně různí. Minimální příjem manželů do 30 let bez dětí se pohyboval v rozmezí od 6 tisíc do 60 tisíc Kč, za nejnižší příjem tříčlenné rodiny s jedním dítětem do 3 let pak respondenti považovali příjem od 8 tisíc do 70 tisíc Kč. Nejčastěji by podle respondentů měla mít rodina bez dětí příjem 20 tisíc Kč, narození dítěte pak zvýšilo požadavky na finanční zabezpečení rodiny nejčastěji o 5 tisíc až 10 tisíc Kč, v průměru pak o necelých 8 tisíc Kč. Odhady minimálních příjmů nutných pro zabezpečení bezdětné rodiny a rodiny s jedním dítětem se příliš nelišily podle toho, zda respondent byl již rodičem či ne. Představy mladých lidí tak převyšují stanovené životní minimum tříčlenné rodiny (9 210 Kč) přibližně 3krát. Větší požadavky na finanční zabezpečení rodiny kladli v souladu s reálně vyšším finančním zatížením především v oblasti bydlení respondenti žijící v Praze (40 % se domnívá, že bezdětný pár by měl mít příjem vyšší než 20 tisíc Kč, J Čechy: 30 %, S Čechy: 20 %; pražští respondenti, kteří se domnívají, že příjem rodiny s dítětem do 3 let věku by měl být vyšší než 30 tisíc Kč, byli zastoupeni v 35 %, S Čechy: 14 %, J Čechy: 18 %).

V souvislosti se stále diskutovanými možnostmi propopulačních opatření se často objevuje požadavek, aby rodičovská dovolená byla lépe skloubena s profesním uplatněním rodiče, který je s dítětem doma. V současné době má na tzv. rodičovský příspěvek nárok rodič, který osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě do 4 let věku (nebo do 7 let, je-li dítě dlouhodobě zdravotně postižené). Při poskytování této dávky není testován příjem rodiny. Rodičovský příspěvek činí 1,1 násobku částky životního minima na výživu a ostatní základní osobní potřeby rodiče, tedy 2 552 Kč měsíčně (od 1.10.2001). Jiný čistý příjem rodiče nesmí přesáhnout výši 1,5 násobku životního minima na osobní potřeby rodiče, tj. 3 480 Kč. Výdělečná činnost při pobírání rodičovského příspěvku je tedy značně omezena. Jedním z možných návrhů je právě rozšíření možnosti být výdělečně činný bez ztráty rodičovského příspěvku. Z tohoto důvodu byla mladým lidem položena následující otázka: „V případě, že by bylo možné lépe sladit rodičovskou dovolenou se zaměstnáním (např. pracovat při současném pobírání rodičovského příspěvku, dostávat příspěvek na zaplacení osoby na hlídání dětí apod.), do jaké míry by to mělo vliv na Vaše rozhodnutí mít první/další dítě?“. Varianty odpovědí pak byly následující: 1. jsme již rozhodnutí mít v nejbližší době dítě, tato opatření by neměla na naše rozhodnutí vliv; 2. v nejbližší době nechceme mít dítě, tato opatření by neměla na naše rozhodnutí vliv; 3. pravděpodobně bychom více zvažovali možnost mít dítě; 4. tato opatření by zcela určitě přispěla k rozhodnutí mít dítě.

Určitý vliv uvažovaných příkladů opatření na rozhodování o tom, zda mít dítě či ne, připustila jedna čtvrtina dotázaných. Většina (57 %) neuvažovala v nejbližší době o dítěti, 15 % bylo již rozhodnuto mít dítě, a proto by vliv opatření byl pro ni také zanedbatelný. Více by v případě zavedení takových opatření zvažovali další dítě ti, kteří již měli jedno dítě (35 %). Zdá se, že zde hrála roli zkušenost se situací mladých rodičů a tito respondenti zřejmě byli schopni více pochopit význam dané otázky. Dalším faktorem mohla být rovněž skutečnost, že tito respondenti byli obecně častěji rozhodnutí mít dítě, a to i bez ohledu na nová opatření ve prospěch mladých rodin (25 %). Jiné charakteristiky jako výše vzdělání, region, velikost obce současná partnerská situace se významně do odpovědí na otázku týkající se populačních opatření nepromítly. Zajímavé však bylo srovnání hypotetického vlivu uvažovaných opatření na plánování prvního, resp. dalšího dítěte v závislosti právě na počtu již narozených dětí a regionu respondenta.

Z následující tabulky je patrné, že bezdětní respondenti z Prahy zatím častěji než v ostatních regionech nechtěli mít v nejbližší době dítě. Bezdětní respondenti severních a jižních Čech naopak častěji připouštěli možný vliv naznačených opatření na rozhodnutí mít dítě. Tato tendence se objevila i u respondentů, kteří již měli jedno dítě.

Tabulka 3 Vliv populačních opatření na plánování dalšího (prvního) dítěte (%)

region	počet již narozených dětí								
	0			1			2		
	Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy
rozhodnutí pro dítě, opatření bez vlivu	12,1	16,9	12,7	25,9	21,9	26,7	2,0	8,2	17,6
nechtějí dítě, opatření bez vlivu	62,0	52,9	55,5	43,2	38,4	28,9	74,0	85,7	70,6
více by zvažovali možnost mít dítě	13,1	16,2	15,5	22,2	16,4	26,7	16,0	2,0	5,9
opatření by určitě přispěla k rozhodnutí mít dítě	8,5	11,0	14,5	6,2	23,3	13,3	8,0	4,1	5,9
neví	4,3	2,9	1,8	2,5	0,0	4,4	0,0	0,0	0,0
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pozn.: znění otázky: „V případě, že by bylo možné lépe sladit rodičovskou dovolenou se zaměstnáním (např. pracovat při současném pobírání rodičovského příspěvku, dostávat příspěvek na zaplacení osoby na hlídání dětí apod.), do jaké míry by to mělo vliv na Vaše rozhodnutí mít první/další dítě?“. Varianty odpovědí pak byly následující: 1. jsme již rozhodnutí mít v nejbližší době dítě, tato opatření by neměla na naše rozhodnutí vliv; 2. v nejbližší době nechceme mít dítě, tato opatření by neměla na naše rozhodnutí vliv; 3. pravděpodobně bychom více zvažovali možnost mít dítě; 4. tato opatření by zcela určitě přispěla k rozhodnutí mít dítě.

Mladé rodiny nespolehnou příliš na pomoc státu a snaží se spíše vytvořit rodinné zázemí vlastními silami či s pomocí širší rodiny. Podle mladé populace ve věku 25 až 34 let dotázané ve výzkumu „Rodina 2001“ by bylo dobré prodloužit především dobu placené dovolené, jež činí dnes 28 týdnů (83 %). Jako méně naléhavé se pak zdá být prodloužení vlastní rodičovské dovolené (59 %). Je samozřejmé, že veškerá opatření sociální politiky, která by zlepšila situaci mladých lidí, jsou vítána, otázkou však zůstává, do jaké míry by měly tyto změny vliv na reálné chování. Výsledky z výzkumu MG02 naznačují, že efekt takových opatření není možné přeceňovat.

Většina dotázaných se v souvislosti s rodičovstvím a s rolí ženy jako matky na jedné straně a účastníka trhu práce na druhé straně domnívá, že pouze bezdětná žena se může plně věnovat kariéře. Tento názor se významně neliší u mužů a u žen, ani u jednotlivých skupin z hlediska vzdělání. Pouze pražské ženy se klonily k tomuto názoru ve větší míře (70 %).

S rodičovstvím souvisí ještě jeden aspekt a tím je postoj k interrupcím. V tomto směru panuje mezi mladou populací poměrně značná shoda a pouze 20 % mužů a žen se přiklání k názoru, aby právní předpisy umožňovaly umělé přerušování těhotenství pouze v případě ohrožení zdraví ženy. Samozřejmě byl tento názor oslabován spolu s rostoucí frekvencí účasti na bohoslužbách či jiných náboženských obřadech. Nicméně je zajímavé podotknout, že i mezi těmi, kteří se účastní bohoslužeb alespoň jednou za měsíc, nebyli odpůrci interrupce z jiných než zdravotních důvodů ve větší převaze. Otázkou je, do jaké míry by oni sami ve svém životě uvažovali o interrupci jako řešení nechtěného těhotenství, tolerance z jejich strany je tu však poměrně značná.

Stejně jako ve všech výzkumech rodiny 90. let se i zde projevila poměrně vysoká tolerance rozvodu manželství. Mladí lidé se většinou domnívají, že rozvod je nejlepším řešením situace, když pár není schopen řešit své manželské problémy a ani děti by v tomto případě neměly být důvodem, proč by manželé spolu měli zůstat.

Posledním okruhem, kterým se část dotazníku zaměřená na postoje respondentů zabývala, byla otázka ekonomické situace. Pravděpodobně podle svých vlastních zkušeností mají mladí lidé problémy při hledání zaměstnání. Názor, že mladí lidé hledají zaměstnání bez větších problémů, zastávala přibližně třetina dotázaných. Větší souhlas byl patrný u respondentů z Prahy, ale ani zde nebyli optimisté početnější než pesimisté. S problematičtým

postavením mladých lidí na trhu práce pak souvisí pomoc širší rodiny mladým rodinám, jež považuje za nezbytnou 70 % respondentů. Větší míru možné soběstačnosti přisuzovali mladým rodinám pouze muži z Prahy (38 % oproti 28 % z jiných regionů).

Výzkum v roce 2002 v podstatě potvrdil poměrně konzistentní postoje mladých lidí k rodinné problematice. I přes klesající sňatečnost by stále většina mladých lidí chtěla žít v manželství. Zdá se však, že klasický rodinný model je spíše udržován snahou, aby se děti rodily do manželství. Z hlediska právních vztahů mezi partnery není instituce manželství považována za důležitou. V mladé populaci převažuje názor, že sňatek by měl být uzavřen až poté, co si partneři vyzkouší život v manželství nanečisto, bez právních závazků. V otázce počtu dětí, které by chtěli mladí lidé mít, se tradičně jako nejčastější model objevila rodina se dvěma dětmi. Nicméně poměrně značná část mladých lidí neměla zatím představu o tom, kolik dětí by si přála. Zastánci rodiny s jedním dítětem a s více než dvěma dětmi pak byli zastoupeni přibližně stejně (15 % všech respondentů). Bezdětným by chtěla zůstat necelá 2 % respondentů, kteří již měli nějakou představu o velikosti své vlastní rodiny.

IV. Původní rodina a její vliv

Rodinné zázemí tzv. orientační rodiny (rodičů) je důležitým rámcem pro vlastní rodinné chování a postoje mladých lidí. Socializace dítěte je v dnešní době ovlivněna poměrně silně vnějším prostředím (vzdělávacím systémem, skupinami vrstevníků apod.), přesto je rodina považována stále za nejdůležitější primární skupinu zajišťující převážnou část socializace. V této souvislosti je zajímavé položit si otázku, zda a do jaké míry se např. předávají rodinné vzorce z generací na generaci.

Na úvod je třeba nejprve zmínit, v jaké rodinné situaci respondenti vyrůstali (MG02). Vzhledem ke kvantitativnímu charakteru šetření půjde samozřejmě pouze o povrchní pohled na původní rodinu respondenta.

Naprostá většina dotázaných žila v dětství (do 15 let) v úplné rodině s vlastními rodiči. Každý desátý respondent pak prožil dětství pouze s jedním rodičem, podobně byli zastoupeni i ti, kteří žili v úplné rodině, ale s jedním nevlastním rodičem. Vysokou úroveň rozvodovosti po 2. světové válce a její stále rostoucí trend potvrdilo zjištění, že jedna čtvrtina manželství či partnerství rodičů skončila rozvodem či rozchodem. Tento údaj je nižší než výsledky běžné evidence obyvatelstva. Důvodem je samotný charakter dat: v běžné evidenci jsou zachyceny rozvody daného kalendářního roku, v tomto případě se však jedná o různé kohorty manželství a o rozvody v různých kalendářních letech. Dalším vysvětlením může být typ výběru respondentů: při kvótním výběru dochází k určitému samovýběru respondentů (kteří jsou ochotni se výzkumu zúčastnit), na otázky týkající se soukromého života mohou být ochotni odpovídat lidé, jejichž soukromý život byl či je spíše bezproblémový. Přesto je zjištění, že každý čtvrtý mladý člověk zažil rozvod svých rodičů, dokladem vysoké rozvodovosti. Respondentům bylo v době rozvodu rodičů v průměru 10 let. Mladí lidé, jejichž rodiče se rozvedli, byli více zastoupeni v severních Čechách než v ostatních vybraných regionech.

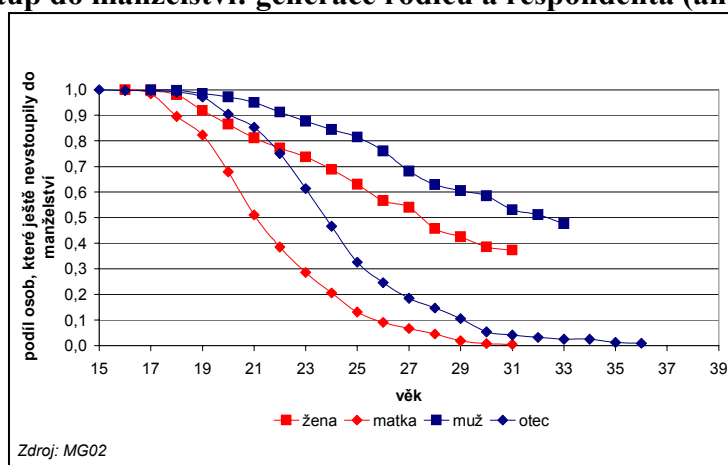
Rozvodem rodičů však nelze rodinné zázemí respondentů ukončit. Po rozvodu rodičů je dítě většinou soudem svěřeno do péče matky. Tento stereotyp je potvrzen i v našem souboru: 83 % respondentů z rozvedených rodin žilo po rozpadu manželství rodičů s matkou, z nich pak 61 % pouze s matkou a ostatní s matkou a jejím novým partnerem. S otcem žilo pouhých 7 % dětí z rozvedených manželství (dopočet do 100 tvoří ti, kteří žili dále s oběma rodiči, s někým jiným nebo, v případě rozvodu rodičů v době dospělosti respondenta, byl již dotázaný soběstačný). Častější kontakt s matkou se rovněž projevil v odpovědích na otázku, zda rodiče navázali po rozchodu nějaký další vztah. Respondenti měli o životě matky větší povědomí než o životě otce (98 %, 83 %). Z výsledků je patrné, že rozvedené matky žily s dalším partnerem méně často než otcové. Ti rodiče, kteří navázali nějaký další vážný vztah, však žili podle informací, jež měli a poskytli respondenti, nejčastěji s jedním partnerem. Rozvod je v této souvislosti možné chápat především jako možnost navázat jiný, více vyhovující vztah.

Respondenti vyrůstali nejčastěji v klasické dvoudětné rodině, více než jednoho sourozence však mělo 28 % respondentů. V rodinách s nejméně dvěma dětmi byli respondenti prvorozenými téměř v jedné polovině. Početnější rodiny byly více zastoupeny v okresech severních Čech.

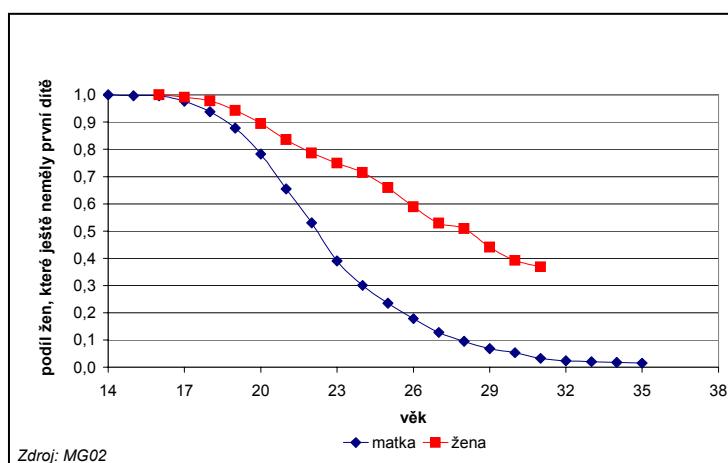
Změny demografického chování, které probíhají v České republice od konce 80. let, se vyznačují odkladem rodinných událostí do vyššího věku. Výzkum MG02 umožnil srovnání rodinných strategií generací rodičů a jejich dětí. Bez jakéhokoli překvapení a v souladu s tím, co je již z výsledků demografické evidence či jiných šetření zřejmé, je odklad sňatku u mladých žen i mužů významný ve srovnání s časováním sňatků jejich rodičů (obrázky 4, 5). Zde je třeba upozornit, že u respondentů samotných se jedná o první sňatek, u jejich rodičů

mohlo však jít v některých případech již o druhý či další sňatek. Přesto je odklad prvního sňatku u respondentů naprosto zřetelný a podobně je tomu i u narození prvního dítěte.

Obrázek 4 Vstup do manželství: generace rodičů a respondenta (analýza přežití)

Obrázek 5 Narození prvního dítěte: srovnání generací matek a respondentek (analýza přežití)

Rodinné chování matek je vzhledem ke změnám dotýkajícím se celé mladé populace přejímáno jejich dcerami jen v nepatrné míře. Určitý vliv je patrný pouze u žen, jejichž matky měly první dítě před dvacátým rokem věku. Tyto ženy mají tendenci mít svoji vlastní rodinu rovněž v nižším věku. Respondentky, jejichž matky měly první dítě do dvacátého pátého roku věku, však zakládají rodinu v podobném věku jako ženy, jejichž matky měly první dítě až po dvacátých pátých narozeninách.

Typ rodiny, ve které respondent v dětství vyrůstal, neovlivnil příliš postoje týkající se rodinného života. Jediný rozdíl, který se objevil v názorech respondentů, byl spojen s vyhlídkami na zlepšení ekonomické situace v České republice v nejbližších letech. Respondenti, kteří vyrůstali v neúplné rodině, byli v tomto ohledu méně optimističtí. Zřejmě se zde promítla problematická situace původní rodiny, jejíž životní úroveň hodnotili tito dotázaní jako špatnou v daleko větší míře než respondenti z úplných rodin. Typ rodiny tedy nemá velký vliv na obecné postoje vážící se k rodinnému životu (rozvody, interrupce, právní záruky manželství, narození dětí do manželství).

V otázkách zaměřených na představy o svém vlastním životě však byl vliv typu původní rodiny již patrný. Lidé, kteří byli vychováni pouze jedním rodičem, byli méně často nakloněni životu v manželství (63 % proti 75 %) a častěji než respondenti pocházející

z úplných rodin by dali přednost žít bez stálého partnera (13 % proti 6 %). Zdá se tedy, že neúspěch manželství (či partnerství) rodičů má, i když ne nijak zásadní, negativní vliv na představu o rodinném životě. Tato skupina mladých lidí se pravděpodobně obává zažít ve svém vlastním životě stejnou situaci jako jejich rodiče. Poněkud překvapivé je však zjištění, že mladí lidé z neúplných rodin, kteří považují za nejlepší uspořádání partnerských vztahů život v manželství, zastávají častěji tradiční model, to znamená přímý sňatek (21 % proti 14 % z úplných rodin). Hypotéza o tom, že se tito lidé snaží lépe poznat partnera před sňatkem a snížit tak riziko špatné volby, se zde příliš nepotvrdila. Vliv typu původní rodiny byl rovněž zaznamenán v otázce plánovaného počtu dětí. Tato skupina respondentů by častěji nechtěla žádné dítě a méně často by se přikláněla k tradičnímu dvoudětnému modelu rodiny (55 % proti 66 %).

Určitý vliv úplnosti původní rodiny byl pak zaznamenán i ve skutečném chování respondentů. Ukázalo se, že svobodní respondenti vyrůstající bez jednoho rodiče neměli v době výzkumu častěji stálého partnera a žili méně často v nesezdaném soužití. Naopak ti, kteří žili v manželství, žili častěji již v opakovaném manželství, to znamená, že již podstoupili alespoň jeden rozvod. V této souvislosti měli také méně dětí. Při analýze šance neúspěchu manželství respondentů pocházejících z neúplných rodin bylo zjištěno, že šance rozvodu manželství je u této populace o 70 % vyšší v porovnání s respondenty pocházejícími z úplných rodin.

Závěrem lze říci, že vliv původní rodiny na obecné názory vážící se k rodině není v dnešní době příliš silný. U vlastního rodinného chování již stojí za to typ orientační rodiny brát v úvahu. Respondenti pocházející z neúplných rodin sice zakládají společnou domácnost s partnerem či vstupují do prvního manželství přibližně ve stejném věku jako respondenti, kteří vyrostli s oběma rodiči, nicméně u první skupiny dotázaných byl patrný částečně oslabený sklon k rodinnému životu a vlastní rodinné chování častěji skončilo neúspěchem.

V. Studium a profesní dráha mladých lidí

V souvislosti se změnami rodinného chování se často hovoří i o vyšším podílu mladých lidí, kteří navštěvují vysokou školu nebo si dále jinak doplňují svoje vzdělání (nástavby apod.). Rozložení souboru podle vzdělání bylo jedním z kvótních znaků, na základě kterých byli respondenti vybíráni. Mezi dotázanými nemělo přibližně 40 % maturitu, více než jedna třetina měla středoškolské vzdělání s maturitou a téměř jedna čtvrtina měla vysokoškolské vzdělání.

Studium na střední škole bylo nejčastěji čtyřleté, vysokoškoláci ukončili svá studia většinou po 5 letech, tedy ve věku 25 let. Ti, kteří studovali vysokou školu, na ni nastoupili většinou ihned po ukončení střední školy. Respondenti, kteří začali studovat na vysoké škole s určitým časovým posunem (jedna čtvrtina), v mezidobí nejčastěji pracovali (jedna polovina) nebo se věnovali studiu cizích jazyků (jedna pětina). Přibližně každý osmnáctý respondent, který uvedl, že studoval nějakou střední školu, navštěvoval více středních škol, každý devátý dotázaný, který někdy studoval na vysoké škole, se zapsal na více než jednu školu.

Počet studentů na vysokých školách se stále zvyšuje. Nicméně jak se zdá, volí studenti spíše klasickou cestu a studují pouze jednu školu, nejčastěji ve standardní délce studia. Jedna z často uváděných hypotéz týkající se toho, proč dochází k tak významnému odkladu rodinných událostí do vyššího věku, je hypotéza, že mladí lidé chtějí cestovat, ať již s cílem poznat cizí země jako turisté nebo sbírat jazykové či profesní zkušenosti. V souboru dotázaných uvedl každý desátý respondent, že odjel do zahraničí na dobu delší než dva měsíce. Většina respondentů, kteří se vydali na zahraniční cestu, vystudovala nebo stále studovala na vysoké škole (55), ostatní (36) byli z řad středoškoláků. Mezi muži a ženami byl podíl mladých lidí, kteří cestovali, přibližně shodný. Rozdíl byl však zjištěn z hlediska výše vzdělání, kde podle předpokladů odjíždějí do zahraničí především vysokoškoláci - přibližně každý čtvrtý. Svoji cestu časují většinou do období před ukončením studia. Mladí lidé strávili na cestách v zahraničí nejčastěji maximálně 12 měsíců (70 %), v průměru pak 13 měsíců. To má za následek prodloužení průměrné délky studia v průměru o jeden rok.

Naprostá většina dotázaných mladých lidí uvedla, že již někdy pracovala (déle než 3 měsíce - 94 %). Ti, kteří zatím nepracovali, patřili nejčastěji mezi studenty nebo matky na mateřské dovolené. Zkušenost s nezaměstnaností (hledání zaměstnání déle než 3 měsíce) měl však každý čtvrtý respondent. Ti, kteří uvedli, že byli někdy bez zaměstnání, hledali obtížně práci rovněž v prvním roce po ukončení studia (57 % někdy nezaměstnaných, tj. 14 % respondentů). Podle očekávání potkala nezaměstnanost více muže a ženy s nižším vzděláním, mezi středoškoláky byl někdy nezaměstnaným téměř každý čtvrtý, mezi vysokoškoláky pak každý čtrnáctý. V souladu s předpoklady byla nezaměstnanost vyšší v okresech severních Čech. V době výzkumu stále studovalo 7 % respondentů, 14 % podnikalo, nezaměstnaných byla 3 %. Poměrně značné bylo zastoupení žen na mateřské/rodičovské dovolené (10 %). Většina respondentů pak byla v zaměstnaneckém poměru, tj. nepodnikala. Dotázaní, kteří již někdy pracovali, měli zkušenost v průměru se dvěma různými zaměstnáními, větší pracovní fluktuaci uváděli lidé s nižším vzděláním.

S ukončením studia a vstupem na pracovní trh pak souvisí otázka ekonomické nezávislosti mladých lidí na rodičích. Pomoc širší rodiny je v dnešní době stále nutná (viz kapitola *Postoje mladých lidí k rodině*) a nejedná se často pouze o výpomoc ve formě např. hlídání dětí apod. Z tohoto důvodu by otázku ekonomické nezávislosti nemělo příliš smysl pokládat, neboť by značná část respondentů musela odpovědět, že je na svých rodičích stále nějakým způsobem závislá. Otázka tedy byla položena takto: „Do kolika let jste byl(a) na svých rodičích zcela ekonomicky závislý(á)?“. Subjektivní posouzení ekonomické samostatnosti bylo analyzováno ve vztahu k definitivnímu vstupu na pracovní trh. Ten byl definován jako věk při nástupu do prvního zaměstnání delšího než 3 měsíce. Vyloučeny tedy

byly krátkodobější příležitostné brigády apod. Nicméně o tom, že mladí lidé využívají nabídky krátkodobých výdělků, svědčí zjištění, že přibližně jedna třetina uvedla věk ekonomické nezávislosti na rodičích nižší než věk při vstupu do dlouhodobějšího pracovního poměru, u vysokoškoláků tomu tak bylo dokonce u 40 %. Vysokoškoláci byli podle svých slov nezávislí na rodičích v průměru jeden rok před ukončením studia. Přesto delší studium prodlužuje období, kdy je mladý člověk finančně závislý na rodině. To se promítá do regionálních rozdílů. V severních Čechách se mladí lidé i přes vyšší riziko nezaměstnanosti ekonomicky osamostatňují v nižším věku než lidé žijící v Praze či v jižních Čechách. Překvapením pak v této souvislosti může být zjištění, že velikost obce neměla na věk, kdy se podle svého mínění respondent stal ekonomicky nezávislý na rodičích, vliv. Zato typ rodiny, kde mladý člověk vyrůstal, hrál v osamostatňování svoji roli. Respondenti vyrůstající v neúplné rodině se podle svého vyjádření stali ekonomicky soběstačnými v nižším věku než dotázaní vyrůstající s oběma rodiči. Je to pravděpodobně důsledek horší životní úrovně neúplných rodin, kdy je na finanční nezávislost mladých lidí vyvíjen větší tlak. V této souvislosti se však objevila ještě jedna otázka. Nemůže mít na ekonomické postavení respondentů pocházejících z neúplných rodin nepřímý vliv např. výše vzdělání? Poměrně překvapivé bylo zjištění, že v souboru dotázaných existuje souvislost mezi typem původní rodiny a výší vzdělání. Vysokoškolské vzdělání měli spíše ti respondenti, kteří vyrůstali v rodině s oběma rodiči. Lidé z neúplných rodin častěji neměli maturitu (58 % proti 38 % z úplných rodin). To může být také jedním z důvodů nižšího věku při jejich ekonomické nezávislosti.

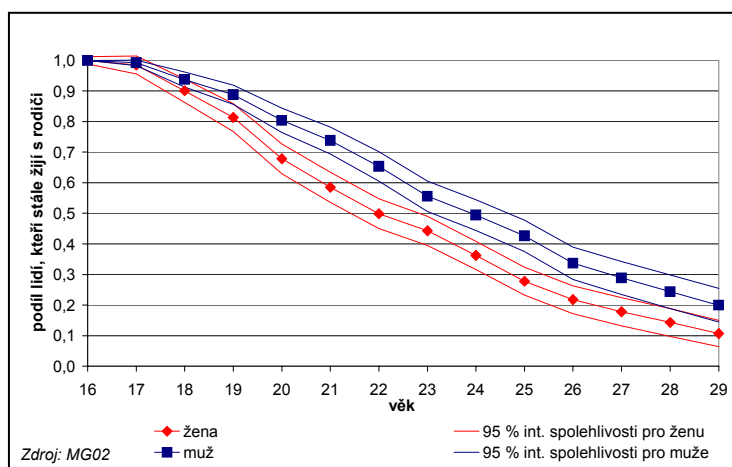
Závěrem je možné říci, že hypotézy o možných příčinách odkladu sňatku a rodičovství se do značné míry potvrdily. Mladí lidé sice nevyužívají větší nabídky a možnosti studovat více škol, nicméně především vysokoškoláci se poměrně často vydávají do zahraničí. V mladé populaci je rovněž patrná snaha být poměrně v nízkém věku ekonomicky nezávislý na rodičích, a to již před ukončením studia. Během studia se zřejmě jedná spíše o příležitostné výdělky. Ekonomická nezávislost je pak nejčastěji spojena s ukončením studia a s nástupem do prvního trvalejšího (delšího než 3 měsíce) pracovního poměru. Tato spíše idylická představa o finanční situaci mladých lidí je však narušena konstatováním, že každý sedmý respondent byl v prvním roce po ukončení studia nezaměstnaný, a to v průměru 8 měsíců.

VI. Bydlení

Otázka bytové situace se opakovaně ukázala být nejdůležitější objektivní podmínkou pro uzavření sňatku (subjektivní může být např. volba správného partnera, představy o partnerském životě apod.; MG97, R01). Vyřešení otázky bydlení je tedy jedním z nutných předpokladů pro založení rodiny a je z tohoto důvodu otázkou, již musí být v kontextu rodinné politiky věnována pozornost. Jedním z cílů šetření MG02 byla proto snaha zachytit bytovou situaci mladých lidí.

Naprostá většina mladých lidí ve věku 25 až 34 let již nebydlela společně se svými rodiči (75 %). Respondenti, kteří ještě bydleli u rodičů, ať již s partnerem nebo bez partnera, byli převážně mladší 30 let. Jak vyplývá z obrázku 6, opouštějí domácnost rodičů dříve ženy než muži. Podle výzkumu MG02 by ve věku 25 let žilo s rodiči 28 % žen a 43 % mužů. I zde se tedy promítá obecně nižší věk ženy při prvním sňatku a tedy i při navazování prvních vážnějších vztahů spojených např. i s nesezdaným soužitím. V souladu s tím, co bylo řečeno v souvislosti s věkem, kdy přestávají být mladí lidé ekonomicky závislí na rodičích, odcházejí z původní rodiny dříve lidé bez vysokoškolského vzdělání (v úvahu brány případy, kdy se respondent odstěhoval od rodičů jinam než na internát či kolej). Podobně jako v západních zemích jsou změny demografického chování charakteristické pro druhý demografický přechod doprovázeny zvyšujícím se věkem při odchodu z domácnosti rodičů. Jedna polovina mužů z generací 1968 až 1972 by podle MG02 odešla od rodičů přibližně do 24 let, mladší generace by samostatnost odložily přibližně o rok. U žen je tento odklad ještě výraznější (21 let versus 23 let).

Obrázek 6 Odchod mladých lidí z domácnosti rodičů (analýza přežití)

V době výzkumu bydlela v podnájmu (části bytu) či v pronajatém bytě (od osoby, která je vlastníkem nebo nájemcem bytu) jedna pětina respondentů. Vlastní byt, ať již v osobním vlastnictví, družstevní, nájemní ve státním, obecním či soukromém domě pak měla jedna polovina mladých lidí.

Z pohledu rodinné politiky je důležitější pohled na bytovou situaci z hlediska rodinného stavu, respektive partnerské situace. Tato analýza může přispět k diskusi o tom, do jaké míry se daří bytové potřeby mladých lidí a rodin uspokojovat. Podle výzkumu z roku 2001 (R01) převládá u mladé populace názor, že by mladé rodiny měly bydlet odděleně od svých rodičů. Oproti období před rokem 1989 se zdá, že mladí lidé nejsou ochotni, pokud je to jen trochu možné, sdílet s rodiči společnou domácnost ani v počátečním období manželství. Lidé, kteří žili v době výzkumu v manželství, bydleli z větší části (75 %) v samostatném bytě. Pouze asi každý devátý respondent žijící v manželství bydlel společně s rodiči, ať již svými

nebo manželovými. Při kontrole vlivu velikosti obce a věku, tj. při stejné velikosti obce a věku, je šance bydlet s rodiči u mladých lidí žijících v manželství přibližně o 70 % nižší než u svobodných. Tendence bydlet s rodiči je pak zřejmá v menších obcích (do 20 000 obyvatel). V těchto oblastech pravděpodobně stále přežívá tradiční model vícegeneračního soužití v rodinných domech. Lidé žijící v manželství, kteří bydlí v samostatném bytě, získali svůj současný byt nejčastěji přidělením od obecního úřadu či podniku, dále za pomoci rodičů, kteří jim byt přenechali či koupili, nebo byt koupil sám respondent či jeho partner. Přidělení obecního bytu je relativně více časté v severních Čechách, v Praze, kde je nedostatek cenově dostupných bytů pro mladou populaci palčivější, převažuje naopak pomoc rodičů.

Předchozí odstavec se týkal převážně současné bytové situace mladých manželství. Pro populační politiku ve vazbě na bytovou je však důležité vědět, jaké byly podmínky v době uzavření manželství.

Polovina respondentů, kteří někdy uzavřeli sňatek, měli tehdy vlastní (samostatný) byt. Přibližně jedna čtvrtina bydlela u rodičů, zbývající pětina bydlela v pronájmu. Mladí manželé měli v době sňatku k dispozici v průměru 3 místnosti, ti, kteří bydleli v té době v podnájmu či pronájmu, měli v průměru menší byt (2,6 místnosti), lidé žijící již ve vlastním bytě měli naopak byt větší (3,4 místnosti).

Páry, jež uzavřely první sňatek bez zkoušky, žily a stále žijí častěji u rodičů: u rodičů bydlela v době sňatku přibližně polovina z nich, v roce 2002 pak 20 % „přežívajících“ prvních přímých manželství (MG02). Páry, které prošly předmanželským soužitím, bydlely před sňatkem častěji odděleně od rodičů (80 %). Při vstupu do manželství se tendence k samostatnosti ještě posílila a v roce 2002 nežilo s rodiči více než 90 % párů. Přitom manželství na zkoušku uváděla častěji než přímá manželství, že měla na začátku soužití vlastní byt (46 % oproti 32 %). Tyto výsledky se mohou zdát být v rozporu s obecným předpokladem, že nesezdaná soužití žijí spíše v provizorních bytových podmínkách (pronájmech, podnájmech apod.) a do manželství vstupují spíše až tehdy, když svoji bytovou situaci vyřešila. Tento předpoklad však potvrzuje skutečně vyšší zastoupení nesezdaných párů, které později uzavřely první sňatek, bydlících nejprve v podnájmu či pronájmu (30 %). Manželství na zkoušku tedy měla na jedné straně na počátku soužití častěji vlastní byt, na druhé straně bydlela častěji v podnájmu či pronájmu. Páry, které uzavřely přímý sňatek, volily před tímto způsobem bydlení spíše bydlení s rodiči. Jedním z vysvětlení by mohla být např. rozdílná situace ve vyšetřených regionech, která pak může mít vliv na výše uvedený výsledek. Manželství uzavřená v severních Čechách bez zkoušky bydlela častěji než v ostatních dvou regionech u rodičů. U předmanželských kohabitací však nebyly z hlediska regionů zjištěny žádné významné rozdíly v typu bydlení před sňatkem ani při sňatku. Regionální vliv je zde tedy nepatrný. Vysvětlení se však nabízí v souvislosti s těhotenstvím partnerky. U přibližně jedné třetiny všech prvních manželství byla nejpozději v roce sňatku žena těhotná. V této souvislosti je možné se domnívat, že se mladá generace, která uzavírá sňatek, stále dělí na dvě skupiny, z nichž první se chová spíše tradičním způsobem, to znamená uzavírá první sňatek bez zkoušky spíše v nízkém věku (průměrný věk ženy ve věku 18 až 34 let: 21,6 let, průměrný věk muže ve věku 18 až 34 let: 22,4 let; MG02). Důvodem je často těhotenství partnerky. Tato skupina je také častěji „odkázána“ na společné bydlení s rodiči, ať už z donucení okolnostmi nebo v souladu s tradicí (dvougenerační domy apod.). Druhá skupina je tvořena lidmi, kteří se fakticky osamostatňují a uzavírají sňatek až se zkušeností s nesezdaným soužitím, a to často v momentě, kdy je založení rodiny plánováno (průměrný věk ženy: 23,8 let, průměrný věk muže: 25,3 let; MG02). V první skupině jsou více zastoupeni lidé s nižším vzděláním, ve druhé skupině se vyskytují častěji respondenti s vysokoškolským vzděláním. Přímý sňatek je vzorcem partnerského chování spíše pro venkovské oblasti, manželství na zkoušku je spíše typické pro větší města.

Jak je možné předpokládat, žijí svobodní častěji než ostatní skupiny rodinného stavu u rodičů. Nicméně i tito respondenti měli poměrně často svůj byt (30 %) nebo bydleli v pronájmu/podnájmu (20 %). V této souvislosti je zajímavé podívat se na situaci svobodných žijících bez partnera, svobodných, kteří mají stálého partnera, ale nežijí spolu, a svobodných bydlících s partnerem v jedné domácnosti.

Mladí lidé, kteří neměli v době výzkumu stálého partnera, žili často u rodičů. Nicméně i u nich je zřejmá tendence k samostatnosti, neboť 40 % z nich bydlelo v samostatném bytě nebo v pronájmu či podnájmu. Svobodní, kteří měli partnera, bydleli u rodičů ve srovnání s ostatními kategoriemi nejčastěji (dvě třetiny). Z porovnání bytové situace svobodných žijících v nesezdaném soužití a svobodných, kteří s partnerem nesdílí jednu domácnost, vyplývá, že kohabitace je velmi silně vázána na možnost samostatného bydlení: v rozporu s očekáváním žijí mladí svobodní společně s partnerem nejčastěji ve vlastním bytě (62 %), podnájmem či pronájmem pak zvolil každý čtvrtý pár. Je možné předpokládat, že ti, kteří zatím nebydlí se svým partnerem, by vstoupili do nesezdaného soužití či manželství, pokud by měli možnost žít ve vlastním bytě. Finančně nevýhodné pronájmy či bydlení s rodiči se pro ně zdají být spíše krajní možností. V souboru respondentů, kteří měli v době výzkumu stálého partnera bez ohledu na to, zda s ním žili v jedné domácnosti či ne, bydlela u rodičů jedna třetina, v samostatném bytě žilo 40 % respondentů a v podnájmu či pronájmu jedna pětina. Podíl mladých lidí, kteří zvolili variantu žít zatím v podnájmu či pronájmu, není však i přes finanční zatížení s tím spojené zanedbatelný. Tito lidé sice žijí samostatně a jsou méně závislí na své rodině (to však nemusí platit absolutně, rodiče jim mohou přispívat na nájem apod.), ale jejich současná situace může být často patová, neboť jim pravděpodobně neumožňuje ušetřit na jiné, dlouhodobější řešení bydlení.

Uvedené výsledky se však vztahují k situaci v době výzkumu. U části respondentů nemuselo jít např. o první partnerský vztah. Z hlediska osamostatňování mladých lidí a navazování vážnějších vztahů je zajímavé podívat se na první partnerské soužití (jakéhokoli typu) vůbec.

V jakých bytových podmínkách tedy žili mladí lidé v době, kdy začali poprvé žít se svým partnerem ve společné domácnosti? Není možné říci, že by zde existovala nějaká jednotná strategie, to znamená, že by mladí lidé začali žít s partnerem jednoznačně až v době, kdy má některý z nich vlastní byt nebo naopak, že by mladí lidé žili s partnerem u rodičů do té doby, než se situace vyřeší apod. První partnerství se z hlediska typu bydlení na počátku společného života v jedné domácnosti rozdělila na tři přibližně stejně početné skupiny. Jedna skupina žila u rodičů, druhá v pronájmu a třetí již měla samostatný byt. Zajímavější je však pohled na otázku bydlení prvních partnerství podle toho, zda šlo o přímý sňatek nebo o nesezdané soužití. Podobně jako u prvních manželství je i zde patrná určitá odlišnost. Páry, které uzavřely přímý sňatek, bydlely častěji než ostatní u rodičů (50 %), samostatný byt měla pak jedna třetina. U nesezdaných soužití bez ohledu na to, zda později skončila sňatkem nebo rozchodem, je patrná snaha žít odděleně od rodičů. Z tohoto důvodu tedy volí častěji i finančně nevýhodné bydlení v pronájmech či podnájmech (33 %). Variantu společného bydlení s rodiči pak zvolila přibližně jedna čtvrtina nesezdaných párů.

Kapitolu o bydlení lze shrnout do následujících bodů. Podle předpokladů se za prvé ukázalo, že otázka bydlení je pro mladou generaci jednou z hlavních podmínek při zakládání své vlastní rodiny. Svědčí o tom významné zastoupení lidí žijících v manželství, kteří nebydlí s rodiči. Za druhé je možné říci, že i v otázce bydlení se odráží rozdělení mladé populace na dvě skupiny. První skupina je spíše tradičně zaměřená, uzavírající především přímý sňatek a využívající možnosti zázemí původní rodiny. Jejimi reprezentanty jsou spíše lidé se středoškolským a nižším vzděláním, bez ohledu na region bydliště. Druhou skupinu tvoří ti, kteří žijí s partnerem (partnery) spíše nesezdaně a svoji bytovou situaci řeší převážně tak, aby

nemuseli žít s rodiči, a to často i za cenu vyšší finanční zátěže spojené s pronájmy. Nejčastěji volí tuto strategii vysokoškoláci.

VII. Některé výchozí sociologické teorie vážící se k rodině

1. Manželství

Sociologie studuje manželství především z pohledu výběru partnera a uspořádání vztahů mezi manželi. Manželství mezi mužem a ženou vzniká v našich kulturních podmínkách formálním aktem - sňatkem. Vznik manželství je zakotven v právním řádu a z jeho uzavření plynou snoubencům manželská práva a povinnosti. V tradiční společnosti byl sňatek často uzavírán na základě dohody rodin snoubenců, v moderní společnosti převládlo jako hlavní kritérium pro vstup do manželství citové pouto.

Jak již bylo zmíněno v kapitole II., došlo v zemích vyspělé Evropy v posledních třiceti letech ke změnám manželského chování. Tyto změny inspirovaly řadu sociologů a jiných odborníků k formulaci teoretických konceptů manželského chování.

Stěžejní teorií manželského chování je tzv. *teorie sňatkového trhu*. Jak již název napovídá, byla tato teorie inspirována ekonomickými teoriemi trhu. I na sňatkovém trhu tedy existují poptávka, nabídka a směna.

Vlastní teorii sňatkového trhu lze chápat ze dvou různých pohledů: z kvantitativního a kvalitativního.

Kvantitativní pohled na sňatkový trh je založen na porovnávání velikosti generací potenciálních snoubenců. Jako příklad je možné uvést situaci v České republice v 90. letech, kdy do věku uzavírání prvních sňatků vstupovaly početně silné generace ze 70. let. Ženy se v průměru vdávají dříve než muži, jinými slovy muži si berou mladší partnerky. Z tohoto důvodu procházely generace žen 70. let v 1. polovině 90. let tzv. sňatkovou tísni, neboť generace jim odpovídajících snoubenců byly méně početné. Podobnou situaci zažili později i muži narození v 70. letech. Jedním z výsledků omezeného počtu potenciálních partnerů je odklad sňatku do vyššího věku či výběr partnera v jiné, v porovnání s „tradiční“ především vyšší, věkové skupině. Pro české prostředí 90. let byla tato posledně uvedená možnost méně reálná, neboť starší ročníky uzavíraly sňatek ještě v poměrně nízkém věku, počet „volných“ snoubenců byl tedy v této kategorii omezen. Podle *Valerie K. Oppenheimerové* však tato koncepce sňatkového trhu nevysvětluje souběžné zvyšování věku mužů i žen při vstupu do manželství [Oppenheimerová, 1988].

Zajímavější je kvalitativní pohled na sňatkový trh. Mezi autory, jež se touto problematikou zabývali, patří ekonom *Gary S. Becker*. Lidé podle *Beckera* hledají partnera, protože role mužů a žen jsou diferencované a tedy, podobně jako u *Talcotta Parsonse*, komplementární. Uzavřít sňatek neboli zvolit si životního partnera je tedy z důvodu této komplementarity rolí výhodnější než zůstat sám. Větší participace žen na trhu práce však snižuje do jisté míry jejich „atraktivnost“, neboť role mužů a žen již nejsou komplementární, ale spíše navzájem si konkurující. Změna role žen může vést rovněž ke snížení „atraktivnosti“ mužů neboli k oslabení potřeby žen vstoupit do manželství s cílem být manželem ekonomicky zajištěna a založit rodinu, ve které by se mohla absolutně seberealizovat. Změna rolí může proto vést k odkladu sňatku či později k rozvodu.

Aktéři na sňatkovém trhu jednájí svým způsobem racionálně a snaží se vybrat co nejpříjemnějšího partnera. Informace o něm a o jeho budoucnosti jsou však omezené, a proto se aktéři snaží nejprve snížit riziko špatné volby z důvodu nedostatku informací. Kdyby aktéři mohli stejně snadno hledat své partnery i po uzavření sňatku a kdyby náklady rozvodu jak materiální, tak citové byly nízké, brali by si aktéři hned prvního minimálně přijatelného partnera. V realitě jsou však náklady špatné volby vysoké, a proto se lidé snaží hledat partnera déle. Kvalita výběru se tak zvyšuje. Do hry zde však vstupují výnosy plynoucí z manželství (např. společné bydlení a hospodaření, děti apod.). Racionálně jednáající osoba bude shromažďovat informace a hledat „ideálního“ partnera do té doby, než náklady odkladu sňatku převýší výnosy jeho oddálení, neboli cena ztracených výnosů plynoucích z manželství

bude rovna nebo vyšší než náklady na hledání dalšího partnera či dalšího odkladu sňatku [Možný, 1999].

Podobně jako *Becker* popisuje fungování sňatkového trhu *Oppenheimerová* [Oppenheimerová, 1988]. Podle svých slov se však sama více zaměřuje na časování vstupu do manželství a na vlastní proces vzniku manželství, analýza *Beckera* byla podle *Oppenheimerové* primárně zaměřena na vysvětlení rozpadu neúspěšných manželství.

Výběr vhodného partnera probíhá podle *Oppenheimerové* dvojím způsobem: na základě pečlivého výběru nebo na základě adaptivní socializace partnerů čili vzájemného přizpůsobení partnerů před nebo po sňatku. Manželství je tedy z tohoto druhého pohledu možné chápat jako proces permanentního vzájemného přizpůsobování partnerů, kteří se učí svým rolím, modifikují je a přijímají role nové. Zkušenost s vysokou rozvodovostí může vést k pesimismu o možnostech tzv. socializace manželů. Odklad sňatku do vyššího věku je proto v souladu s větším důrazem kladeným na výběr partnera než na socializaci. Výběr partnera je však založen na informacích o jeho vlastnostech a společenském postavení, a proto je podle *Oppenheimerové* v úzké souvislosti se vstupem a uplatněním na trhu práce. Samotný výběr partnera je rovněž úzce spojen s druhem jeho práce (např. partner v rámci pracovních povinností hodně cestuje, pracuje o víkendech či má noční služby apod.).

Výběr „konečného“ partnera je završen tehdy, jestliže partner vyhovuje minimálním požadavkům kladeným na jeho vlastnosti. Čím vyšší jsou tyto požadavky, tím déle a za většího úsilí musí být partner hledán. U sňatkového trhu je však podle *Oppenheimerové* problém závislosti na věku. Z hlediska počtu potenciálních partnerů je nejvýhodnější mladý věk, z hlediska množství informací o sobě samém a o partnerovi, tedy z hlediska nižší nejistoty při volbě je výhodnější vyšší věk, neboť člověk se mění v závislosti na získaných zkušenostech jak v osobním, tak profesním životě a jejich vývoj je velmi těžko předvídatelný [Oppenheimerová, 1988]. V této souvislosti je dobré zmínit vyšší rozvodovost manželství uzavřených v nízkém věku (kolem 20 let), jež potvrzuje výše uvedenou teorii o vysoké míře nejistoty volby na počátku dospělého věku. U těchto sňatků velmi záleží na schopnostech a možnostech odhadnout budoucí vlastnosti sebe sama a partnera. Ty jsou však velmi ovlivněny i vnějšími faktory jako je např. stav hospodářství. Velký vliv na úspěch těchto manželství má tedy socializace manželů.

Teorie výběru partnera se dotýká rovněž rozvíjejícího se fenoménu nesezdaného soužití. Tento typ partnerského chování se zdá být z pohledu této teorie výhodný. Partneri, kteří spolu bydlí a hospodaří, aniž by uzavřeli sňatek, mohou být na jedné straně dále účastníky trhu, neboť nejsou oficiálně vázáni, na druhé straně těží z výhod života ve dvou (bydlení, hospodaření, intimní vztah, sexuální život apod.), mají větší možnosti se navzájem poznat a snížit tak riziko špatné volby.

Popsaná koncepce sňatkového trhu byla inspirována fungováním pracovního trhu. Stejně jako u pracovního trhu jsou sňatkový trh a volba partnera provázeny určitou mírou nejistoty o vhodnosti výběru. Nicméně oba trhy se některými svými znaky liší. Jedním z rozdílů je určení počátku vstupu na trh práce a hledání zaměstnání, respektive partnera. Nezaměstnaný člověk je osoba hledající zaměstnání. U sňatkového trhu je definice aktérů méně jednoznačná, neboť lidé navazují vztahy již v dospívajícím věku bez toho, aby vědomě hledali svého stálého partnera či manžela. Seznámení rovněž probíhají v různých prostředích (ve škole, o prázdninách, při zábavě apod.), vztah je dokonce často navázán, aniž by ho daný jedinec skutečně vyhledával.

Druhým rozdílem je stanovení výnosů či kritérií volby partnera. Může jít např. o socioekonomický status, ale rovněž o emocionální podporu, intimitu, přátelství, spolehlivost, výchovu dětí apod. Toto všechno jsou kritéria velmi špatně kvantifikovatelná a každý jedinec jim přisuzuje různou váhu [Oppenheimerová, 1988].

Sňatkový trh se liší u mužů a u žen. Pro muže je výhodnější sňatek odložit do vyššího věku, neboť je mu umožněno bez závazků zvyšovat svůj socioekonomický status a rovněž okruh možných partnerek se rozšiřuje spolu s nástupem dalších generací mladších žen. Vysoká participace žen na pracovním trhu posiluje nejistotu týkající se jejich postojů a rolí, a proto je pro muže výhodnější vyčkat, až bude riziko volby nižší.

U žen je situace poněkud složitější. Ty ženy, které nehledají seberealizaci na pracovním trhu nebo které spoléhají na úspěch adaptivní manželské socializace, uzavírají manželství spíše v nižším věku, neboť jejich hodnota je silně determinována jejich nízkým věkem a s ním spojeným atraktivním vzhledem a orientací na rodinu a domácnost. Ženy, které naopak usilují o vyšší socioekonomický status, sledují dvě různé strategie. První z nich je život bez stálého partnera, neboť jejich status je nezávislý na statusu partnera. Stručně řečeno, tyto ženy ke svému životu muže nepotřebují, protože v dnešní sekularizované společnosti se mohou v krajním případě svobodně rozhodnout mít a vychovávat děti bez muže. Druhou strategií těchto žen je sňatek a rodičovství odložit. S rostoucím věkem ale ubývá počet starších svobodných partnerů [Oppenheimerová, 1988]. V dnešní době je však výběr rozšířen o rozvedené muže či stejně staré, případně mladší partnery, takže i tato strategie se zdá být dobře možná.

2. Rozvod

V našem kulturním kontextu představuje rozvod právní zánik manželství za života manželů. Instrukce rozvodu se staví proti křesťanské tradici rodiny, jež chápe manželství jako trvalý posvátný svazek. V tradiční společnosti řídicí se křesťanskými normami končilo manželství až na výjimky (tzv. církevní dispens) úmrtím jednoho z manželů. V roce 1869 byl v českých zemích umožněn rozvod od lože a stolu, který povolil manželům žít odděleně, ale nepovoloval další sňatek. Nový sňatek umožňovala až rozluka uzákoněná v roce 1919. Do roku 1950 tedy existovaly v našich zemích dva typy zániku manželství. V roce 1950 byl zrušen institut rozvodu od lože a stolu a od tohoto roku je možné ukončit manželství pouze rozvodem, po kterém mohou bývalí manželé uzavřít další sňatek. Dnes je tedy rozvod chápán jako legitimní ukončení manželství umožňující změnu životního partnera a změnu životního stylu.

Rozvod však není jediným způsobem zániku manželství. Jeho právní a tedy oficiální charakter často odsouvá do pozadí i jiné formy nefungujícího manželství. *Goode* [Možný, 1999] uvádí další způsoby ukončení manželství. Může jít např. o opuštění rodiny jedním z partnerů, o tzv. rodinu vyprázděné skořápky („empty shell family“: pár spolu stále bydlí, ale neposkytuje emocionální podporu, nekomunikuje a spolupracuje jen v nejnужnější míře), jedním z dalších rysů nefungujícího manželství může být i dlouhodobá absence jednoho z manželů pro jeho emigraci, uvěznění nebo fyzická či psychická patologie jednoho z partnerů.

Z právního hlediska může být manželství rovněž prohlášeno za neplatné. Jde o případy, kdy nebylo manželství uzavřeno podle platných předpisů zakotvených v zákoně o rodině (např. nesvéprávnost jednoho z manželů apod.).

Zahrnutí možnosti rozvodu do rodinného práva v podstatě navázalo na pohanské a římské praktiky rodinného chování (konkubináty, polygamie, zapuzení ženy, snadné zrušení manželství apod.). Podle *Goode* převládly v rodinném právu křesťanské normy až po Tridentním koncilu v roce 1563. Předchozí období nazval *Goode* „systémem stabilizované vysoké rozvodovosti“. Vývoj ve 20. století a především v jeho 2. polovině, kdy došlo k růstu počtu rozvodů a k zjednodušení soudních procedur, je v jistém smyslu možné chápat jako návrat ke starým snubním poměrům [Možný, 1999].

V průběhu modernizace ztratilo rodinné dědictví svoji původní váhu. Čím dál tím více lidí získávalo prostředky obživy placeným zaměstnáním. V prostředí konzumní společnosti převážil důraz na „tady a teď“, svoji roli zde posílil sociální a kulturní kapitál.

Rozvoj sociální politiky pomáhá překonat existenční problémy neúplných rodin. Toto všechno jsou nezanedbatelné faktory rostoucí rozvodovosti, neboť moderní jedinec bilancuje výnosy a náklady každého rozhodnutí, každé životní situace a tedy i manželství. Podle *Homansovy* teorie sociální směny se jedinec rozhodne k rozvodu tehdy, převýší-li zisky z rozvodu ve smyslu materiálním, emocionálním a sociálním ztráty z rozpadu manželství.

V sociologii rodiny však chybí komplexní teorie rozvodového chování. Jak bylo zmíněno v kapitole pojednávající o manželství, problematiku rozvodu se dotýká teorie sociální směny a teorie racionální volby. Sociologie chápe obecně rozvod jako proces, na jehož počátku stojí manželské neshody. Rozvod je, jak již bylo zmíněno, často spojen s neúspěšným výběrem partnera či s neúspěšnou manželskou socializací. Krize manželství a jeho zánik spolu přináší nové definice rolí všech zúčastněných aktérů. V průběhu rozvodu je třeba oddělit manželské a rodičovské vztahy, neboť po rozvodu sice zaniká manželství, nikoliv však rodičovství. Mění se především sféra intimity mezi rodinnými členy a rovněž se mění vymezení kompetencí, a to především rodičovských.

Několik dílčích hypotéz o prediktorech rozvodu bylo zformulováno na základě výsledků empirických šetření.

Mezi tyto základní prediktory patří socioekonomický status operacionalizovaný výší vzdělání, povoláním a příjmem. Výzkumy a statistiky ve vyspělých zemích ukázaly většinou spíše přímou závislost mezi výší socioekonomického statusu a rozvodovostí. Situace u mužů a u žen se však liší, svoji roli zde hraje i srovnání statusu obou partnerů. Čím vyšší má žena vzdělání, tím častěji je rozvedená. U mužů platí spíše opačný vztah. Vysvětlením může být fakt, že se ženy častěji vdávají za muže se stejným nebo vyšším vzděláním. U vysokoškolaček pak dochází ke konfliktu rodinných a profesních rolí a k rozšiřování sociálního a kulturního kapitálu, s čímž se řada partnerů stále nemůže vyrovnat. Profesní kariéra a častější společenské kontakty rovněž rozšiřují možnosti výběru vhodnějšího partnera. Muži s nižším vzděláním si často berou ženy s vyšším vzděláním než mají oni sami. Zde může opět dojít k neúspěšné socializaci, kdy žena má např. vyšší pracovní ambice než muž, roli zde může hrát i obtížné ekonomické postavení mužů, kteří nemají maturitní vzdělání. Posledně zmíněný faktor má vliv na materiální zabezpečení rodiny. V těchto případech může mít žena vyšší plat a dochází tedy ke změně rodinných stereotypů, kdy je stále za hlavního živitele rodiny považován muž.

Vliv na pravděpodobnost rozvodu manželství má i věk při uzavření sňatku. Manželství uzavřená ve velmi mladém věku (nižším než 20 let) jsou méně stabilní než manželství uzavřená později. Příčinou je zde často vynucený či uspíšený sňatek těhotenstvím partnerky. Partneri se málo znají, ale především se musejí současně vyrovnávat s různými novými rolami: s rolí manžela a rodiče a s rolí spojenou se vstupem na pracovní trh. Řešení důležitých životních situací najednou vyvolává nejistotu a může vyústit v neúspěch manželství. Tato mladá manželství jsou také často ekonomicky závislá na rodičích, což komplikuje jejich nezávislost i vnitřní vztahy. Rodičovské a manželské povinnosti v mladém věku rovněž omezují rozvoj sociálního a kulturního kapitálu.

Nicméně ani odklad do vyššího věku nemusí nutně znamenat vyšší stabilitu manželství. Delší doba osobní svobody a nezávislosti může snížit ochotu k vzájemnému přizpůsobení se v partnerském každodenním soužití.

Empirická data rovněž poukazují na sociální dědičnost rozvodu. Lidé, jejichž rodiče se rozvedli, mají větší pravděpodobnost, že jejich manželství skončí rovněž nezdarem. Vliv zde má např. nedostatečná představa o roli muže a ženy v manželství, neboť v neúplných rodinách chybí často mužský model chování, jenž by mohl být předán. Dítě vyrůstající v neúplné rodině pravděpodobně hůře zvládá řešení konfliktů, neboť v jeho původní rodině skončily rozchodem. Jedinec, který vyrostl v neúplné rodině, může mít rovněž přehnané,

zidealizované požadavky na manželství, jež je obtížné naplnit, a zklamání pak může vyústit v rozvod.

3. Nesezdané soužití

Nesezdané soužití se významně rozšířilo ve vyspělých evropských zemích v 70. letech. Toto partnerství je též označováno termínem kohabitace neboli soužití dvou osob opačného pohlaví ve svazku podobném manželství, ale bez uzavření sňatku. Univerzální přístup ke vzdělání, participace žen na pracovním trhu, důraz na seberealizaci, dostupnost účinné antikoncepce v souvislosti s liberalizací sexuálních norem vytvořily prostor pro rozšíření nesezdaného soužití. Kohabitace však není jev zcela nový, neboť existovala již v tradiční společnosti, kde byla častá především v nižších vrstvách společnosti. Hlavním důvodem zde však byly především majetkové otázky, roli zde hrálo rovněž dědické právo (syn např. dědil hospodářství až po smrti otce).

Sociologie může studovat nesezdané soužití ze tří různých pohledů. Prvním z nich je intenzita jeho rozšíření a identifikace lidí, kteří v tomto partnerství žijí. Druhým tématem, jež se nabízí, je analýza postojů veřejnosti k tomuto typu svazku. Poslední přístup se může věnovat srovnání manželství a nesezdaného soužití z hlediska typologie osob, které volí jednu či druhou formu nebo jejich kombinaci, zajímavé je však i srovnání z hlediska stability manželství a kohabitace, jejich výhod a nevýhod, právních aspektů apod. V této práci bude obecně za nesezdané soužití považována situace, kdy spolu muž a žena žijí a hospodaří ve společné domácnosti, aniž by spolu (zatím) uzavřeli sňatek.

V době, kdy se nesezdané soužití stalo jednou z přijatelných a poměrně rozšířených forem partnerství, vnímala řada odborníků kohabitaci pozitivně. Nesezdané soužití se na Západě rychle rozšířilo v řadách studentů a u lidí na počátku ekonomické aktivity. Veřejné mínění se shodovalo s odborníky a tato soužití tolerovalo či dokonce vítalo, neboť většina lidí se domnívala, že je kohabitace mladých pouze přechodným stádiem v partnerském vztahu a že v podstatě odpovídá dřívějšímu zasnoubení, jež skončí sňatkem. Manželství uzavřená se zkušeností společného bydlení a hospodaření pak budou stabilnější než manželství uzavřená přímo. Žádný z obou předpokladů se však nepotvrdil. Řada párů odmítala měnit svůj status a zlegalizovat soužití, manželství uzavřená po tzv. manželství na zkoušku byla naopak méně stabilní než přímé sňatky.

Instituci manželství jako celoživotního partnerského svazku zpochybnil zvyšující se počet rozvodů. Mezi nejčastěji uváděné důvody, proč lidé volí nesezdané soužití u nás i v západních zemích, patří přání udržet si více osobní svobody a nezávislosti a strach z rozvodového řízení.

Faktického manželství se již dotkla teorie výběru partnera a časování sňatku popsaná v kapitole pojednávající o manželství. Nesezdané soužití bylo zmíněno v souvislosti s vyčkávací strategií na sňatkovém trhu, kdy partneři zůstávají stále aktéry na tomto trhu, zároveň však těží z výhod manželství a redukují riziko špatné volby. Z těchto důvodů může nesezdané soužití skončit nezdarem, neboť se skutečně jedná o test, jenž nemusí přinést kladný výsledek.

Teorie racionální volby promítnutá do partnerského chování navazuje na *Parsonsovu* teorii komplementarity mužské a ženské role. Jestliže tato komplementarita existuje, pak je výhodné žít s partnerem. Vyšší vzdělanost a participace žen na pracovním trhu ji však snižuje. Moderní manželství, ať již legitimní nebo faktické, je tedy čím dál tím více založeno spíše na míře vzájemných osobních investic (materiálních i citových) partnerů. Tyto osobní investice zvyšují hodnotu partnerství, neboť partneři mají něco společného (např. společné zážitky, radost z dětí apod.). Stabilita partnerství pak záleží na míře ochoty do společného vztahu investovat. V případě, že partneři upřednostňují nesezdané soužití před manželstvím, je možné to chápat jako projev menší ochoty do vztahu investovat či menší jistoty o perspektivě

vztahu. O tom svědčí výše uvedené často zmiňované přednosti faktického manželství (svoboda, nezávaznost apod.).

Americké socioložky *Brinesová* a *Joynerová* [Brinesová, Joynerová, 1999] si položily otázku, na jakém principu jsou vlastně nesezdaná soužití udržována, jestliže je míra společných investic nízká. Na základě analýzy empirických dat dospěly k jedné z hlavních hypotéz o charakteru manželství a nesezdaného soužití. Manželství je založeno na vzájemné výměně jak materiálních statků, tak emocí apod., míra společných investic a komplementarity rolí je zde vysoká, neboť vyplývá na jedné straně z tradic, ale na druhé straně je podpořena i právními důsledky manželství (společný majetek, v některých zemích společné zdanění příjmů manželů apod.). Nesezdaní partneři investují do společného méně, ať již z důvodu osobních (nejistota z výběru) nebo i právních (neexistence univerzálních norem řešících jejich společný majetek apod.). Jejich vztah je tedy podle autorek založen na rovnosti partnerů z hlediska moci měřené především ekonomickým kapitálem. V tomto kontextu je možné shrnout předpoklady *Brinesové* a *Joynerové* do deseti bodů, které se zaměřují na faktory nestability manželství a kohabitace.

T a b u l k a 4 Faktory nestability manželství a nesezdaného soužití

	Manželství: komplementarita	Nesezdané soužití: rovnost
1.	Pravděpodobnost rozvodu manželství se zvyšuje spolu s rostoucím příjmem ženy.	Čím více se příjem nesezdané ženy blíží příjmu muže, tím je pravděpodobnost rozchodu nižší. Čím je však příjem nesezdané ženy vyšší než příjem muže, tím je riziko rozchodu vyšší.
2.	Čím více času stráví vdaná žena v zaměstnání, tím je pravděpodobnost rozvodu vyšší.	Čím je pracovní zaneprázdnění nesezdané ženy vyšší, tím je riziko rozchodu nižší.
3.	Pravděpodobnost rozvodu se snižuje spolu s rostoucím rozdílem počtu hodin strávených výdělečnou činností mužem a ženou.	Pravděpodobnost rozchodu se zvyšuje spolu s rostoucím rozdílem počtu hodin strávených výdělečnou činností mužem a ženou.
4.	Čím větší je společný majetek manželů, tím je pravděpodobnost rozvodu nižší.	Společný majetek nemá vliv na pravděpodobnost rozchodu.
5.	Přítomnost jednoho dítěte riziko rozvodu snižuje, čím je však počet dětí vyšší, toto riziko je vyšší.	Riziko rozchodu se zvyšuje spolu s počtem dětí přítomných ve společné domácnosti.

Nesezdané soužití je tedy založeno na principu rovnosti a individualismu. Tento princip vychází ze samotného charakteru faktického manželství, jež je provázáno nejistotou, neurčitým časovým horizontem a absencí právních vztahů mezi partnery. Tyto skutečnosti umožňují partnerům experimentovat s uspořádáním jejich vztahu podle jejich vlastních individuálních představ. Soudržnost takového partnerství, kde každý prosazuje své zájmy, je udržitelná pouze na základě principu rovnosti partnerů ve všech oblastech. Podle analýzy *Brinesové* a *Joynerové* se pravděpodobnost rozchodu nesezdaných partnerů zvyšuje tehdy, řídí-li se partneři tradičním rozdělením gender rolí nebo naopak je-li partnerem s vyšším příjmem žena. Udržení rovnosti a kompromisu partnery je v každodenním životě velmi těžké, a proto je nesezdané soužití často méně stabilní než manželství.

Problémem vyšší rozvodovosti manželství majících zkušenost s předmanželským soužitím se zabývali např. *Axinn* a *Thornton* [Axinn, Thornton, 1992].

Autoři si položili dvě základní otázky: je příčinou vyšší rozvodovosti manželství uzavřených po kohabitaci samotný fakt, že partneři žili nesezdaně, nebo volí životní model „nesezdané soužití-manželství-rozvod“ spíše ti, kteří by se i bez kohabitace nakonec rozvedli?

Lidé, kteří radí manželství a rodinu mezi důležité životní hodnoty, kteří si přejí uzavřít sňatek a kteří nepřijímají rozvod jednoznačně jako správné řešení manželských problémů, volí pravděpodobně častěji přímý sňatek. Nesezdané soužití je často považováno za „manželství na zkoušku“, za test. Z tohoto důvodu je pro jeho příznivce varianta rozchodu či rozvodu pozdějšího manželství přijatelná, a proto k nim dochází častěji. Jak již bylo

zmíněno v části týkající se rozvodů, děti z rozvedených rodin se častěji rozvádějí než děti z rodin úplných. Zkušenost s rozvodem rodičů může rovněž vést k opatrnosti při výběru vlastního partnera a může tedy posilovat tendenci k předmanželské kohabitaci. Následný rozvod je pak, jak již bylo uvedeno, u manželství dětí z neúplných rodin pravděpodobnější.

Longitudinální výzkum [Axinn, Thornton, 1992] umožnil studovat vliv zkušenosti se životem v nesezdaném soužití na postoje k manželství a především k rozvodu. Výsledky ukázaly, že lidé, kteří žili nějakou dobu ve faktickém manželství, vyjadřují po této zkušenosti liberálnější postoj k rozvodu než v době před kohabitací. Faktory, jež stojí za touto změnou názoru, nebyly zatím empiricky identifikovány. Jednou z hypotéz může být např. zkušenost s rozchodem, ať již vlastním nebo jiného páru v bezprostředním okolí. Rozchody nesezdaných partnerů jsou časté z důvodu pokračující participace na sňatkovém trhu, roli hraje i samotný charakter tohoto soužití, jež je chápáno jako zkouška [Axinn, Thornton, 1992]. Tyto okolnosti mohou posílit představu, že partnerské vztahy jsou křehké a v dnešní době pouze dočasné. Rozvod pak umožňuje ukončit období zklamání a začít znovu. Osobní život již nelze spojovat převážně s rodinným.

4. Rodičovství

Rozhodnutí stát se rodičem je pravděpodobně jedním z nejtěžších rozhodnutí v životě, neboť ho již nelze vzít zpět. Manželství je možné rozvést, ale biologickým rodičem člověk zůstává.

V tradiční společnosti se rodilo v průměru více dětí než ve společnosti moderní. Roli zde hrála vysoká kojenecká úmrtnost, kdy se prvních narozenin dožívalo méně než osm dětí z deseti. Se zkušeností s úmrtím kojenců pak souvisela menší emocionalita v rodinných vztazích. Rodiče se nechtěli na novorozence příliš citově vázat a snažili se tak předejít hlubokému zármutku nad jeho úmrtím. Vzhledem k ekonomickým vztahům, kdy základní výrobní jednotkou byla rodina, byly děti brzy předtím, než dospěly rozumově i fyzicky, zapojeny do výrobního procesu a v pozdějším věku pak přímo zajišťovaly rodiče ve stáří.

V moderní společnosti se rodina stala především jednotkou spotřební. Výroba byla přenesena mimo rodinu, péči o rodinné členy převzal do značné míry stát. Sociální status každého jedince závisí především na jeho schopnostech, ale i na sociálním a kulturním kapitálu jeho rodiny. Spolu s rozvojem zdravotnictví a osvěty se naprosto dramaticky snížila kojenecká úmrtnost. Z hlediska racionálního myšlení rodin je tedy výhodnější mít méně dětí, neboť investice do jejich budoucnosti, ale i do své vlastní budoucnosti, jsou nákladnější. Konzumní společnost nabízí různé možnosti seberealizace a trávení volného času. Rodinné závazky se tedy dostávají do konkurence s individuálními zájmy členů rodiny.

Jak bylo již zmíněno (tabulka 1), patřila Česká republika od 2. světové války do 80. let spíše mezi země s vysokou porodností. To se však v posledních 12 letech změnilo a dětí se rodí velmi málo. Mezi odborníky se vydělily dva tábory, které se liší podle toho, zda příčiny snižující se porodnosti přisuzují spíše ekonomickým faktorům a změnám racionality nebo změnám hodnot. Tato diskuse proběhla a stále probíhá i v západních zemích.

Podle *D. J. van de Kaa* hrály hlavní roli v první i druhé demografické revoluci kulturní změny neboli změny v hodnotovém systému a jejich přijetí většinou populace. K jejich rozšíření přispěla v obou případech média, v prvním případě to bylo především ústní podání, ve druhém hrála svoji roli moderní média jako noviny, rozhlas či televize [Rabušic, 2001/1].

Různé generace vyrůstají v různých historických epochách a mají tedy různé životní zkušenosti. Tato skutečnost umožňuje podle *N.B. Rydera* sociální změnu. *Van de Kaa* hovoří v této souvislosti o mentálních kohortách, jejichž příslušníci mají podle něho podobné pojetí života. V současné společnosti dochází z důvodu rychlého přenosu informací pomocí médií i vlastních zážitků k rychlejšímu vytváření těchto kohort [Rabušic, 2001/2].

Přechod k otevřené společnosti, kde je více možností nabývání a uplatnění zkušeností a znalostí, nemohl zůstat bez vlivu na hodnoty lidí. Ekonomický růst v západních zemích po poválečné restauraci podobně jako transformace v naší zemi v 90. letech zpochybnil výlučnost založení rodiny jako jediné cesty seberealizace a emancipace. Stále vyšší podíl mladých lidí, kteří by dříve zakládali rodiny, místo toho studuje a snaží se prosadit mimo rodinnou sféru. Vyšší participace žen na pracovním trhu vede k situacím, kdy žena nehledá výhodného partnera, jenž by umožnil její sociální, ekonomický a statusový vzestup, ale její vlastní úspěch v zaměstnání může naopak kompenzovat jak manželství, tak i její touhu po mateřství. Vysokou participaci žen na trhu práce považuje *Becker* za hlavní příčinu snižující se porodnosti.

Představy o tom, jak si uspořádat vlastní život, se tedy díky rozšířeným možnostem změnily a ve fenomenologickém slova smyslu došlo ke změně konstrukce reality. Životní cyklus mladých lidí se tak změnil: nejprve si užít vlastního života, něco dokázat, stát se ekonomicky nezávislým a teprve až pak myslet na založení rodiny. Tento postup vyjadřuje jak odpovědnost ke svému vlastnímu životu, tak i k životu své budoucí rodiny. Snížení počtu narozených dětí je tedy pravděpodobně spojeno s představami svého vlastního sociálního vzestupu, jenž je úspěšnější bez rodinných závazků. Podobně jako v období komunismu zde vítězí racionalita, ale její charakter je jiný: dříve bylo výhodnější zakládat rodiny v nižším věku, neboť mladá rodina mohla očekávat materiální i jinou pomoc původní rodiny, rovněž bylo výhodnější mít dvě děti v krátkém časovém intervalu (možnost pobírat mateřský příspěvek v letech 1970 až 1985), v prostředí kapitalistické společnosti je naopak výhodnější založit rodinu později, až jsou získány zkušenosti a ekonomické zajištění. Založení rodiny v nízkém věku, jež je, jak již bylo řečeno, nezvratným rozhodnutím a pravděpodobně nejvýznamnějším zlomem v životě, může zvláště u žen vyvolat pocit frustrace, neboť nebyly vyzkoušeny všechny možnosti poznání okolního světa, ale i poznání sebe sama a svých vlastních možností.

Tzv. ekonomický přístup ke změnám porodnosti se opírá o argumenty, že prorodinné hodnoty mladých lidí se nemění, nicméně vnější faktory jako je situace národního hospodářství, nezaměstnanost, nedostatek cenově dostupného bydlení, nízké mzdy apod. brání založení rodiny.

Závěrem lze říci, že racionální teorie v podobě bilance ztrát a výnosů je v poměrně úzkém vztahu k teorii změn hodnot. Vyčíslení ztrát a výnosů (nejen finančních) je vždy ovlivněno vyznávanými hodnotami. Ztráty a výnosy plynoucí z rodičovství však není možné vyčíslit předem, neboť se mění nejen v závislosti na aktuálních individuálních preferencích či možnostech (např. zdravotní stav), ale i na počtu již narozených dětí, schopnostech a vlastnostech dětí a na vnějších (ekonomických, politických) podmínkách. Z tohoto důvodu se někteří autoři domnívají, že plánovat počet dětí není možné.

Založení rodiny je však v moderní společnosti především z materiálního hlediska, z hlediska seberealizace mimo rodinu a z hlediska časových nákladů vždy ztrátové. Zde se nabízí otázka, proč se ale děti stále rodí. *Viviana Zelizerová* [Rabušic, 2001/1:154] charakterizuje rodičovství v industriální společnosti takto: „V industriální společnosti jsou děti ekonomicky bezcenné, ale emocionálně je jejich cena nevyčíslitelná.“ Také autoři *Debra Friedmanová, Michael Hechter a Satoshi Kanazawa* [Friedmanová, Hechter, Kanazawa, 1994] oceňují hodnotu dítěte na základě jiného než ekonomického a časového kritéria. Mezi taková měřítka patří např. expanze sama sebe, vytvoření primární skupiny s intimními vztahy v individualistické společnosti, výkon moci nad druhými, zábava, tvořivost, stimulace apod. V moderní společnosti se její příslušníci snaží o snížení nejistoty: každý den je člověk vystaven novým situacím a problémům, které musí řešit, ne vždy však jsou známy všechny možnosti řešení a jejich důsledky. To vede ke stavu nejistoty. Založení rodiny může

být jednou z možností snížení nejistoty, neboť na novou roli rodiče jsou vázány relativně známé vzorce chování, práva a povinnosti.

Autoři vyslovují hypotézu, že děti se rodí proto, aby snížily nejistotu žen a posílily solidaritu páru. Objektivní riziko rozvodu, jež je v současnosti vysoké, posiluje tendenci mít děti. Platí to především o exogamních manželstvích, kde manželé pocházejí z různého sociálního, náboženského či etnického prostředí, dále je tato tendence patrná u nižších sociálních vrstev a u manželství, která byla uzavřena v nízkém věku. Dalším impulsem k rodičovství může být slabá vyhlídka na sňatek. Samo manželství je důležitým prvkem redukce nejistoty, pokud je však nedostupné, je tímto prvkem rodičovství, jež nemusí být plně vázáno na manželství. Tato strategie je pravděpodobná např. u úspěšných žen starších 30 let. Nicméně stálá a perspektivní profesní kariéra má negativní efekt na rodičovství, neboť podle sledované logiky není třeba hledat další faktor snižující nejistotu. Příslušníci vyšší třídy, jež se stali jejími členy na základě vlastní píle, budou inklinovat k rodičovství méně než ti, kteří patří do této třídy na základě zděděného statusu. Druhá skupina musí vytvořit dynastii, která tento statut zdědí, první skupina se snaží status udržet především prostředky, kterými ho získala.

Pravděpodobnost mít dítě je vázána na charakter samotného manželství. Čím déle manželství trvá, tím se pravděpodobnost založení rodiny zvyšuje, neboť silná citová pouta, která manželství udržovala na jeho počátku, jsou postupně oslabována. Tendenci k rodičovství rovněž snižují těsné vazby s vnějším sociálním prostředím a míra sociální či prostorové mobility. Mobilní manželství jsou více uzavřena do sebe, neboť v důsledku mobility došlo k přetřhání sociálních vztahů. Vzájemná vysoká závislost a solidarita manželů vede ke snížení sklonu k rodičovství. Naopak silnou tendenci k rodičovství mají ta manželství, kde si partneři nejsou rovni svým statusem. Argumentem je snaha partnera s vyšším statusem posílit rodinná pouta, neboť ta nejsou z jeho pohledu založena na vzájemné závislosti, protože on sám je na svém partnerovi nezávislý. Manžel s nižším statusem se naopak snaží rodičovstvím svoje postavení v rodině zlepšit [Friedmanová, Hechter, Kanazawa, 1994].

Kriticky se k tomuto pojetí rodičovství jako prostředku redukce nejistoty postavila např. *Kohlmannová* [Kohlmannová, 2001]. Autoři této teorie, *Friedmanová*, *Hechter* a *Kanazawa* nechápou otázku založení rodiny jako prostředek k dosažení různých cílů. Teorii redukce nejistoty pak označují za neinstrumentální, neracionální. Podle *Kohlmannové* je však redukce nejistoty rovněž instrumentální ve smyslu, kdy je instrumentalita definována jako dosažení nějakého cíle určitými prostředky. V tomto případě je motivace mít děti spíše psychologického než ekonomického charakteru, nicméně proces rozhodování je podobný jako v případě kalkulace v teorii racionálního jednání.

Kohlmannová ve své kritice a analýze vychází z *Lindenbergovy* teorie potřeb. Jeho koncepce předpokládá, že člověk má dvě základní potřeby: fyzické blaho a společenské uznání. K jejich uspokojení dochází zpravidla prostřednictvím pomocných, instrumentálních cílů jako jsou především ekonomický úspěch, zkušenost s pozitivními sankcemi ve společnosti, opětované pozitivní emoce nejbližšího okolí a tzv. behaviorální stvrzení, tj. stvrzení vlastního jednání dalšími významnými druhými, jako jsou např. přátelé, kolegové. Otázkou pak je, do jaké míry přispívají děti k uspokojení těchto dvou základních lidských potřeb.

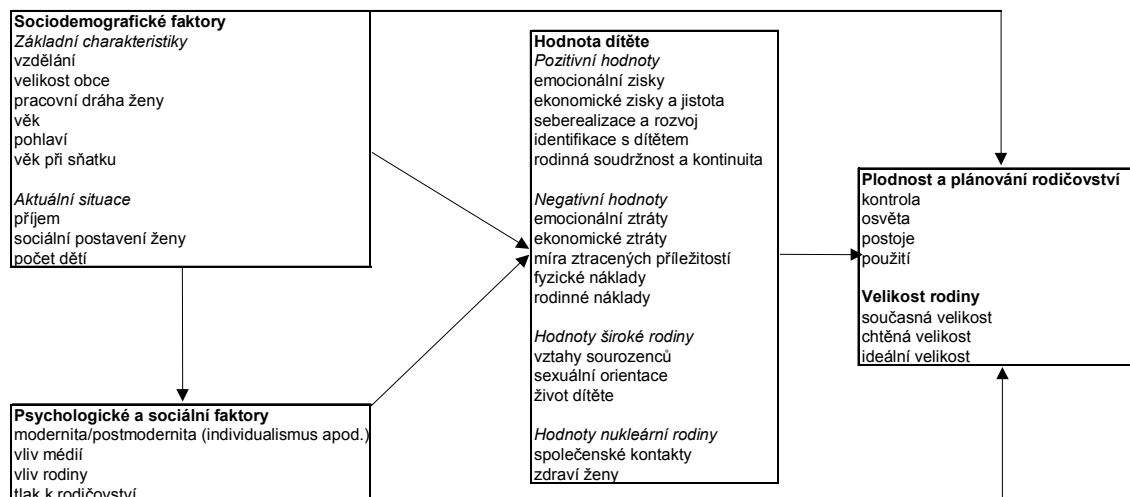
Z ekonomického pohledu mohou děti prospívat rodičům v případě, kdy jsou zapojeny do pracovního procesu, ať již v soukromé či veřejné sféře. Děti tak zlepšují či ve starším věku rodičů udržují životní úroveň rodiny. Z hlediska společenského postavení mohou rodiče chtít zvýšit svůj vlastní status skrz status svých dětí. Tato strategie je však velmi nejistá, neboť informace o osobních schopnostech dítěte a vnějších podmínkách nejsou předem dostupné. Tato taktika však může být úspěšná např. v případě, kdy jsou obecně

náklady na dítě nízké a náklady zvýšení svého vlastního statusu neefektivní. Z hlediska sociálního okolí jsou pro rozhodování o rodičovství důležité např. velikost původní rodiny, hodnoty nejbližšího okolí, ale i celé společnosti (např. antikoncepce, náboženská víra, populační politika apod.) a z nich vyplývající formy sankcí. Míra konformity s hodnotami okolí závisí především na míře vykonávané sociální kontroly, jež je většinou vyšší v menších společenských celcích. Mezi prostředky emocionálního uspokojení patří především interakce mezi rodiči a dětmi, ale i posílení interakcí rodičů navzájem a rodičů se širší rodinou skrz děti.

Toto všechno byly ale především pozitivní aspekty rodičovství. Dítě však může naopak působit na ekonomickou situaci rodiny negativně, může mít vliv na sociální propad rodiny, může být rovněž příčinou negativních sankcí okolí v případě, kdy je toto okolí přísně antinatalitní, a může rovněž neblaze ovlivnit vztahy rodičů, neboť pozornost a láska je rozdělena mezi partnera a dítě. Rovněž omezení uspokojení vlastních zájmů a potřeb spojené s péčí o dítě může mít za následek emocionální napětí mezi rodiči i mezi rodičem a dítětem.

Z předchozích odstavců vyplývá, že je možné problematiku „hodnoty dítěte“ nahlížet z pohledu ekonomických, psychologických a sociálních zisků a ztrát. Hodnota dítěte má pak vliv na vlastní realizaci rodičovství.

Obrázek 7 Model hodnoty dítěte

Zdroj: Převzato z Kohlmannové A., 2001

Závěrem je možné říci, že změny porodnosti lze studovat ze tří pohledů. První může být nazván strukturální: změny porodnosti jsou způsobeny přechodem od materiálních hodnot k hodnotám postmateriálním kladoucím důraz na životní styl orientovaný na jedince a na přítomnost. Druhý přístup zdůrazňuje změnu role ženy ve společnosti: žena čím dál tím více studuje a prosazuje se na trhu práce a rodinné role tak odsouvá do vyššího věku či přímo odmítá. Třetí pohled je tzv. institucionální: změny porodnosti jsou důsledkem změn ekonomiky, bytové situace, pracovního trhu a sociálního státu.

VIII. Vlastní rodina

Jedním z hlavních cílů výzkumu MG02 bylo zachytit reálné rodinné/partnerské chování mladé populace ve věku 25 až 34 let, tedy populace, která ve srovnání s předchozími generacemi významně změnila své demografické chování. Demografická statistika (běžná evidence demografických událostí, sčítání lidu) je v České republice na vysoké úrovni. Přesto k interpretaci demografického chování často chybí širší kontext. Demografické procesy jako jsou např. sňatečnost či porodnost není možné studovat odděleně od jiných životních událostí, jako je ukončení studia, začátek profesní dráhy, získání bytu apod. V demografii se proto čím dál tím více prosazuje nové paradigma. Původní paradigma definoval v roce 1959 francouzský demograf Louis Henry. Demografická analýza byla založena na dvou základních předpokladech: za prvé jedinec je součástí homogenní skupiny a za druhé demografické události mohou být studovány odděleně, bez vlivu ostatních událostí. Přesto tyto události mají ve skutečnosti vliv. Nové paradigma tedy zní: život každého jedince je tvořen komplexem všech životních událostí, předchozí události ovlivňují současné, i ty budoucí a vzhledem k rozmanitosti životních osudů jedinců není možné považovat studovanou populaci za homogenní soubor.

Tato část práce se tedy bude zabývat vlastním rodinným chováním mladé generace, jež bude zasazeno do širšího kontextu. Při zpracování je často používána tzv. analýza přežití (survival analysis), konkrétně metoda tabulek života. Její základní princip je popsán v příloze 1.

1. Partnerské vztahy

Na úvod je nutné definovat, co se v této práci rozumí pod pojmem „partnerství“. Za partnerství bude obecně považován takový partnerský vztah respondenta, jehož celková délka činila alespoň 3 měsíce a partneři spolu po určitou dobu sdíleli společnou domácnost. Přímý sňatek je pak takový sňatek, kde spolu snoubenci začali žít v jedné domácnosti až v roce sňatku. Důvodem pro toto vymezení bylo poměrně velké zastoupení případů, kdy si respondent nevzpomněl na měsíc založení společné domácnosti, případně uzavření sňatku.

Jedním z rysů demografického vývoje od počátku 90. let je výrazný odklad prvního sňatku do vyššího věku. Za hlavní důvody jsou ve stručnosti považovány delší studium, snaha získávat zkušenosti a neuspokojivé ekonomické zajištění mladých lidí. Odklad sňatku je patrný jak v ukazatelích běžné evidence (průměrný věk při vstupu do manželství), tak v každoročních bilancích obyvatelstva podle rodinného stavu, podle nichž se zvyšuje podíl svobodných především do věku 30 let. Podobný závěr lze učinit i z výsledků výzkumu MG02.

Poměrně značná část respondentů byla stále ještě svobodná (56 %). Respondenti, kteří ještě neuzavřeli sňatek, však většinou pocházeli z věkové skupiny 25 až 29 let. Předpoklad, že se v 90. letech změnil kvalitativní i kvantitativní charakter sňatkového trhu, je podpořen zjištěním, že téměř jedna polovina svobodných a tedy téměř jedna čtvrtina všech respondentů neměla v době výzkumu stálého partnera. Nicméně jedna třetina svobodných žila se svým partnerem v nesezdaném soužití.

Dříve než bude pozornost věnována prvnímu partnerství (společné domácnosti), je dobré se nejprve zastavit u celkového počtu partnerských vztahů, kterými respondent prošel bez ohledu na to, zda spolu partneři žili v jedné domácnosti. Zde se objevuje souvislost s teoretickým konceptem sňatkového trhu *Oppenheimerové*. Ve stručnosti připomeneme, že *Oppenheimerová* rozlišuje dvě strategie při výběru partnera: za prvé tzv. důkladný výběr partnera a za druhé adaptivní socializaci partnerů. V prvním případě se nabízí hypotéza, že ti, kteří spoléhají spíše na tuto strategii, budou déle hledat vhodného partnera a možná projdou více vztahy než zastánci druhé strategie, kteří spoléhají na to, že se partneři budou později schopni navzájem přizpůsobit.

Respondenti podle svých odpovědí prošli v průměru 3 partnerskými vztahy delšími než 3 měsíce, nejčastěji měli ve svém životě 2 partnery. Sklon k vyššímu počtu partnerů mají při kontrole vlivu věku spíše lidé s nižším vzděláním, lidé žijící ve větších městech, lidé odmítající manželství a také lidé pocházející z neúplných rodin. Možným vysvětlením může být to, že lidé s nižším vzděláním pravděpodobně vstupují do vztahů ukvapeněji než lidé s vyšším vzděláním, ve větších obcích je pak logicky možnost navázání vztahu větší vzhledem k častější příležitosti poznat nové lidi. Co se týče neúplnosti původní rodiny, tendence k většímu počtu partnerů může být na jedné straně vysvětlena skutečně snahou neudělat chybu jako ji udělali rodiče, nicméně skutečnost, že mladý člověk vyrůstal v neúplné rodině, může značně ovlivnit přístup k partnerství a rodině - jak uvádějí teorie týkající se rozvodového chování, není možné opomenout v otázce rozvodovosti tzv. sociální dědičnost. Tato teorie může být následně rozšířena z manželského i na partnerské chování obecně. Poslední faktor, postoj k manželství, je pravděpodobně v úzkém vztahu s celkovým životním modelem a vyjadřuje spíše touhu zachovat si větší nezávislost, se kterou je často spojena nižší ochota či schopnost investovat do trvalejších vztahů.

Předchozí odstavec se ale týkal všech vztahů, kterými respondent prošel bez ohledu na to, zda spolu partneři žili v jedné domácnosti. Rozhodnutí začít s někým bydlet je vázáno v první řadě, jak bylo zmíněno v kapitole o bydlení, na dostupné možnosti samostatného bydlení. Zkušeností společného bydlení s partnerem, ať již se jedná o manželství nebo nesezdané soužití, prošly dvě třetiny dotázaných MG02. Podle očekávání někdy žilo s partnerem více lidí ve věkové skupině 30 až 34 let, nicméně i u mladší kategorie byl podíl nezanedbatelný (53 %). Podle údajů, jež poskytli respondenti, žili zatím v jedné domácnosti nejčastěji s jedním partnerem (44 %). Se dvěma partnery pak někdy žilo přibližně 10 % (tabulka 5). Výše uvedené proměnné charakterizující skupiny respondentů, kteří podle svých slov vystřídal více partnerů, se však neprojeví jako významné determinanty počtu partnerů, se kterými žil respondent někdy ve společné domácnosti.

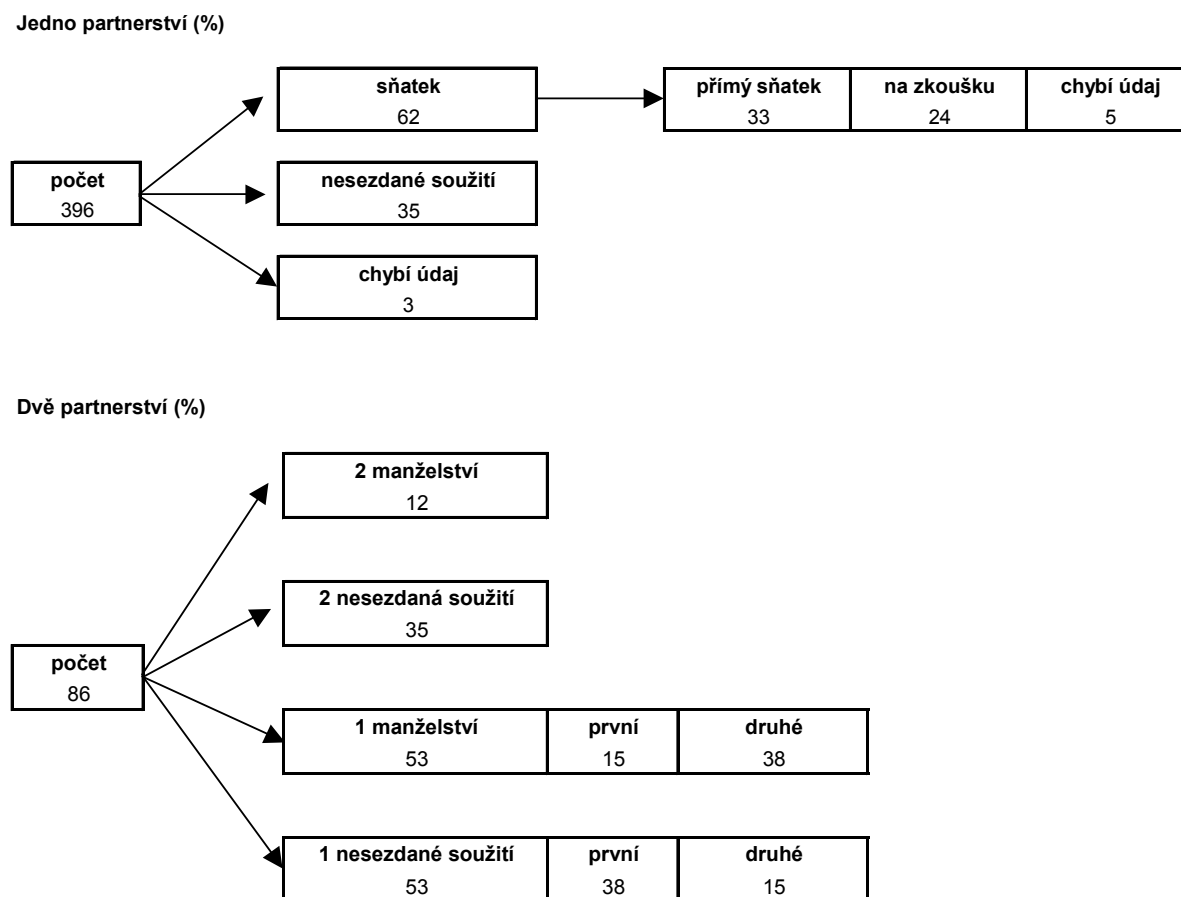
T a b u l k a 5 Počet partnerských soužití v jedné domácnosti (%)

počet soužití	celý soubor	někdy žil s partnerem
žádné	34	X
1	44	67
2	10	15
3	2	3
4	0	0
chybí údaj	10	15
celkem	100	100

Zdroj: MG02

Mladí lidé, kteří žili pouze s jedním druhem, s ním uzavřeli nejčastěji manželství. V případě, kdy měl respondent zkušenost se dvěma partnerskými soužitími, šlo nejčastěji o jeden sňatek a jednu kohabitaci, přičemž nesezdané soužití většinou předcházelo manželství. Tento podíl by mohl být zřejmě vyšší při zahrnutí do úvahy i těch případů, kde respondent bydlel v době výzkumu s partnerem v neformálním manželství, neboť lze předpokládat, že část z nich uzavře v budoucnu sňatek. Jde o klasické případy, kdy je výběr partnera testován společným soužitím. V prvním případě skončila zkouška nezdarem, ve druhém případě byl sňatek uzavřen.

Obrázek 8 Struktura partnerských soužití

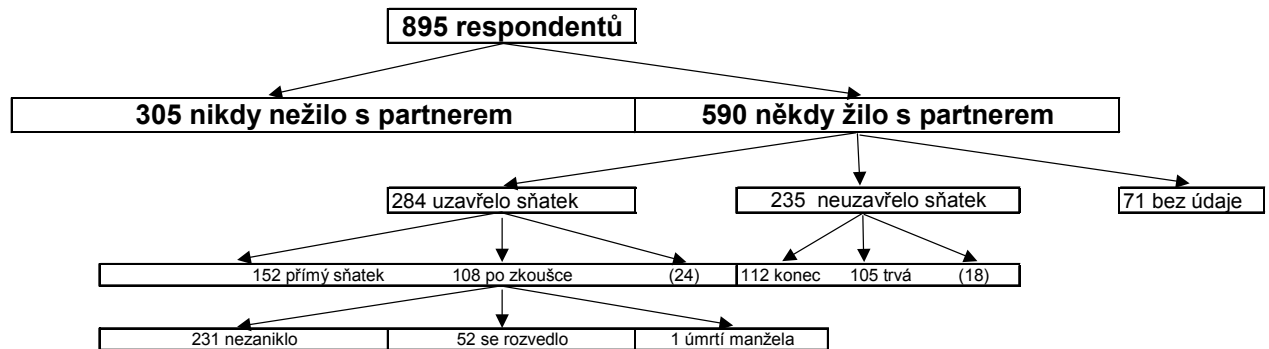
Zdá se, že nesezdané soužití je zatím skutečně spíše než trvalou alternativou manželství pouze jeho určitým předstupněm, neboť lidé žijící již se svým partnerem byli častěji než ostatní mimomanželská partnerství přesvědčeni o tom, že sňatek uzavřou, a to většinou do tří let. Sňatek (zatím) zavrhl 15 % respondentů žijících v nesezdaném soužití, ale jedna třetina o sňatku zatím nepřemýšlela. Svobodní mladí lidé, kteří nesdíleli s partnerem společnou domácnost, o sňatku prozatím neuvažovali ještě častěji. Vzhledem k tomu, že výzkum nepostihoval délku známosti u těch respondentů, kteří nežili s nynějším partnerem, není možné odpovědět na otázku, zda tato partnerství trvala kratší dobu než nesezdaná soužití. Jeden z možných scénářů předpokládá, že mladí lidé spolu nejprve chodí a pokud mají možnost, začnou spolu bydlet. V případě, že se kohabitanec osvědčí, uzavřou ve většině případů sňatek. Zkušenost s manželstvím na zkoušku však neměla ve 2. polovině 90. let vliv na rozhodnutí uzavřít sňatek, důležitá byla především celková délka partnerského vztahu, nesezdané soužití bylo pouze alternativní formou předmanželského stádia [Fialová, L. a kol., 2000]. Podle jiného scénáře, jenž se nabízí, spolu mladé páry začínají bydlet až tehdy, plánují-li sňatek. Jak je tomu tedy v reálném chování?

2. První partnerství

Jak již bylo řečeno, nějakou zkušenost s partnerským soužitím měly již dvě třetiny dotázaných. Přibližně jedna polovina prvních partnerství, kdy se partneři rozhodli žít společně v jedné domácnosti, skončila sňatkem, z nich necelých 60 % přímým sňatkem bez společné předmanželské kohabitanec, ostatní páry zvolily nejprve manželství na zkoušku. Jedna pětina prvních partnerství zanikla bez uzavření sňatku, zbývající jedna pětina nesezdaných prvních

párů spolu v době výzkumu stále žila (obrázek 9). Bez ohledu na délku trvání a právní charakter zanikla zatím přibližně jedna třetina všech prvních soužití. Vzhledem k tomu, že se jednalo o první partnerské soužití, nebyly nemanželské kohabitanice příliš diferencovány z hlediska rodinného stavu: 90 % nesezdaných párů bylo tvořeno dvěma svobodnými partnery.

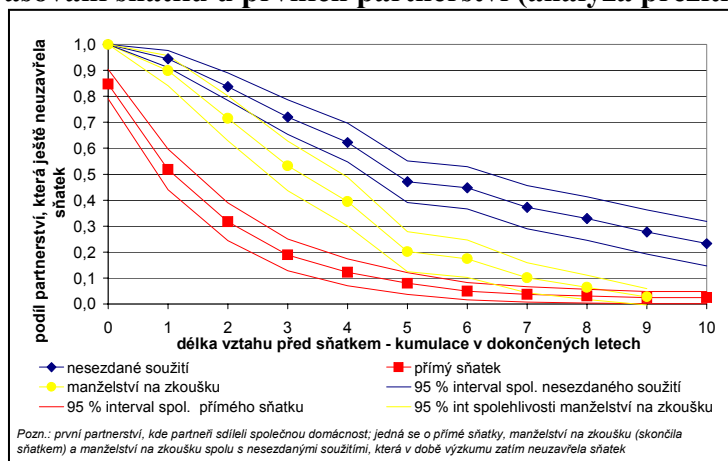
Obrázek 9 První partnerství respondentů výzkumu MG02 (abs. počty)

Zdroj: MG02
Pozn.: údaje v závorkách - chybí údaj

Mladí respondenti se rozhodli žít se svým partnerem v průměru po necelých dvou letech známosti (1,8 let). Ti, kteří neuzavřeli přímý sňatek, znali svého druha kratší dobu (1,7 let) než ti, kteří vstoupili rovnou do manželství (2,1 let). Nemanželská kohabitanice však měla negativní vliv na časování sňatku (obrázek 10). Partneri, kteří uzavřeli přímý sňatek, se znali v průměru 2 roky, páry, které spolu žily před sňatkem, vstoupily do manželství v průměru o 2 roky později.

Obrázek 10 Časování sňatků u prvních partnerství (analýza přežití)

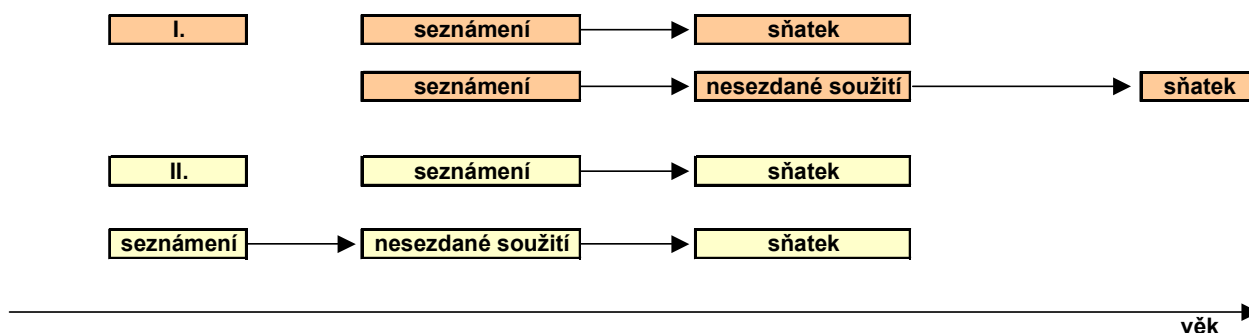

Délka známosti před založením společné domácnosti se rovněž ukázala jako významný determinant stability partnerství. Čím déle se partneři předtím znali, tím byla šance na úspěch vyšší. Jako stabilnější se zdají být rovněž páry, které spolu začaly žít ve věku 25 až 29 let (při kontrole délky známosti, délky soužití, typu bydlení). Délka soužití samozřejmě přispívá ke stabilitě, větší riziko rozchodu bylo zaznamenáno u párů, které bydlely v podnájmu či pronájmu. Bydlení s rodiči se u prvních partnerství neukázalo jako faktor zvyšující pravděpodobnost rozchodu.

V demografickém režimu platném po 2. světové válce do konce 80. let vstupovali čeští muži a ženy do prvního manželství ve výrazně nižším věku ve srovnání se

západoevropskými zeměmi (ženy v průměru ve věku 21 až 22 let, muži ve věku 24 až 25 let). Vyšší podíl partnerů, kteří spolu v 90. letech bydleli již před sňatkem, vyvolává otázku, zda je věk při založení první společné domácnosti přibližně stejný jako se dříve mladí lidé vdávaly/ženili. S tím souvisí i otázka, zda ve srovnání s přímými sňatky oddaluje nesezdané soužití sňatek z hlediska věku nebo zda manželství na zkoušku nahrazuje z hlediska věku počáteční fázi vlastního manželství (I.) nebo je spíše substitucí určitého období chození (II.).

Obrázek 11 Hypotézy o charakteru nesezdaného soužití

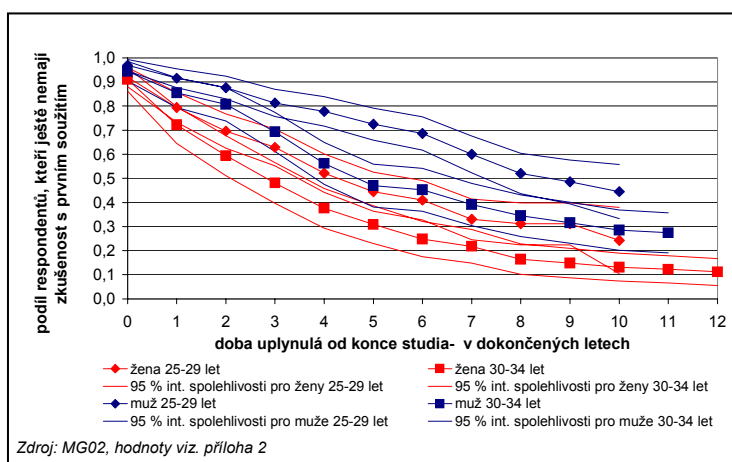
Výsledky odpovídají spíše hypotéze I.: průměrný věk při založení první společné domácnosti byl u přímých sňatků podobný jako u nesezdaného soužití všech typů: mužům bylo v té době v průměru 23,8 let a ženám 22 let. Průměrná délka vztahu před založením společné domácnosti činila u přímých manželství i u ostatních typů soužití přibližně dva roky. Z toho logicky plyne, že sňatek posledně uvedených by byl následně uzavřen ve vyšším věku než sňatek přímý. Nesezdané soužití není již pravděpodobně možné chápat pouze jako nahrazení části období „chození“, ale je nutné o něm uvažovat i jako o substituci první fáze manželství, neboť ti, kteří uzavřeli sňatek po předmanželské kohabitaci (jedna třetina všech prvních nesezdaných soužití), založili společnou domácnost ve stejném věku jako ti, kteří se zároveň se společným bydlením vzali.

V souvislosti s teorií racionální volby a s odkladem sňatku do vyššího věku se nabízí hypotéza, že mladí lidé budou během studií a bezprostředně po nich volit spíše život bez závazků a budou využívat zázemí původní rodiny, případně budou, pokud k tomu budou mít příležitost, žít sami. Na místě je tedy otázka, za jak dlouho po ukončení studia začínají mladí lidé žít společně s partnerem.

Na úvod je třeba poznamenat, že ukončení studia nemusí vždy předcházet kohabitaci. Tento případ se v souboru dotázaných objevil celkem 57krát, tedy u 10 % respondentů, kteří někdy sdíleli s partnerem společnou domácnost. Většina z nich (48) již v době výzkumu nestudovala. Každý čtvrtý vysokoškolák, který uzavřel manželství, ať již faktické nebo legální, bydlel s partnerem ještě před ukončením studia. V celém souboru dostudovaných vysokoškoláků to pak byl každý pátý. U středoškoláků je podobné časování událostí vzhledem k nízkému věku v době studií pouze okrajovým jevem.

Při srovnání vstupu do prvního partnerského vztahu respondentů ve věku 25 až 29 let a 30 až 34 let je ve stejném věku při kontrole výše vzdělání pravděpodobnost založit s partnerem společnou domácnost u starších respondentů vyšší 1,6krát než u respondentů ve věku 25 až 29 let. Podobně je tomu i ve vztahu k ukončení studia (obrázek 12).

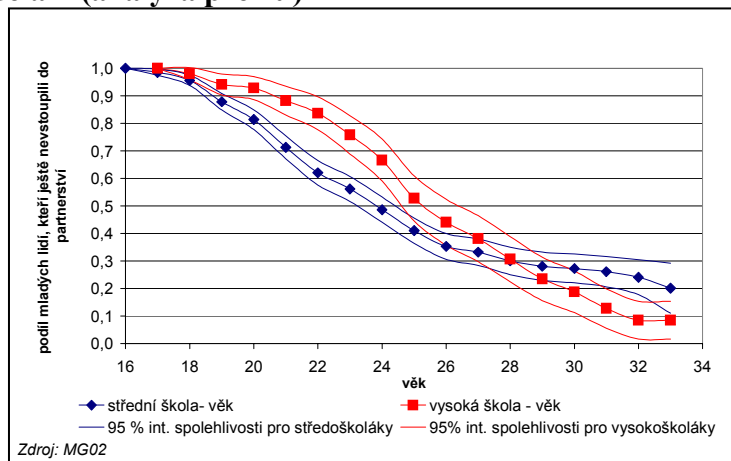
Obrázek 12 Vstup do prvního partnerského soužití z hlediska generací (analýza přežití)

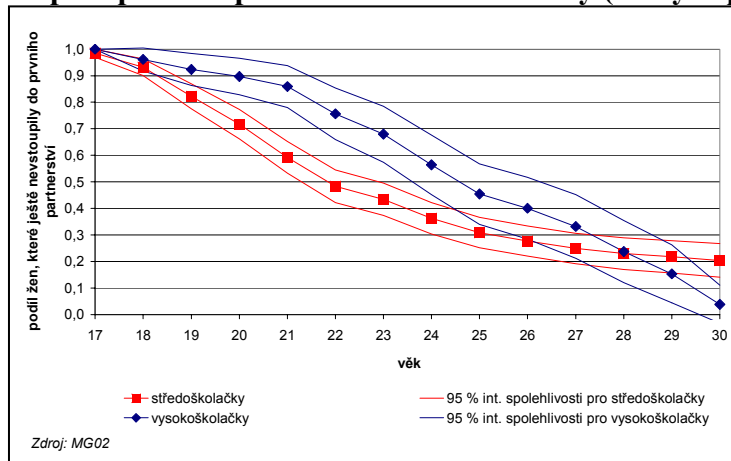
Z hlediska věku vstupují do partnerství dříve středoškoláci. U vysokoškoláků je zřejmý vyšší podíl žijících bez partnera právě ve věku studia na vysoké škole (obrázek 13). Spíše to však platí u žen než u mužů. Muži se středoškolským vzděláním sice také jako ženy vstupují do partnerského vztahu v nižším věku než vysokoškoláci, ale rozdíl zde není příliš velký (obrázek 14, 15). To dokládá i poznatek, že muži po ukončení studia na vysoké škole vstupují do partnerství rychleji než středoškoláci, kteří se založením společné domácnosti s partnerem na rozdíl od žen nespěchají (obrázek 16, 17). Ženy naopak začínají žít s partnerem po skončení studia stejně rychle bez ohledu na výši vzdělání (obrázek 16). Z toho lze tedy soudit, že rozdílné partnerské chování mladých lidí v závislosti na ukončeném vzdělání je způsobeno především různou délkou studia. To však neznamená, že by lidé, kteří studují vysokou školu, žili během studií bez partnera. V takovém případě by podíly vysokoškoláků v obrázcích 13 až 15 byly ve věku studia na vysoké škole konstantní. Vstup do partnerského soužití během studií dokládá obrázek 18, ve kterém však byly zobrazeny údaje pouze těch respondentů, kteří již někdy bydleli s nějakým partnerem.

Závěrem je možné říci, že hypotéza o delším období nezávislého života, života bez společného bydlení s partnerem v době studií a bezprostředně po něm je v českém prostředí relativně opodstatněná. Mladí lidé se již během studií snaží, a docela se jim to i daří, být ekonomicky soběstační. To je nutným předpokladem pro založení vlastní domácnosti. Věk při založení první partnerské domácnosti se však zvyšuje a prodlužuje se i doba uplynulá mezi koncem studia a prvním soužitím. Ženy i muži se stávají podle svých slov ekonomicky nezávislymi přibližně ve stejném věku. Ženy však ve srovnání s muži vstupují do prvního partnerského soužití v kratším časovém odstupu od získání této nezávislosti. To je odrazem dvou stereotypů: na jedné straně ženy vstupují do manželství/partnerství v nižším věku než muži, na druhé straně je za hlavního živitele rodiny stále považován muž, takže větší odstup od okamžiku, kdy mladý muž začne hospodařit s vlastními penězi, je pochopitelný. Tento druhý stereotyp může být v podstatě jedním z důvodů vyššího věku mužů při prvním partnerském soužití jakéhokoli typu.

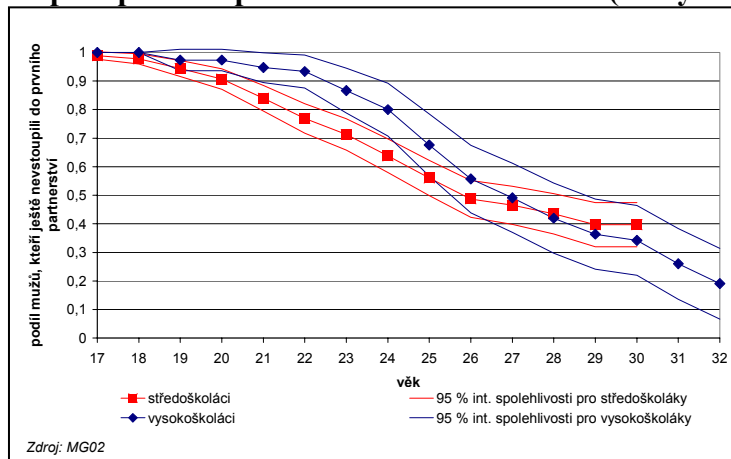
Obrázek 13 Vstup do prvního partnerského soužití (manželství, kohabitace) podle dokončeného vzdělání (analýza přežití)

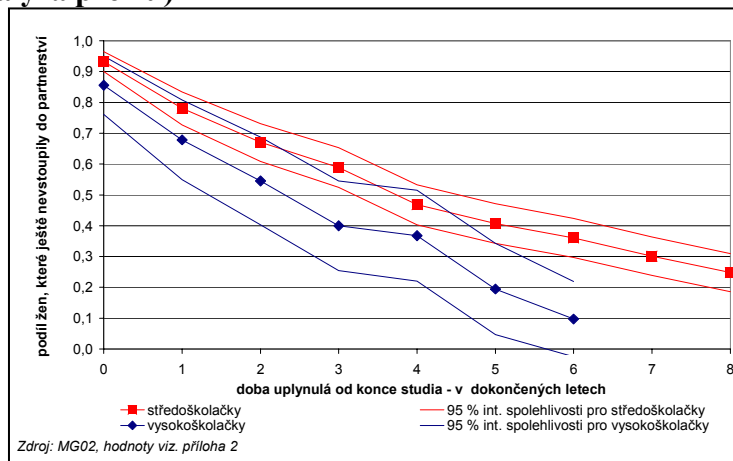
Obrázek 14 Vstup do prvního partnerského soužití: ženy (analýza přežití)

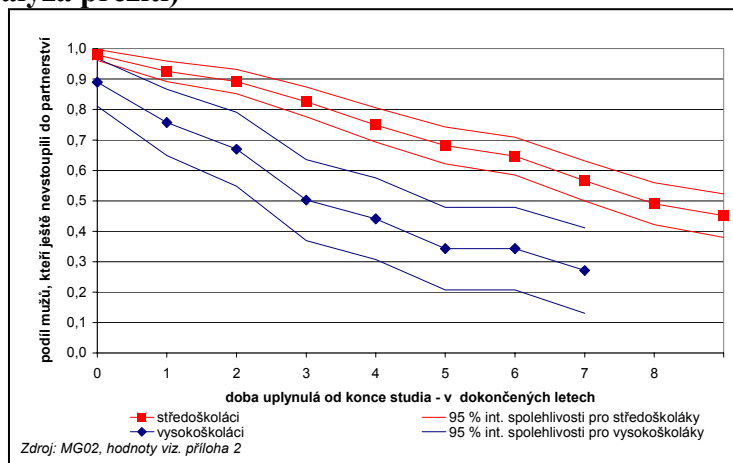
Obrázek 15 Vstup do prvního partnerského soužití: muži (analýza přežití)

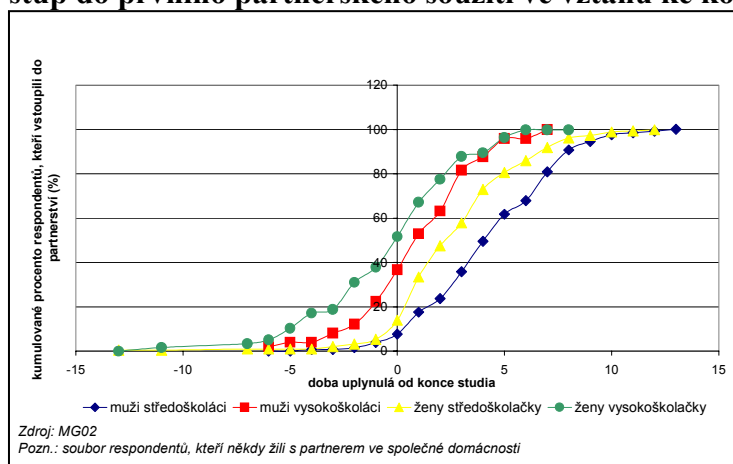
Obrázek 16 Vstup do prvního partnerského soužití podle doby uplynulé od konce studia - ženy (analýza přežití)

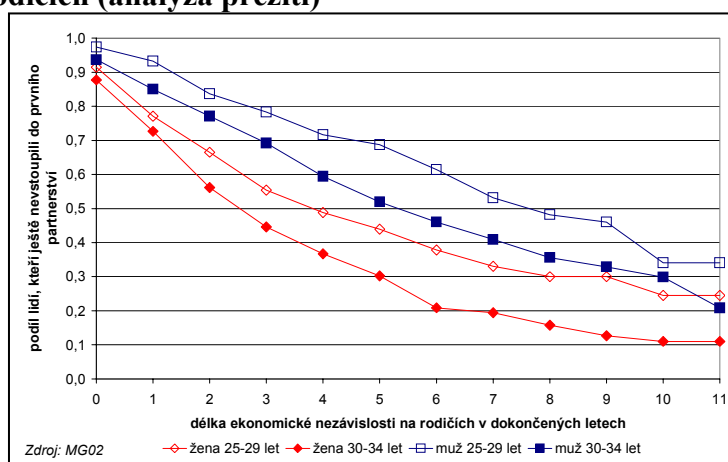
Obrázek 17 Vstup do prvního partnerského soužití podle doby uplynulé od konce studia - muži (analýza přežití)

Obrázek 18 Vstup do prvního partnerského soužití ve vztahu ke konci studia

Obrázek 19 Vstup do prvního partnerského soužití v závislosti na délce ekonomické nezávislosti na rodičích (analýza přežití)

Jaké okolnosti mohou ovlivnit rozhodnutí uzavřít sňatek? Jednou z hypotéz, která se nabízí, je otázka bydlení. Ta byla sice podrobněji diskutována v samostatné kapitole, nicméně zde se k ní ještě vrátíme. Vliv bytové otázky na vstup do manželství je naprosto zřejmý. Když opomeneme případy, kdy spolu mladí lidé začali žít u rodičů, neboť, jak bude ukázáno dále, šlo většinou o přímé sňatky, často pravděpodobně urychlené těhotenstvím, objevuje se typ bydlení jako významný faktor pro rozhodnutí o uzavření manželství. Ta první partnerství, která začala bydlet v podnájmu či pronájmu, vstupují do manželství později než páry, které žily u rodičů či měly vlastní byt. Po pěti letech známosti by již žilo v manželství 70 % párů, které nebydly nejprve v podnájmu či pronájmu, ale pouze 52 % párů, jež spolu nejprve bydlely v tomto často finančně náročnějším typu bydlení. Ti, kteří spolu začali žít u rodičů, uzavírají častěji přímý sňatek, páry, jež měly vlastní byt, vstoupily do manželství častěji po zkušce a páry, které žily nejprve v podnájmu či pronájmu, skončily častěji rozchodem.

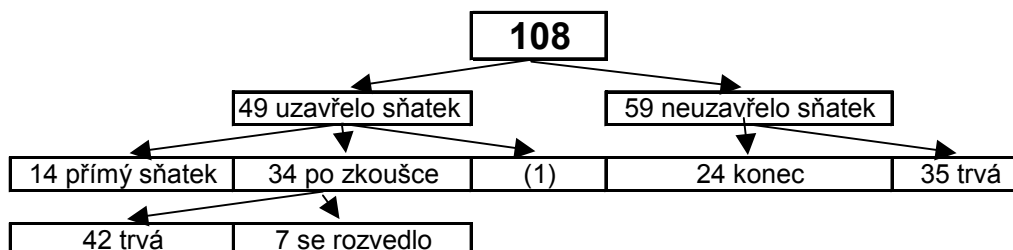
Druhou významnou okolností mající vliv na časování vstupu do manželství je těhotenství. Během prvního partnerství dosud otěhotněla přibližně jedna polovina žen (partnerek; 45 %). Podle údajů respondentů týkajících se ukončení těhotenství došlo k početí před následným sňatkem či bez sňatku přibližně u každé čtvrté ženy (partnerky; bez interrupcí). U naprosté většiny z nich však sňatek následoval (90 %). Páry, kde partnerka otěhotněla před sňatkem, uzavřely častěji přímý sňatek. V těchto případech bylo také častější společné bydlení s rodiči. Vzhledem k tomu, že byla prokázána závislost mezi časováním sňatku (celkovou délkou známosti) a typem první společné domácnosti (obrázek 10), není možné při podrobnější analýze faktorů majících vliv na uzavření sňatku délku známosti opomenout. Klasická logistická regresní analýza není možná, neboť je třeba vzít v úvahu právě tuto délku a zahrnout do analýzy např. i ta partnerství, která zatím trvají krátkou dobu. U nich zatím nevíme, zda sňatek uzavřou. Z tohoto důvodu byla zvolena Coxova regrese, kde časovou proměnnou byla právě délka vztahu před prvním sňatkem (konečná či cenzorovaná) a cenzorovanou proměnnou bylo uzavření sňatku. Skutečnost, že partnerka otěhotněla, se ukázala jako nejvýznamnější determinant časování sňatku. Ani typ prvního bydlení ani věk při založení první společné domácnosti ani vzdělání se v přítomnosti proměnné vyjadřující těhotenství mimo manželství neprojeví jako významné faktory časování vstupu do manželství z pohledu celkové délky známosti. Výše uvedený vliv bydlení na časování sňatku u prvních partnerství je tedy spíše nepřímý, v párech, které žily nejprve u rodičů či měly vlastní byt, byla snoubenka častěji těhotná: 38 % párů, které žily na počátku společného života u rodičů, 25 % párů, které již měly vlastní byt, 14 % párů, které žily v podnájmu či pronájmu. Na jedné straně mohlo být těhotenství důvodem pro dané řešení bydlení, na druhé straně mohlo být těhotenství více plánováno s ohledem na uspokojivou bytovou situaci.

3. Druhé partnerství

Přesto, že respondenti nejčastěji uváděli, že žili pouze s jedním partnerem, ti, kteří uvedli, že takových partnerství zažili více, byli také poměrně početní. Dalším partnerstvím zatím prošly přibližně dvě třetiny respondentů, jejichž první partnerství skončilo nezdarem. Strukturu druhých partnerských vztahů popisuje obrázek 20.

Obrázek 20 Druhé partnerství respondentů výzkumu MG02 (abs. počty)

Pozn.: čísla v závorce - chybí údaj

Druhá partnerství ve srovnání s prvními nebyla zatím častěji legitimizována sňatkem. Patrná je rovněž tendence vstupovat do manželství až po zkoušce. Bez ohledu na délku trvání partnerství a právní charakter dosud zanikla podobně jako u prvních partnerství jedna třetina.

V porovnání s prvním partnerstvím je dynamika druhých partnerství překvapivá. Zdálo by se, že po neúspěchu prvního partnerství budou respondenti ve volbě dalšího partnera opatrnější a další společnou domácnost založí např. po delší známosti. Opak se však zdá být pravdou. Respondenti se s druhým partnerem, se kterým se rozhodli žít, znali v průměru kratší dobu než s prvním partnerem. U prvního partnerství trvala známost před společným bydlením 1 rok v 69 % případů, u druhého partnerství tomu tak bylo v 80 % případů. Toto urychlení mělo vliv i na samotný vstup do manželství. Polovina respondentů, kteří uzavřeli s druhým partnerem přímý sňatek, se s partnerem znala méně než 1 rok, manželství na zkoušku by oddálilo sňatek přibližně jen o další rok (o 2,5 let u prvních partnerství). Ukázalo se, že ti, kteří někdy žili postupně s více partnery, měli i u prvního vztahu tendenci vše urychlit. Překvapením pak je, že neúspěch prvního partnerství výrazně nemění další partnerské chování.

U druhých partnerství logicky dochází k větší diferenciaci párů z hlediska rodinného stavu, nejčastější však byla opět situace, kdy byli oba partneři svobodní (60 %).

Další otázkou, která se nabízí, je již tradiční otázka bydlení. První hypotézou by mohl být vliv typu bydlení při prvním partnerství na navázání dalšího vztahu. Budou respondenti, kteří nebydleli s prvním druhem u rodičů a jejichž první vztah skončil nezdarem, mít častěji zkušenost s další kohabitací?

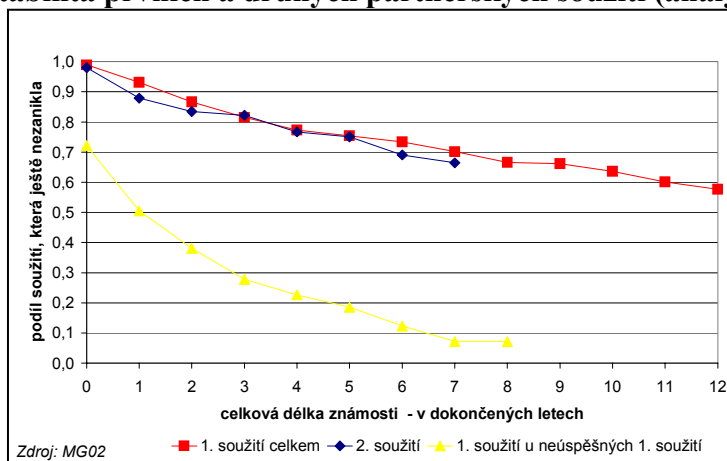
Podle informací respondentů MG02 se tento první předpoklad nepotvrdil. Ti respondenti, kteří bydleli u rodičů, měli stejnou šanci navázat další vztah jako ti, kteří s rodiči nebydleli. Ukázalo se, že ti, kteří bydleli poprvé u rodičů, žili s dalším druhem také s rodiči (54 %). Typ bydlení s druhým partnerem byl nejčastěji stejný jako s prvním partnerem, přibližně jedna třetina respondentů, kteří žili nejprve v podnájmu či pronájmu, bydlela s dalším druhem ve vlastním bytě. V otázce bydlení tedy nedochází v porovnání s prvním vztahem k radikálním změnám.

Zkušenost s prvním soužitím s partnerem sice nevedla k větší zdrženlivosti při výběru dalšího druhu, neboť délka nové známosti byla oproti očekávání často kratší, nicméně, jak se zdá, působil neúspěch prvního vztahu na častější zamítnutí přímého sňatku. Naprosto zřejmý je tento vliv u rozvedených respondentů, neboť všichni, kteří navázali další vztah, žili

se svým novým partnerem nejprve nesezdaně. Příímý sňatek uzavřeli nejčastěji ti, jejichž první partnerství skončilo ještě před uzavřením manželství.

Porovnáme-li stabilitu všech prvních partnerských soužití (bez ohledu na počet dalších partnerů) v závislosti na délce známosti se stabilitou druhých vztahů, nejsou tu zatím žádné známky toho, že by tyto druhé vztahy byly pevnější, ale ani křehčí. Jako významný determinant stability partnerství se v případě prvních vztahů ukázala délka známosti před založením společné domácnosti. V případě druhých vztahů se partneři znali před založením společné domácnosti v průměru kratší dobu než s prvním partnerem, přesto se u druhých soužití tato skutečnost do jejich stability nepromítla.

Obrázek 21 Stabilita prvních a druhých partnerských soužití (analýza přežití)

4. První sňatek

Teorie sňatkového trhu poukazuje na rozdíly věku při vstupu do prvního manželství u mužů a u žen. Na úvod je dobré nejprve poznamenat, že věk při uzavření prvního sňatku je možné studovat z několika pohledů. Z výsledků státní statistiky je znám skutečný věk snoubenců v době sňatku. Sociologická šetření však umožňují zjišťovat kromě data sňatku i tzv. ideální nebo nejvhodnější věk pro uzavření prvního manželství. Z toho vyplývá obecná hypotéza, že doba, kdy se lidé žení/vdávají, nemusí být zcela v souladu s představami a odráží tak skutečnost, že na časování sňatku má vliv na jedné straně úspěch na sňatkovém trhu, velmi důležité jsou však i externí podmínky (bydlení, ekonomická situace jedince i celého státu, ale např. i mezinárodní politická situace - války apod.). Pokud by bylo reálné chování nezávislé na vnějších faktorech, pak by rozložení ideálního věku při vstupu do manželství odpovídalo přibližně rozložení věku, kdy se lidé poprvé žení a vdávají.

Podle statistických dat běžné evidence obyvatelstva se v průběhu 90. let průměrný i modální věk při prvním sňatku zvýšil. V roce 2000 se ženy poprvé vdávaly nejčastěji ve věku 24,2 let a muži ve věku 26,6 let (tabulky sňatečnosti podle bilance svobodných, ČSÚ).

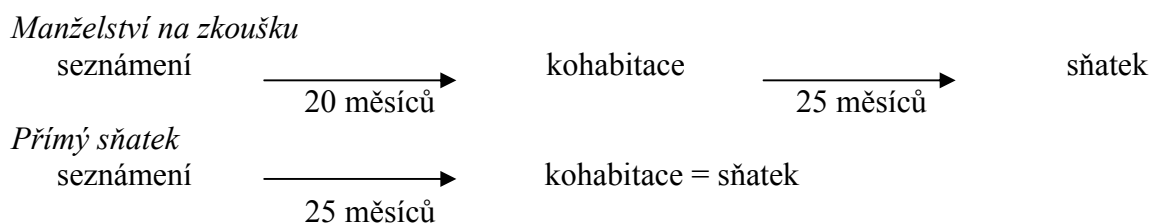
V roce 1997 považovali mladí svobodní lidé ve věku do 30 let za nejvhodnější věk pro první sňatek v průměru 26,7 let u mužů (směr. chyba 0,12) a 23,9 let u žen (směr. chyba 0,1; MG97). V tomto roce vstoupili svobodní muži do manželství v průměru ve věku 27,7 let a ženy ve věku 25,4 let [Populační vývoj ČR 2002]. Vzhledem k intervalům spolehlivosti je možné říci, že by mladí lidé vstupovali do manželství raději dříve. Vyšší skutečný věk při prvním sňatku naznačuje, že zde existují vnější vlivy, jež vstupu do manželství brání. Muži a ženy (MR96), kteří vstoupili do manželství mezi 20. a 24. rokem věku, se většinou domnívali, že to bylo ve správném věku (61 % mužů, 71 % žen), přibližně jedna třetina pak považovala sňatek za uspíšený. Naprostá spokojenost s načasováním sňatku pak převažuje u lidí, kteří ho uzavřeli mezi 25. a 29. rokem věku (91 % mužů a 90 % žen).

V roce 2002 (MG02) považovali muži ve věku 25 až 34 let za nejvhodnější věk pro vstup do manželství v průměru věk 28,7 let (směr. chyba 0,15) a ženy věk 26,1 let (směr. chyba 0,19), v souboru svobodných byl průměrný nejvhodnější věk dokonce vyšší: 29,6 let, respektive 27,2 let. Vstup do manželství by se tedy měl podle dotázaných posunout oproti situaci v 90. letech do vyššího věku. O tom svědčí i růst skutečného průměrného věku při prvním sňatku, jenž v roce 2000 činil 26,6 let u mužů a 24,2 let u žen. Růst reálného věku vypovídá o změnách přístupu k manželství, jež je uzavřeno ve vyšším věku, pravděpodobně v souladu s reálnými možnostmi finančního zabezpečení rodiny. Nicméně skutečnost, že se zvyšuje i nejvhodnější věk, vede k hypotéze, že odklad sňatku není vynucen pouze vnějšími nepříznivými podmínkami, ale je i v souladu s představami mladých lidí. Období před založením rodiny je pravděpodobně obdobím získávání zkušeností a seberealizace, jež je zároveň spojeno s nabýváním ekonomické soběstačnosti.

Mladí lidé, kteří uzavřeli sňatek (MR96), se tak rozhodli po poměrně krátké známosti. Přibližně dvě třetiny manželství tak byly uzavřeny po známosti kratší než tři roky, méně než jeden rok se znala přibližně čtvrtina snoubenců. Je možné říci, že ve stále velké části bylo zřejmě uzavření sňatku „uspěcháno“ těhotenstvím partnerky (téměř jedna polovina). Délka známosti se prodlužuje spolu s věkem respondenta při sňatku, nicméně ani ti, kteří uzavřeli sňatek ve věku 25 až 29 let, se s partnerem neznali příliš dlouho: pouze necelá polovina se seznámila před více než třemi roky. Zdá se tedy, že ti, kteří uzavírají sňatek, se spíše spoléhají slovy *Oppenheimerové* na manželskou socializaci než na důkladné poznání partnerových i svých schopností ke společnému životu. Tyto závěry se však týkají situace, kdy již respondenti sňatek uzavřeli. Mohlo by se zdát, že svobodní lidé mající partnera či dokonce žijící s druhem v jedné domácnosti budou uvažovat o sňatku po delší známosti, to znamená, že si ověřují, jak bude jejich manželství fungovat. Většina respondentů (SV96), kteří znali svého partnera teprve půl roku až jeden rok, však uvedla, že se chtějí s partnerem vzít, dvě třetiny respondentů, kteří zamýšleli uzavřít sňatek, se s partnerem seznámily před méně než třemi lety.

Podobné výsledky byly zjištěny i ve výzkumu MG02. Respondenti ve věku 25 až 34 let, kteří někdy uzavřeli sňatek, znali svého prvního manžela v průměru přibližně dva roky předtím, než s ním začali žít v jedné domácnosti. Při bližším srovnání manželství, kterým předcházela kohabitace, a přímých sňatků je však patrný trend odkladu sňatku u manželství na zkoušku. Sňatek je v těchto případech uzavřen v průměru o dva roky později. Zdá se tedy, že nesezdané soužití má vliv na pozdější sňatek a není tedy již pouhým nahrazením „chození“, jak naznačovaly výzkumy v 90. letech. Závěrem lze říci, že rozhodnutí uzavřít sňatek vázané na výběr partnera je přijato po poměrně krátké známosti. Může to být jeden z důvodů poměrně vysoké rozvodovosti na počátku manželství.

Obrázek 22 Časování sňatku u prvních manželství - průměrné délky mezi jednotlivými událostmi

Zdroj: MG02

Pozn.: 10 % snoubenců vstoupilo do manželství dříve než spolu začali žít

Teorie sňatkového chování mužů vyslovuje hypotézu o tom, že je v moderní společnosti pro muže výhodnější sňatek odložit, neboť se tím snižuje riziko špatné volby a

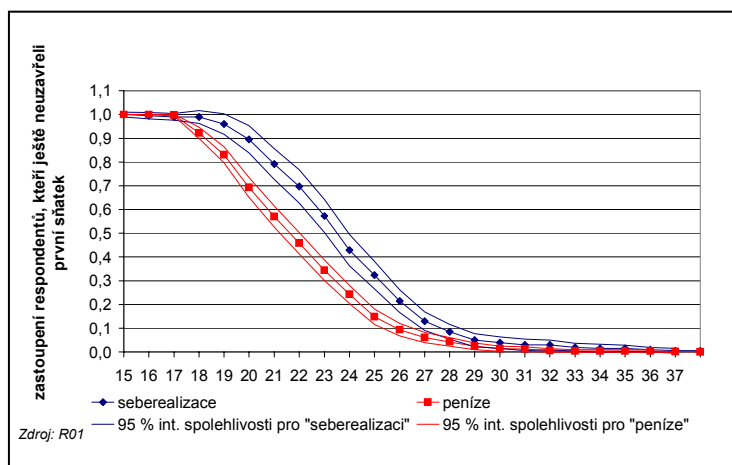
naopak se rozšiřuje počet možných partnerek. Rozhodnutí uzavřít sňatek je podle této teorie u mužů v porovnání se ženami méně závislé na tom, o jaký socioekonomický status oni sami usilují.

Výsledky MG97 naznačují, že tato teorie není zcela neopodstatněná. Čím silnější je preference práce před rodinou, tím je věk považovaný za nejvhodnější k uzavření manželství vyšší. Při kontrole vlivu představy o partnerském životě (žít sám, bez sňatku, uzavřít sňatek po soužití na zkoušku, přímý sňatek) by se muži, kteří dávají přednost rodině, ženili o 1,9 let dříve než ti muži, kteří se silně orientují na profesní dráhu. Podobně ženy velmi zaměřené na svoji práci by se vdávaly o 2,3 let později než ženy upřednostňující rodinu. Strategie českých mužů se tedy významně neliší od strategie českých žen. Uzavření sňatku je zcela pochopitelně u obou v těsném vztahu s mírou pracovních aspirací. Ženy i muži, pro které je práce velice důležitá, by samozřejmě chtěli častěji žít sami bez stálého partnera či v nesezdaném soužití po celý život (přibližně v jedné čtvrtině).

Výše uvedené výsledky se však týkaly nejvhodnějšího, tedy spíše hypotetického věku pro uzavření sňatku. Jak již bylo zmíněno, nemusí tento věk zcela odpovídat věku reálnému. Věk při sňatku ve vztahu s tím, co pro osobní život respondenta znamená povolání, umožnil studovat výzkum R01. Uvedené možnosti důvodů, proč být výdělečně činný, byly pro potřebu analýzy sloučeny do dvou skupin. První reprezentoval názor, že povolání znamená možnost získat určité společenské postavení, možnost uplatnit své schopnosti nebo možnost dělat to, co dotyčného baví. Druhý okruh se vztahoval především k ekonomickým důvodům mít nějaké zaměstnání a zahrnoval možnost být nezávislý, zvyšovat rodinný příjem nebo nutnost zajistit základní zdroj příjmů rodiny.

Závěry týkající se ideálního věku pro uzavření prvního sňatku ve vztahu k přístupu k pracovním povinnostem se do značné míry potvrdily i u analýzy věku reálného (R01). Lidé, kteří považují zaměstnání především jako nutný zdroj příjmů pro zajištění obživy, vstupují do manželství dříve než ti, kteří hledají v zaměstnání především seberealizaci (obrázek 23). Ženy, které uzavřely sňatek (MR96, 25 až 29 let), přisuzovaly profesní kariéře významně nižší roli než ženatí nebo svobodní muži či dokonce svobodné ženy (SV96, 25 až 29 let). Otevřená společnost a větší možnost kariérního postupu tedy umožnily diferenciaci mladé generace na ty, kteří se chtějí chopit svých šancí a rodina tedy musí jít, alespoň dočasně, stranou, a na ty, kteří se realizují spíše v rodině a zakládají ji proto v relativně nízkém věku. První uvedenou strategii zastávají především mladé ženy s vysokoškolským vzděláním.

Obrázek 23 Věk při prvním sňatku a důvod, proč pracovat (analýza přežití)

V souvislosti s teorií racionální volby je vhodné se zastavit ještě u jednoho aspektu sňatkového chování. V kontextu otevřené kapitalistické společnosti by se mohlo zdát, že

složitější etablování na trhu práce a hledání nejvíce vyhovujícího zaměstnání jak z hlediska možností seberealizace, tak z hlediska finančního ohodnocení způsobí odklad sňatku do vyššího věku, respektive že se prodlouží doba mezi nástupem do zaměstnání a vstupem do manželství.

Uvedenou otázku umožnily sledovat výzkumy „Populační klima 1996“ (dále jen PK96) a MG02. Změny časování vstupu na pracovní trh a do manželství byly studovány u věkových skupin 25 až 29 let, 30 až 34 let a 35 až 39 let v roce 1996 a 25 až 29 let a 30 až 34 let v roce 2002. Charakteristiky nutné pro ověření diskutované otázky jsou uvedeny v tabulkách 6 a 7.

Z tabulky 6 je zřejmý zanedbatelný podíl mladých lidí, kteří uzavřeli první sňatek před začátkem ekonomické aktivity. Podobně velmi malý počet respondentů uvedl, že zatím nemá žádnou pracovní zkušenost. Nástup do prvního zaměstnání je u mladších generací, a to především u mužů, posouván mírně do vyššího věku. Za pravděpodobnou příčinu lze označit delší dobu studia.

Zřetelný je i zde odklad prvního sňatku. Interpretace analýzy časování sňatku je ovlivněna skutečností, že sňatek je uzavírán častěji až ve věku vyšším než 25 let, a proto je u sledovaných generací poměr cenzorovaných a necenzorovaných událostí (viz. příloha 1) velmi různý: u nejmladších generací je počet cenzorovaných dat větší než počet událostí. Nicméně princip survival analýzy je založen na matematickém předpokladu, že ti, kteří vystoupili z pozorování v určitém intervalu bez studované události, by podstupovali studovanou událost se stejnou intenzitou jako ostatní v daném intervalu. Významnější podíl cenzorovaných dat snižuje ve svém důsledku funkci přežití, neboť výstup cenzorovaných dat má za následek vyšší podíl studovaných událostí v daném intervalu než v případě, kdy je tento podíl počítán se stejnými daty, ale bez cenzorovaných dat. Z tohoto důvodu lze usuzovat na významný odklad sňatku u mladších generací, neboť i přes vyšší podíl cenzorovaných dat je funkce přežití, tj. hypotetický podíl stále svobodných osob v daném věku, vyšší než u generací starších. Pro ilustraci lze srovnat např. věk 24 let: z nejmladší generace žen 1967-71 by neuzavřelo sňatek do věku 24 let 44 %, z generace 1962-66 by tomu tak bylo u 28 %.

Tabulka 6 Časování sňatku ve vztahu ke vstupu na pracovní trh - PK96 (analýza přežití)

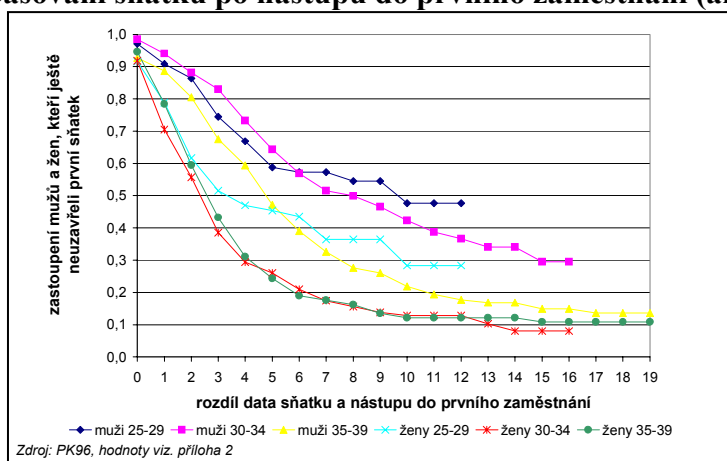
			25-29 let	30-34 let	35-39 let
absolutní počty	sňatek - muži	ano	41	87	109
		ne	71	51	18
	sňatek - ženy	ano	33	113	73
		ne	58	14	8
	1. zaměstnání - muži	ano	104	137	127
		ne	8	1	0
	1. zaměstnání - ženy	ano	82	127	81
		ne	9	0	0
sňatek před nástupem do 1. zaměstnání	muži	3	2	4	
	ženy	6	10	4	
mediány	odchod od rodičů	muži	24,77	24,79	24,14
		ženy	22,25	21,27	20,95
	1. zaměstnání	muži	19,50	18,50	18,43
		ženy	18,65	18,54	18,42
	1. sňatek	muži	28+	27,95	24,08
		ženy	23,00	21,73	21,23
	rozdíl roku 1. sňatku a 1. zaměstnání	muži	10,16	8,44	5,27
		ženy	3,83	2,83	3,08

Zdroj: PK96

Pozn.: ze survival analýzy vyloučeni ti, kteří uzavřeli sňatek před nástupem do prvního zaměstnání, analýza provedena na souboru těch respondentů, kteří již někdy pracovali

Mladí lidé se před uzavřením sňatku skutečně snaží prosadit na pracovním trhu a získat tak potřebnou praxi a nezbytné finanční prostředky pro postupnou nezávislost na původní rodině. Pokud srovnáme jednotlivé generace v roce 1996, je možné říci, že muži a ženy vstupovali do manželství v prvních letech od nástupu do zaměstnání stejně „rychle“, rozdíl se objevuje až v dalších letech (obrázek 24). Tato skutečnost zřejmě odráží na jedné straně neúspěch na pracovním trhu (hledání jiného zaměstnání, nezaměstnanost apod.), na druhé straně zde mohou mít vliv i vyšší pracovní ambice.

Obrázek 24 Časování sňatku po nástupu do prvního zaměstnání (analýza přežití)

Při interpretaci výsledků z roku 2002 (MG02) je třeba mít na paměti strukturu vyšetřeného souboru: respondenti byli dotázáni pouze v Praze a v okresech severních a jižních Čech. Z tohoto důvodu nejsou výsledky zcela srovnatelné s výsledky z roku 1996, a to např. z důvodu vyššího podílu vysokoškoláků ve vyšetřeném souboru.

V Praze je celkový obraz rodinného chování ovlivněn vyšším podílem vysokoškoláků. Z tohoto důvodu studují lidé v Praze déle než v jiných regionech (ve věku 20 let studovalo ještě 40 % respondentů, v severních Čechách jen 30 %), později nastupují do prvního zaměstnání a uzavírají později manželství. U vysokoškoláků je také zjevný trend pracovat při studiu: téměř jedna třetina uvedla nástup do prvního zaměstnání delšího než 3 měsíce ještě před ukončením studia. To má vliv na výsledky uvedené v tabulce 7.

Nicméně i v tomto souboru je zřejmý posun věku odchodu od rodičů a odklad sňatku. Při relativně stabilním věku při vstupu na pracovní trh pak v této souvislosti dochází k prodloužení období upevňování pracovních pozic bez uzavření manželství. Tento trend byl z pohledu různých sledovaných generací mužů i žen statisticky významný ve všech letech uplynulých od nástupu do prvního zaměstnání.

Tabulka 7 Časování sňatku ve vztahu ke vstupu na pracovní trh - MG02 (analýza přežití)

			25-29 let	30-34 let
absolutní počty	sňatek - muži	ano	55	102
		ne	211	70
	sňatek - ženy	ano	94	144
		ne	168	51
	1. zaměstnání - muži	ano	246	168
		ne	20	4
	1. zaměstnání - ženy	ano	233	192
ne		29	3	
sňatek před nástupem do 1. zaměstnání	muži	1	3	
	ženy	4	13	
mediány	odchod od rodičů	muži	24,6	23,5
		ženy	23,1	21,1
	1. zaměstnání	muži	20,5	20,5
		ženy	20,2	19,2
	1. sňatek	muži	28+	31,0
		ženy	28+	25,7
	rozdíl roku 1. sňatku a 1. zaměstnání	muži	12+	8,7
		ženy	11+	6,5

Zdroj: MG02

Pozn.: ze survival analýzy vyloučeni ti, kteří uzavřeli sňatek před nástupem do prvního zaměstnání, analýza provedena na souboru těch respondentů, kteří již někdy pracovali

Hypotetický i reálný průměrný věk při prvním sňatku u středoškoláků je sice nižší než u vysokoškoláků, nicméně samotné rozložení prvních sňatků (analýza přežití) není u mužů z hlediska vzdělání statisticky rozdílné (MG02). Ženy vysokoškolačky mají spíše tendenci sňatek odkládat, ale i u nich se sňatkové chování blíží po 25 letech věku k chování středoškolaček. Muži se středním vzděláním (kteří dále nestudují) zřejmě také odkládají sňatek do vyššího věku s porovnáním se situací před transformací společnosti. Vysokoškoláci i středoškoláci si však berou v průměru mladší snoubenky, což může být vysvětlením nižšího sňatkového věku středoškolaček. Zjištění, že se manželské chování jednotlivých kategorií vzdělání z hlediska věku (zatím především u mužů) pravděpodobně sblíží, je patrné i ze vztahu prvního sňatku a ukončení studia: doba mezi studiem a uzavřením manželství je u středoškoláků delší než u vysokoškoláků.

5. Rozvod

Problematika rozvodu je dnes již nedílnou součástí rodinného života. Ve 20. století došlo díky zjednodušující se legislativě reagující na sekularizaci a modernizační vývoj společnosti (industrializace, urbanizace, posílení nukleární rodiny, oddělení rodinné a veřejné sféry apod.) k růstu počtu manželství, která skončila rozvodem. Sociologické teorie však nenabízí příliš teoretických konceptů vážících se k tomuto fenoménu. Přesto bývá rozvod často spojován s tzv. krizí rodiny.

Česká společnost se podle sociologických výzkumů vyznačuje určitou schizofrenií v názorech na tento zánik manželství. Na jedné straně je rozvod obecně hodnocen jako špatná věc, na druhé straně je považován za správné řešení manželských neshod, a to i v případech, kdy jsou v rodině děti.

Rozvod jako událost velmi osobní je sice předmětem státní evidence, publikované údaje však nenabízí příliš informací či hypotéz o procesu rozvodovosti. Rozvod, jenž je vlastně jen určitou krátkou a poslední fází manželského konfliktu, je výsledkem často až dlouholetých manželských neshod. Objasnění procesu rozvodovosti by zřejmě vyžadovalo

spíše než kvantitativní analýzu analýzu kvalitativní. Problematikou rozvodu se rovněž zabývá psychologie, která se zaměřuje jak na příčiny, tak na průběh a důsledky rozvodu pro všechny zúčastněné.

Přesto, že je datová základna poměrně chudá (i když ve srovnání s některými, i vyspělými zeměmi je stále bohatší - viz. např. Francie), je možné z dat státní statistiky a z dat sociologických výzkumů učinit určité závěry.

Rozvodovost je v České republice na vysoké úrovni. Nejkrizovějším obdobím je již tradičně prvních deset let manželství. Tomu odpovídá i nejvyšší míra rozvodovosti ve věku 20 až 29 let. Mezi nejčastěji uváděné příčiny rozvodu patří jednoznačně rozdílnost povah a dále s odstupem nevěra a alkoholismus. Rozdílnost povah je pochopitelná na počátku manželství, tato příčina však převažuje i po deseti letech trvání manželství. Odborníci se shodují na tom, že se v těchto případech často jedná o zjednodušující výrok soudce, neboť tato příčina je nejméně hodnotící (oproti např. nevěře, zlému nakládání, nezájmu o rodinu). Před rokem 1998 tvořily rovněž určitou část těchto rozvodů pravděpodobně rozvody smluvené (zákonem z roku 1998 byly právně umožněny).

Studium rozvodů je s využitím dat sociologických výzkumů poměrně obtížné. Šetření se v této oblasti zaměřují spíše na postoje k rozvodům než na vlastní rozvodové chování. Většina šetření neumožňuje studovat např. sociálně ekonomické postavení či výši vzdělání v době rozvodu (ani státní statistika: chybí roční údaje o struktuře obyvatelstva podle vzdělání a rodinného stavu). Tento údaj je možné pro ilustraci nahradit sociálně ekonomickým postavením nebo vzděláním v době výzkumu. Cílem je pak analýza rozvodovosti v závislosti na těchto attributech sociálního statusu.

Výběrové soubory českých sociologických šetření jsou málo početné pro hlubší a validní analýzu vztahu mezi rodinným stavem a sociálním statutem, neboť jednotlivé kategorie jsou relativně málo zastoupeny. Nicméně v souboru respondentů starších 30 let dotázaných v roce 2001 (R01, věk 30 let byl vybrán z důvodu nižšího počtu svobodných) byla patrná tendence k větší rozvodovosti u mužů vyučených a se základním vzděláním (14 %, 20 %, celý soubor 12 %). Rozvedené ženy byly nadprůměrně zastoupeny rovněž v souboru vyučených, ale také v souboru vysokošolaček. Z hlediska zaměstnaneckého poměru (zaměstnanec, podnikatel) byla rozvodovost nadprůměrná především u žen podnikatelek. Teorie spojující výši sociálního statusu s intenzitou rozvodovosti je do jisté míry platná i v české společnosti. U mužů je tento vztah spíše nepřímý - čím vyšší status, tím nižší rozvodovost, u žen je tomu spíše naopak.

Jistou determinující roli může hrát i věk, ve kterém je manželství uzavřeno. Jak bylo naznačeno, příliš nízký věk či naopak příliš vysoký věk mohou vést k vyšší rozvodovosti. Zdá se, že v české společnosti hraje významnou roli především nízký věk - do 20 let. Lidé, kteří uzavírají sňatek ve věku 20 až 29 let či 30 a více let mají přibližně stejnou pravděpodobnost, že jejich manželství skončí rozvodem. Lidé, kteří vstupují do manželství před 20. rokem svého života, se rozvádějí častěji než starší snoubenci (PK96), zvláště to platí pro muže, neboť ženy si většinou berou starší a tedy připravenější snoubence.

Předchozí odstavec se týkal stability prvních manželství. Zajímavou otázkou však může být rovněž stabilita, respektive vývoj prvních partnerství (společných domácností). Struktura prvních párů podle typu byla uvedena v obrázku 9 (MG02). Přibližně jedna třetina z nich skončila před uskutečněním výzkumu buď rozchodem bez sňatku nebo rozvodem. Podobně jako u prvních manželství se ukázal jako významný faktor stability partnerství věk při založení společné domácnosti. Při kontrole vlivu délky vztahu před založením společné domácnosti je šance úspěchu partnerství respondentů, kterým bylo v době začátku prvního bydlení s partnerem více než 25 let, přibližně pětikrát vyšší než u dotázaných, kteří začali žít s partnerem ve věku nižším než 25 let. Podle očekávání působí pak vlastní délka vztahu před kohabitací (přímým sňatkem) pozitivně na stabilitu partnerství (manželství).

Odborníci i veřejnost v západních zemích si v 70. letech kladli otázku, zda je manželství uzavřené po předchozí kohabitaci stabilnější než manželství uzavřené přímo. Zkušenosti ze západních zemí dokládají spíše opačný trend, to znamená, že manželství uzavřená po zkušebním období jsou méně stabilní než manželství bez zkoušky. Jak to zatím vypadá v české mladé populaci?

Podívejme se nejprve na první sňatky (MG02) bez ohledu na to, zda šlo o první partnerství vůbec nebo zda prvnímu manželství předcházelo nějaké nesezdané soužití (s jiným partnerem než s budoucím prvním manželem).

V souboru dotázaných prošlo alespoň jedním manželstvím 395 respondentů. Údaje týkající se jejich manželství však byly získány od 322 z nich. Vývoj prvních manželství pak ilustruje obrázek 25.

Obrázek 25 Historie prvních manželství

Zdroj: MG02

První manželství respondentů z generací 1968 až 1977 skončila před rokem 2002 rozvodem v 18 %. Zkušenost s rozpadem prvního manželství však měli častěji ti, kteří uzavřeli přímý sňatek (23 % oproti 13 %). Na první pohled se tedy zdá, že stabilita jednotlivých typů manželství v západních zemích není zatím totožná s praxí v České republice. Vzhledem k tomu, co již bylo uvedeno např. v otázce věku či délce známosti při prvním sňatku podle toho, zda šlo o přímý sňatek či sňatek uzavřený po společné kohabitaci, je třeba daný závěr dále ověřit.

Metoda survival analysis umožňuje zahrnout do analýzy manželství, která se doposud nerozvedla, a zohlednit také celkovou délku vztahu či délku manželství. V závislosti na délce trvání manželství ani na délce vztahu nebyly intenzity rozvodovosti přímých manželství a „ověřených“ manželství statisticky rozdílné. To znamená, že v jednotlivých letech manželství či vztahu by byla intenzita rozpadu manželství shodná bez ohledu na to, zda sňatku předcházela společná kohabitace. Jako významný determinant se však opět ukázal věk při prvním sňatku a délka známosti před sňatkem. Při stejné délce vztahu a při kontrole vlivu délky známosti předcházející uzavření manželství je pravděpodobnost rozvodu manželství uzavřených ve věku vyšším než 25 let přibližně o 80 % nižší než manželství uzavřených v nižším věku. Každý další měsíc známosti před sňatkem při stejném věku při uzavření manželství a stejné celkové délce vztahu snižuje pravděpodobnost rozvodu o 5 %. Vliv způsobu vstupu do manželství (přímo, nepřímo) byl u dotázaných MG02 v porovnání s uvedenými faktory zanedbatelný. Výše uvedená nepravá závislost vyjádřená podílem manželství, jež skončila rozvodem podle toho, zda šlo o přímé sňatky nebo o manželství na zkoušku, byla způsobena délkou známosti před sňatkem, jež je u nepřímých sňatků delší.

Další otázkou, která se zde nabízí, je otázka vlivu zkušenosti s kohabitací s jiným partnerem před uzavřením sňatku. Výchozím předpokladem by pak mohla být vyšší stabilita prvních manželství uzavřených po předchozí(ch) kohabitaci(cích), jež by byla v souladu s teorií sňatkového trhu a volby ideálního partnera.

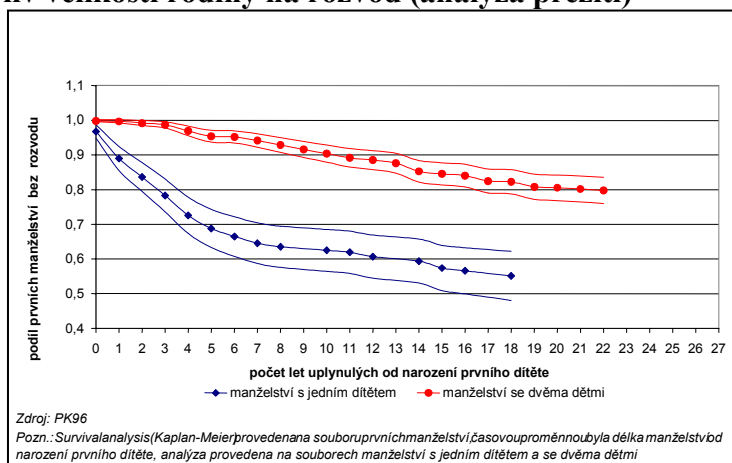
V souboru respondentů, kteří někdy uzavřeli sňatek, žilo před prvním sňatkem s jiným než pozdějším snoubencem pouze 13 %. Žádná ze zvolených metod (kontingenční tabulka, survival analysis, logistická regrese) nepotvrdila vliv vyššího pořadí partnerství u

prvního sňatku na stabilitu manželství. To je možné interpretovat tak, že volba vhodného partnera není přímo vázána na společné bydlení, čili rozšiřuje konstatování uvedené v předchozích odstavcích, že nemanželská koabitace má malý vliv na úspěch manželství.

Další otázkou, která se nabízí, může být otázka, zda přítomnost dítěte posiluje manželský vztah a snižuje riziko rozvodu. Tato hypotéza byla testována na souboru prvních manželství v šetření PK96.

Jako nejméně stabilní se zdají být bezdětná manželství a manželství s jedním dítětem. Jedno dítě dokonce riziko rozvodu mírně zvyšuje, dvě a více dětí v rodině naopak manželství upevňuje (PK96 - survival analysis: rozvody podle délky manželství a počtu dětí při rozvodu).

Obrázek 26 Vliv velikosti rodiny na rozvod (analýza přežití)

Obrázek 26 dobře analyzuje vliv narození druhého dítěte na stabilitu manželství. Podíl rozvedených manželství ve věku 10 let prvního dítěte je u manželství s jedním dítětem vyšší než u manželství se dvěma dětmi. Zdá se, že velikost rodiny pozitivně působí na stabilitu manželství. K této interpretaci je však třeba přistupovat opatrně. Manželství bez dalších dětí mohou mít často méně dětí právě z důvodu manželských neshod.

Zajímavá je relativně shodná, nízká stabilita bezdětných manželství a párů s jedním dítětem. Zdá se, že založení rodiny neredukuje významně manželské konflikty, respektive, že jedno dítě nepředstavuje významnou překážku rozvodu. Vzhledem k tomu, že se většina prvních dětí rodí ve velmi úzkém časovém rozpětí okolo sňatku (PK96: u prvních manželství, která měla jedno nebo dvě děti, se více než 80 % prvních dětí narodilo do 3 let od sňatku), je rovněž možné usuzovat, že první dítě přichází v období, kdy se partneři stále navzájem poznávají a kdy, podle slov *Oppenheimerové*, probíhá socializace manželů. Do tohoto někdy složitějšího období pak navíc vstoupí další, a to nezvratná role rodičů, která může nefungující manželský vztah ještě zkomplikovat.

Teorie racionální volby a sňatkového trhu předpokládá, že člověk si vybírá takového partnera, jehož charakteristiky budou komplementární k těm jeho. Předchůdci vlastní teorie sňatkového trhu byli příslušníky vlivné školy teorií sociální směny v 70. letech. Jedním z nich byl např. psycholog *Robert F. Winch*. Tento autor dokazoval platnost obecného rčení „protiklady se přitahují“, nebo lidé mají tendenci hledat partnera s vlastnostmi, jež jsou opačné či komplementární k jeho vlastním [Možný I., 1999]. Mezi autory, jež se také touto problematikou zabývali, patří ekonom *Gary S. Becker*. Lidé podle *Beckera* hledají partnera, protože role mužů a žen jsou diferencované a tedy, podobně jako např. u *Talcotta Parsonse*, komplementární. Uzavřít sňatek nebo zvolit si životního partnera je tedy z důvodu této komplementarity rolí výhodnější než zůstat sám. Empirická data však ukazují pravý opak

tohoto předpokladu a potvrzují spíše tzv. sňatkovou homogamii: partneři mají často velmi podobné sociální i osobnostní charakteristiky.

Studium vzdělanostní homogamie párů je zajímavé nejen z pohledu teorie výběru partnera či následně teorie sňatkového chování, ale je i důležité v souvislosti s rozvodovým chováním. Několik obecných hypotéz o prediktorech rozvodu bylo zformulováno na základě výsledků dřívějších empirických šetření především v západních zemích (kapitola VII.2).

Tendence k homogamii byla patrná i ve výzkumu MG02. Jak rodiče respondentů, tak samotní respondenti měli velmi často partnera se stejnou výší vzdělání. Stejně vzdělání jako jejich partner mělo 54 % respondentů, žena však měla vyšší vzdělání v jedné pětině případů. Nejčastěji šlo o partnerství, kde žena měla maturitu a muž měl středoškolské vzdělání bez maturity.

Vzdělání rodičů ovlivňuje do značné míry výši vzdělání jejich dětí. Téměř jedna polovina žen měla stejné vzdělání jako jejich matka, nicméně 40 % dotázaných žen mělo dokonce vzdělání vyšší. U mužů nebyl růst vzdělání v porovnání se vzděláním otce tak častý, vyšší vzdělání mělo pouze 28 %. To na jedné straně svědčí o transformaci systému školství, kdy ustupují obory bez maturity, na druhé straně to však vypovídá i o tom, že ženy mají v porovnání s předchozími generacemi čím dál tím vyšší vzdělání.

Souvislost vzdělanostní homogamie a rozvodovosti nebylo možné studovat přímo v souboru respondentů, a to ze dvou důvodů: za prvé u respondentů, kteří se rozvedli, nebylo známo vzdělání jejich bývalého manžela, za druhé zastoupení rozvedených bylo v souboru dotázaných velmi nízké. Nicméně hypotéza vztahu mezi vzděláním rodičů a pravděpodobností rozvodu/rozchodu mohla být testována u manželství/partnerství rodičů respondentů.

V porovnání s manželstvími rodičů, kde měli oba partneři stejné vzdělání, byla šance na zánik manželství rozvodem/rozchodem přibližně 1,6krát vyšší u těch manželství, kde měla matka respondenta vyšší vzdělání než otec. Naopak manželství, kde měl otec vyšší vzdělání než matka, měla oproti homogamním manželstvím šanci na rozvod nižší o 30 %. V české republice je tedy situace podobná jako v jiných zemích. Manželství, kde má žena vyšší vzdělání než manžel, jsou méně stabilní než ostatní.

6. Dělbá rolí v rodině

Častým tématem, které se nějak dotýká manželství a nesezdaného soužití, je dělbá rolí v rodině. *Brinesová* a *Joynerová* v reakci na rozšíření nemanželské kohabítace popsaly faktory nestability legálního a faktického manželství (kapitola VII.3.). Za jeden z hlavních faktorů stability manželství je podle autorek stále nutné považovat komplementaritu mužské a ženské role. V české společnosti však převládá představa o rovnostářském partnerství, a to bez ohledu na příslušnost k různé věkové skupině (R01). Muži i ženy se tak shodují, že by se oba měli podílet na péči o domácnost a děti rovným dílem a měli by oba přispívat do rodinného rozpočtu. Být ženou v domácnosti podle veřejného mínění neuspokojuje stejně jako pracovat v zaměstnání. Na tom, který z partnerů má vyšší vzdělání, podle většiny respondentů nezáleží, muži mladší 30 let však opatrněji než jejich vrstevnice zamítají tvrzení, že v partnerském vztahu není dobré, když má žena vyšší příjem než muž (60 %, 74 %). Rozdělení rolí přímo vyjadřuje ve výzkumech několikrát se opakující výrok: „Muž má vydělávat peníze a žena se starat o domácnost a rodinu“. Z poměrně nevyhraněných odpovědí (R01) je možné usoudit, že v české společnosti převládají následující stereotypy: je sice žádoucí, aby se muž i žena věnovali domácnosti a rodině, aby žena pracovala a pomáhala tak vylepšit ekonomickou situaci rodiny, nicméně hlavní doménou muže má zůstat vnější sféra a žena má své síly zaměřit především na chod domácnosti. To naznačuje, že primární rozdělení rolí zůstává, názor, že by péče o rodinu měla být úkolem obou partnerů pak zřejmě v praxi ustupuje v rámci tradiční dělby práce do pozadí.

Tato hypotéza je skutečně potvrzena: v naprosté většině případů zajišťuje běžný chod domácnosti žena. Větší pomoc v domácnosti přiznaly mužům ženy podnikatelky (podnikatel, živnostník). V rodinách, kde zastávají oba partneři stejný status (oba jsou zaměstnanci nebo podnikateli), je však muž zapojen do domácích prací velmi málo.

Podívejme se nyní blíže na hypotézu o tom, na jakém principu je založeno manželství a nesezdané soužití. V názorech na to, jak by role v rodině měly být rozděleny, se lidé žijící v manželství a v nesezdaném soužití velmi shodovali. Tento výsledek není překvapením vzhledem ke konzistentnímu celospolečenskému názoru na tuto problematiku. Za zmínku snad stojí vyšší souhlas lidí žijících nesezdaně s tím, že by se partneři měli starat o domácnost a děti stejně. Muži, kteří žili se svou družkou, se ve srovnání se ženatými muži méně často domnívali, že není správné, aby muž byl doma s dětmi a žena chodila do práce. Určitá větší tendence k rovnosti partnerů je zde tedy patrná (R01).

Zajímavější jsou však výpovědi o skutečném fungování domácnosti. Přesto, že se výše uvedené názorové stereotypy neliší podle toho, zda jde o manželství nebo nesezdané soužití, je praxe fungování obou svazků přece jen odlišná. Muži, kteří nežijí v manželství, se podle svého vyjádření častěji zapojují do domácích prací (R01: 25 % oproti 17 % v manželství) a ženy jim dokonce přisuzují spoluúčast ještě vyšší (R01: 32 % oproti 15 % v manželství). U nesezdaných párů je rovněž patrná nižší pravomoc ženy rozhodovat sama o běžném hospodaření s penězi - rozhodují o něm častěji oba partneři společně nebo převážně muž (nesezdané soužití: 30 % žena, 57 % oba, 13 % muž, manželství: 45 % žena, 48 % oba, 6 % muž; R01).

Uvedené výsledky je možné shrnout do následujícího závěru: česká společnost se téměř jednomyslně shoduje na tom, že by se partneři, ať již žijí v legálním nebo faktickém manželství, měli podílet na chodu domácnosti, to znamená, že by nemělo docházet k výlučnému dělení rolí. Muž by tak neměl být vyloučen z úkolů vážících se na sféru soukromou, i když je ve většině případů hlavním živitelem rodiny, neboť jeho průměrný plat stále přesahuje plat ženy. Každodenní péče o domácnost by tak neměla být výsadní doménou ženy. To jí umožňuje věnovat se své profesi a najít tak uspokojení mimo sféru rodiny. Žena tak zároveň přispívá ke zvyšování životní úrovně rodiny.

U nesezdaných párů je patrná větší snaha uplatnit ideální model partnerství než u klasických manželství. Svoji roli zde hraje skutečnost, že jsou tyto páry ve větší míře bezdětné, a proto je žena vázána rodinnými povinnostmi méně a řadu z nich (např. nákup, běžný chod domácnosti apod.) může častěji přenést na partnera. Příchod dítěte však tuto možnost mění, neboť péče o dítě přísluší stále především ženě. Tato skutečnost ji pak alespoň dočasně vylučuje z profesní sféry. Lidé, kteří chtějí žít celý život se svým partnerem bez uzavření sňatku, uvádějí nejčastěji rovněž jako důvod svého rozhodnutí či přesvědčení potřebu větší nezávislosti, samostatnosti. Je tedy zřejmé (MG97), že česká společnost spojuje nesezdané soužití s větší osobní svobodou, která umožňuje změnu či odmítnutí tradičních rolí muže a ženy. Tito lidé jsou obecně méně rodinně zaměřeni, neboť podle svých slov dávají ve větším zastoupení přednost práci před rodinou (MG97: 30 % oproti 10 % respondentům, kteří chtějí vstoupit do manželství). Otázkou však zůstává, zda česká společnost, a to především ženy, chtějí na své situaci, kdy musí řešit konflikt pracovních a rodinných závazků, něco změnit. Podle výpovědí by se mladé ženy chtěly věnovat práci i rodině, nicméně přednost by dávaly stejně spíše rodině. Pomoc mužů by zřejmě vítaly, nicméně svoji dominanci v chodu domácnosti si přejí alespoň prozatím zachovat. Komplementarita mužských a ženských rolí tedy přetrvává, i když její míra se vlivem intenzivnější participace žen na pracovním trhu snižuje.

7. Sexuální chování a rodičovství

Součástí rodinného chování je i chování reprodukční. Mezinárodní výzkum „Šetření reprodukce a rodiny 1997“ přinesl některé zajímavé výsledky týkající se sexuálního chování: v celém souboru dotázaných, ale i v souboru mladých lidí ve věku 25 až 34 let převažovaly na začátku sexuálního života především tradiční antikoncepční metody jako je kondom či přerušovaná soulož. Tzv. moderní metody jako hormonální antikoncepce a nitroděložní tělísko byly typické až pro další sexuální život [ČSÚ, 1998]. Z tohoto důvodu byly podobné otázky zařazeny rovněž do výzkumu MG02. Není překvapivé, že na tyto otázky týkající se intimního života odmítla poměrně značná část dotázaných odpovědět. Přesto jsou výsledky výzkumu MG02 zajímavé.

Na otázku, v kolika letech začal respondent sexuálně žít nebo v kolika letech měl respondent první pohlavní styk, odpovědělo 618 dotázaných (69 %). U mužů i u žen se průměrný věk při prvním pohlavním styku pohyboval okolo 17 let (muži 17,1; ženy 17,4). Jako významný faktor mající vliv na začátek sexuálního života se ukázala být výše vzdělání a samozřejmě to, jak často se respondent účastní bohoslužeb či jiných náboženských obřadů. Čím vyšší bylo vzdělání dotázaného, tím vyšší byl i věk při prvním pohlavním styku, čím častěji respondent navštěvuje bohoslužby, tím později začal sexuálně žít. Poměrně značná část respondentů uvedla, že při prvním pohlavním styku nepoužili s partnerem žádný prostředek antikoncepce (40 %). U respondentů z mladší věkové skupiny (25 až 29 let) byla tendence chránit se před nežádoucím těhotenstvím či přenosem nemoci nepatrně větší (58 % proti 50 %). Častěji použili nějakou antikoncepci lidé s maturitou či vysokoškolským vzděláním. Zajímavým zjištěním je, že lidé, kteří jsou příznivci nějakého náboženského vyznání, uváděli stejně často jako nevěřící, že nějakou antikoncepci použili. Nejčastějším antikoncepčním prostředkem při prvním pohlavním styku byl podle vyjádření respondentů kondom (64 %), dále hormonální antikoncepce (17 %) a přerušovaná soulož (12 %). To jsou podobné výsledky jako při „Šetření reprodukce a rodiny“ v roce 1997.

Z respondentů, kteří nepoužili antikoncepci již při prvním pohlavním styku, ji následně alespoň jednou v životě aplikovalo 90 %. Souhrnně je možné říci, že mladá generace přistupuje k sexuálnímu chování odpovědně, neboť 96 % respondentů (z 742) uvedlo, že již mělo s antikoncepcí nějakou zkušenost. Respondenti, kteří neuvodili, že použili antikoncepci při prvním styku, ji aplikovali v průměru v 19 letech. I tady převažoval jako antikoncepční prostředek kondom (52 %), nicméně v porovnání s prvním stykem je patrný nárůst hormonální antikoncepce (30 %).

V době výzkumu se chránilo před těhotenstvím či pohlavními nemocemi 70 % respondentů (ze 753 respondentů, kteří na otázku odpověděli). Mezi nejčastěji uváděné metody patřila jednoznačně hormonální antikoncepce (63 %) a dále kondom (23 %). Volba antikoncepce se zásadně nelišila podle toho, zda respondent žil v manželství, nesezdaném soužití nebo zda s partnerem nesdílel společnou domácnost. Nejčastějším důvodem pro nepoužívání antikoncepce v době výzkumu byla skutečnost, že respondent neměl stálého partnera, druhým důvodem bylo přání mít dítě. Přání otěhotnět nebo probíhající těhotenství bylo důvodem nepoužívání antikoncepce u jedné třetiny příslušných respondentů (u 60 % bez zahrnutí respondentů bez stálého partnera). Na otázku, jak by respondent pravděpodobně řešil (další) těhotenství, neměla přibližně jedna třetina dotázaných žádný názor. Interrupci by pak zvolila jedna desetina.

O sexuálním chování mladých lidí je možné závěrem říci, že k němu mladí lidé přistupují relativně odpovědně. Přesto poněkud zarazí zjištění, že pouze přibližně jedna polovina mladých lidí se podle svých slov chránila při prvním styku před početím dítěte či před přenosem pohlavních nemocí. Z výsledků je možné usuzovat, že mladí lidé, pokud na začátku sexuálního života používají nějakou antikoncepci, volí sice spíše tradiční metody, nicméně je třeba poznamenat, že kondom je účinnou ochranou před možnou nákazou.

Postupně, pravděpodobně spolu s dlouhodobějšími známostmi, přechází mladí lidé na moderní antikoncepční metody, účinné především z hlediska plánování rodičovství.

Podívejme se nyní na vlastní rodičovské chování. Z hlediska rodičovství se soubor respondentů rozdělil na dvě skupiny. Necelá polovina (44 %) uvedla, že žena (partnerka) byla již někdy těhotná, 51 % dotázaných ještě podle svých slov nemělo tuto zkušenost a zbývajících 5 % na otázku týkající se těhotenství neodpovědělo. Pro připomenutí zde uvedeme, co již bylo prezentováno v kapitole I. V době výzkumu bylo 27 žen (partnerek) těhotných, z nichž 15 čekalo první dítě. Z celkového počtu 598 těhotenství 386 žen se narodilo 502 dětí, 43 skončilo umělým přerušением těhotenství a 26 samovolným potratem, případně mimoděložním těhotenstvím či narozením mrtvého dítěte. Ti, kteří již založili rodinu, měli v průměru 1,5 dítěte, na jednoho respondenta pak připadalo 0,6 dítěte. V souladu s demografickými trendy se i v souboru dotázaných zatím nejvíce dětí narodilo lidem, kteří již někdy uzavřeli manželství. Na zatím svobodné respondenty připadalo přibližně 7 % dětí a 13 % všech těhotenství.

Tabulka 8 Struktura ukončených těhotenství

	počet dětí	počet samovolných potratů	počet interrupcí
1	199	26	29
2	133	0	4
3	11	0	2
4	1	0	0
celkem	502	26	43

Zdroj: MG02

Tabulka 9 Počty dětí podle rodinného stavu respondenta

počet dětí	rodinný stav respondenta								
	svobodný		v manželství		rozvedený		ovdovělý	celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	počet	%
0	429	93,1	62	18,8	9	17,3	1	501	59,3
1	28	6,1	143	43,3	27	51,9	1	199	23,6
2	4	0,9	116	35,2	13	25,0	0	133	15,7
3	0	0,0	8	2,4	3	5,8	0	11	1,3
4	0	0,0	1	0,3	0	0,0	0	1	0,1
celkem	461	100	333	100	52	100	2	845	100

Zdroj: MG02

Vzhledem k nízkému počtu interrupcí a samovolných potratů nebude problematice potratovosti věnována velká pozornost. Zastavíme se pouze u interrupcí.

Chování české populace z pohledu umělého přerušení těhotenství bylo v zahraničním kontextu poněkud specifické. Vzhledem k brzkému přijetí potratového zákona v roce 1958 byla interrupce českou populací vnímána jako tzv. antikoncepce ex post. Specifickým rysem byla relativně nízká indukovaná potratovost svobodných žen, neboť v případě otěhotnění byl často uzavřen sňatek a dítě se pak narodilo do manželství. V České republice „využívaly“ možnosti interrupce nejvíce vdané ženy, které již měly dvě děti. Od roku 1988, kdy bylo uskutečněno nejvíce indukovaných potratů v důsledku zrušení potratových komisí, se rok od roku počet interrupcí snižuje. V souvislosti s klesající sňatečností se snižuje zastoupení interrupcí vdaných žen a zvyšuje se podíl indukovaných potratů žen svobodných, rozvedených a ovdovělých. Přesto v roce 2000 představovaly počty UPT vdaných žen stále více než jednu polovinu všech interrupcí. Z hlediska věku došlo ke snížení intenzity umělé potratovosti nejvíce u žen mladších 35 let.

V souboru dotázaných MG02 byla interrupce zvolena nejčastěji při prvním těhotenství. V té době bylo ženám/partnerkám i mužům nejčastěji okolo 20 let. Za pravděpodobnou příčinu interrupcí prvního těhotenství je možné považovat skutečnost, že polovina respondentů v té době stále studovala.

Další část této kapitoly bude věnována vlastnímu rodičovskému chování.

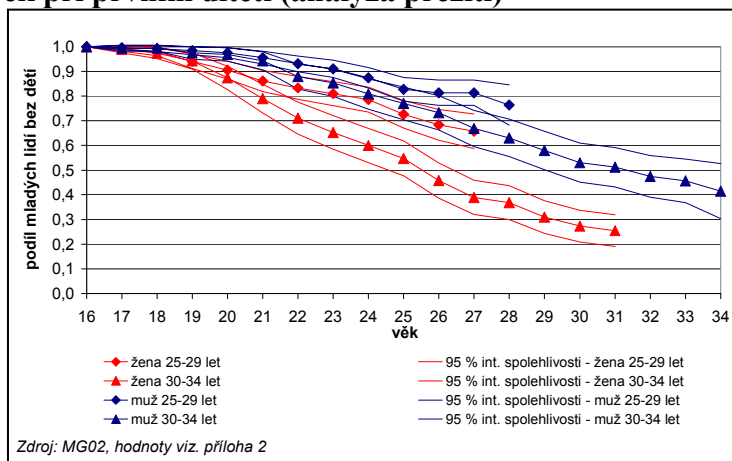
Alespoň jedno dítě mělo již 40 % respondentů, přičemž lidé bez dětí naprosto převažovali ve věku 25 až 29 let (75 % bylo ještě bezdětných), dvě třetiny dětí tak připadaly na respondenty ve věku 30 až 34 let. Dotázaní v mladší věkové skupině měli zatím nejčastěji jedno dítě (dvě třetiny z rodičů). V mladší věkové skupině již založili rodinu především lidé, kteří nemají ani maturitní vzdělání, ve vyšším věku již nejsou rozdíly tak výrazné.

Jak by dnes respondenti řešili případné těhotenství? Poměrně velká část bezdětných svobodných (více než jedna třetina) neměla zatím jasnou představu o tom, jak by se v případě otěhotnění zachovali. Muži o této situaci pravděpodobně zatím nepřemýšleli ještě častěji než ženy (přibližně jedna polovina). Dotázaní, kteří již měli nějaké řešení, by nejčastěji zvolili sňatek a následný porod (52 %), variantu porod před sňatkem by pravděpodobně upřednostnilo 16 % respondentů. Přibližně každý pátý by pak spíše uvažoval o narození dítěte mimo manželství a 15 % by se rozhodlo pro interrupci. Hypotézu, že je vstup do manželství úzce spojen s plánováním založení rodiny, potvrzuje i vyjádření zatím bezdětných respondentů žijících v manželství: téměř všichni by se v případě těhotenství rozhodli pro narození dítěte (95 %). Podobně jednomyslní byli i respondenti mající již jedno dítě, nicméně u této skupiny začínají přibývat ti, kteří zatím neví, pro jakou variantu by se rozhodli. Skutečnost, že je stále za ideální model považována dvoudětná rodina, potvrzuje i to, že třetí těhotenství respondentů se dvěma dětmi by pravděpodobně řadu z nich zaskočilo: jedna polovina neměla zatím připravené žádné řešení, jedna čtvrtina by pak zvolila interrupci.

Každoroční demografické ukazatele časování založení rodiny nebo narození prvního dítěte vykazují v 90. letech rostoucí trend. Průměrný věk matek při prvním porodu se stále zvyšuje, v roce 1990 rodily ženy poprvé v průměru ve věku 22,5 let, v roce 2000 jim bylo o 3 roky více. Tyto údaje jsou však vypočteny v hypotetické generaci v daném kalendářním roce, jež je tak složena z žen různých populačních ročníků. Oproti běžné evidenci bylo na základě výzkumu MG02 možné srovnat rodičovské chování dvou různých mladých generací na základě retrospektivních informací získaných podobnou metodou jako používá např. sčítání lidu. Na rozdíl od běžné evidence i sčítání obyvatelstva zahrnoval výzkum navíc informace o rodičovství mužů. V některých zemích jako je např. Francie začíná být studium rodinného a reprodukčního chování mužů častým tématem, neboť se ukazuje, že i u nich je rodinná „kariéra“ velmi diverzifikovaná např. v důsledku vysoké rozvodovosti a zvyšujícího se počtu tzv. rekonstituovaných rodin - rodin s jedním nevlastním rodičem.

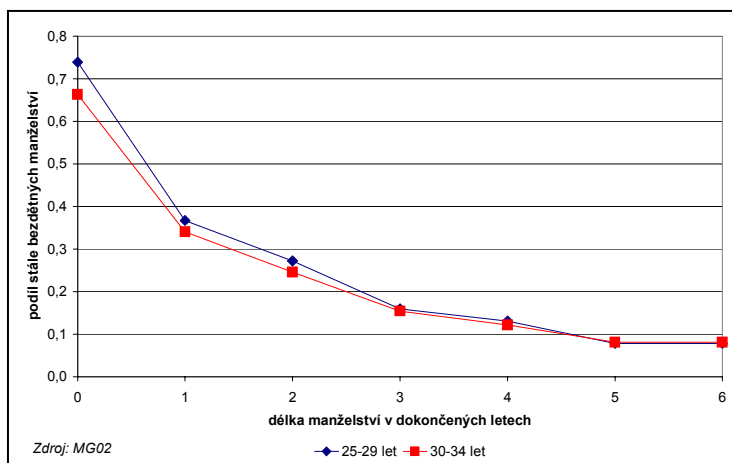
Výsledky výzkumu MG02 v souboru žen nejsou překvapivé. Z hlediska srovnání generací mladých žen dochází stále k odkladu narození prvního dítěte. Např. ve věku 24 let mělo již první dítě přibližně dvakrát více žen z generací 1968-1972 než z generací 1973-1977. Relativně překvapivé je však srovnání výše uvedených generací u mužů. Výsledky výzkumu MG02 naznačují, že rozdíly u studovaných skupin generací nejsou tak výrazné jako u žen. U obou vybraných generací mužů se podíl bezdětných v závislosti na věku snižuje již velmi pomalu. Možným vysvětlením může být to, že ženy pocházející z generací 1968-1972 měly a mají v průměru starší partnery a rodinu tak s nimi zakládaly spíše ještě podle tradičního modelu, tedy v nižším věku. Muži z generací 1968-1972 mají naopak partnerky pocházející z mladších generací a oba partnery tak zastihla společenská transformace před nebo ve věku, kdy byla dříve rodina zakládána.

Obrázek 27 Věk při prvním dítěti (analýza přežití)

Jak vyplynulo z předchozích odstavců, je antikoncepce mezi mladými již poměrně značně rozšířená. Podle výzkumu MG97, ale i podle výzkumu R01 považují mladí lidé za nejdůležitější podmínku pro uzavření manželství vyřešení bytové situace. V kapitole „Postoje mladých lidí k rodině“ byla vyslovena hypotéza, že mladí lidé v dnešní době neuzavírají sňatek z důvodu tradice ani dokonce proto, aby byly vztahy mezi partnery právně vyjasněny. Výsledky spíše naznačují, že mladí lidé myslí především na právní aspekty rodičovství. Na základě těchto výstupů je možné se domnívat, že je sňatek čím dál tím více uzavírán až v době, kdy již mají mladí lidé vybudované patřičné zázemí a začínají pomýšlet na děti, jejichž příchod je čím dál tím více plánován. Děti se tedy rodí ve vyšším věku matky i otce, ale z hlediska délky manželství uplynulé mezi sňatkem a porodem se časování rodiny příliš neliší od situace před rokem 1989: první děti se rodí v úzkém časovém rozpětí okolo sňatku (obrázek 28).

Obrázek 28 Délka prvního manželství před narozením prvního dítěte (analýza přežití)

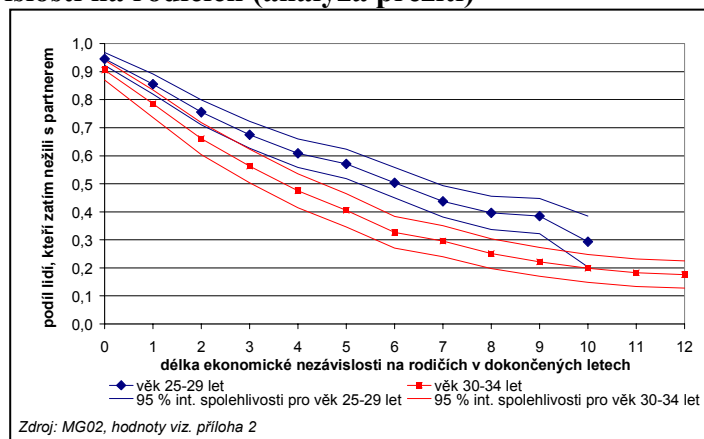

V kapitole pojednávající o prvním partnerství byla zmíněna souvislost mezi délkou subjektivní ekonomické nezávislosti na rodičích a vstupem do první kohabitace (obrázek 19). Vzhledem ke generačnímu odkladu narození prvního dítěte se nabízí otázka, jak dlouhé období relativní ekonomické soběstačnosti respondenta je v reálném chování zapotřebí před prvním sňatkem a před narozením prvního dítěte. Časování rodinných událostí je znázorněno v obrázcích 29 až 31. Z generačního pohledu i v rámci mladé generace vymezené populačními ročníky 1968-1977 dochází k prodlužování období ekonomické samostatnosti

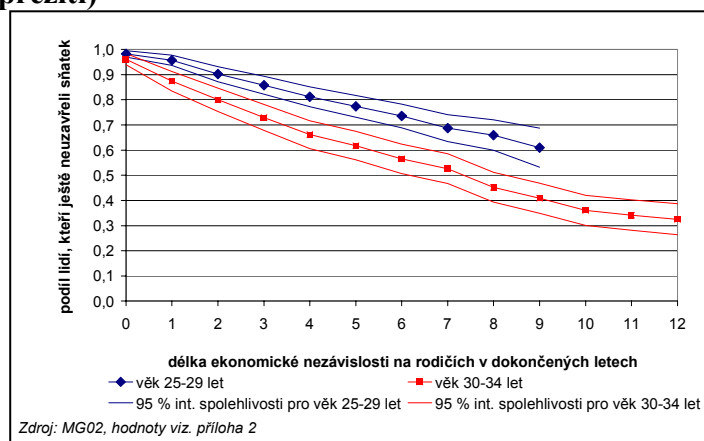

před založením společné domácnosti s partnerem a před uzavřením prvního sňatku, a to při téměř shodném průměrném věku při ekonomické nezávislosti na rodičích. S tímto odkladem je spojený i odklad narození prvního dítěte. Mladí lidé se tak mohou na jedné straně více ekonomicky připravit na zajištění budoucí rodiny, na druhé straně se zde pravděpodobně také promítá nejistota na trhu práce. Alespoň jednou nezaměstnaný byl každý čtvrtý respondent.

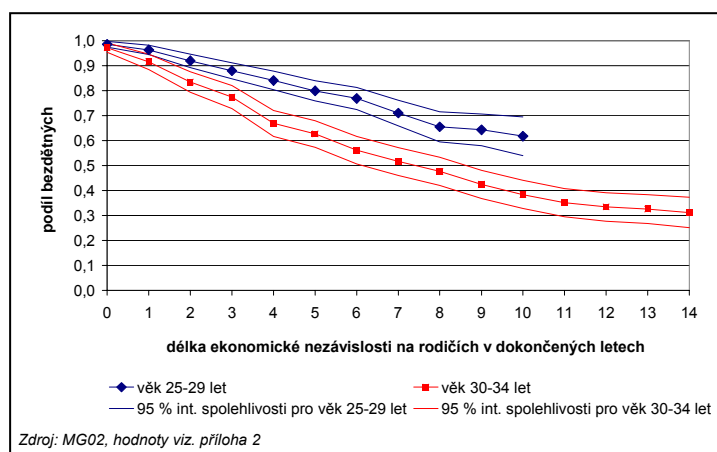
Obrázek 29 Vstup do prvního soužití (manželství, kohabitanace) podle věku a délky ekonomické nezávislosti na rodičích (analýza přežití)

Obrázek 30 Vstup do manželství podle věku a délky ekonomické nezávislosti na rodičích (analýza přežití)

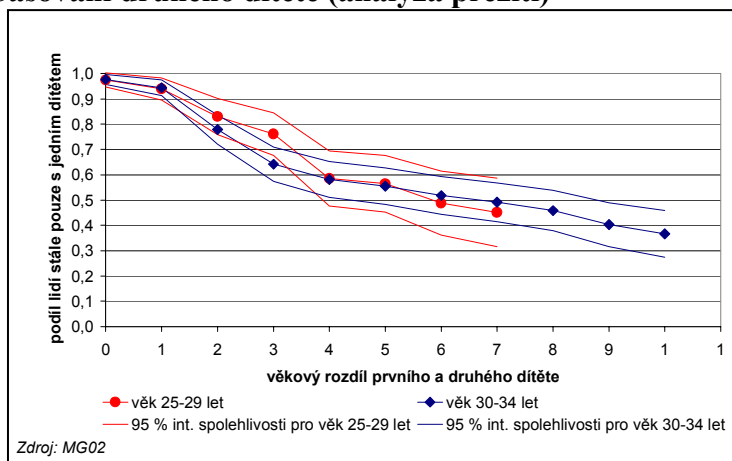

Obrázek 31 Narození prvního dítěte podle věku respondenta a délky ekonomické nezávislosti na rodičích (analýza přežití)

Naprostým známým faktem je odklad narození prvního dítěte do vyššího věku žen i mužů. Jak to však vypadá s druhým dítětem? Zde nemusí být situace tak jednoznačná, neboť podle vyjádření respondentů (kapitola „Postoje mladých lidí k rodině“) by věkový rozdíl mezi dětmi neměl být příliš velký. Je tedy možné předpokládat, že ti, kteří se rozhodli mít první dítě, nebudou již druhé příliš odkládat. Alespoň o tom svědčí výsledky MG02: v souboru respondentů, kteří již mají jedno dítě, klesá podíl lidí pouze s jedním dítětem stejně rychle u obou skupin vybraných generací.

Obrázek 32 Časování druhého dítěte (analýza přežití)

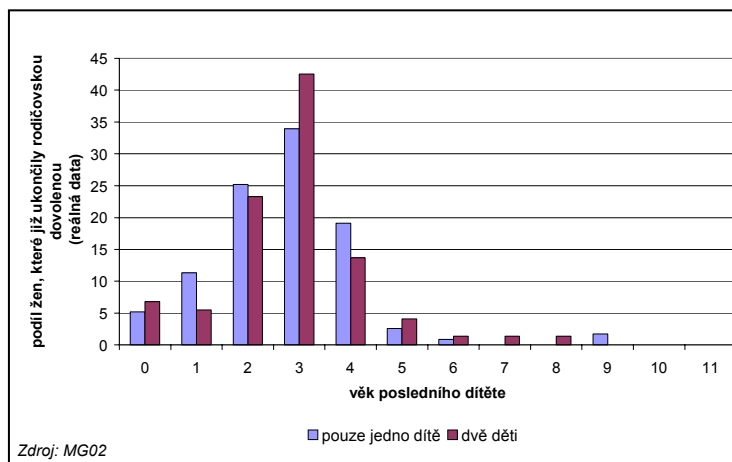
Podobně jako u partnerských vztahů si všimneme role bydlení i v otázce rodičovství. Mladé rodiny měly při narození prvního dítěte v průměru 3 místnosti. Vstupní hypotézou pro další analýzu pak byla otázka, zda velikost bytu při prvním dítěti nějak ovlivňuje rozhodnutí mít další dítě. K analýze byly vybrány pouze ty svazky-manželství, nesezdaná soužití, které ještě nezanikly, to znamená, že rodiče prvního dítěte spolu stále ještě žili. Zjištění je zajímavé: velikost bytu neměla vliv na dnešní velikost rodiny. Vysvětlení spočívá pravděpodobně v tom, že rodiny, které měly při prvním dítěti k dispozici méně než 2 místnosti, žily v době výzkumu v naprosté většině ve větším bytě. Je možné usuzovat, že získání většího bytu přispělo i u nich k rozhodnutí mít další dítě.

Podle dnes platných právních předpisů může rodič nastoupit na tzv. rodičovskou dovolenou. Zaměstnavatel je povinen uvolnit rodiče z pracovních povinností nejdéle do 3 let dítěte a po skončení dovolené je povinen zařadit zaměstnance na pozici, která odpovídá pracovní smlouvě. Rodičovský příspěvek jako dávku státní sociální podpory pro rodiče, který chce zůstat s dítětem doma, je možné pobírat do věku 4 let dítěte. Do jaké míry uplatňují mladí rodiče tyto možnosti bylo rovněž předmětem výzkumu MG02.

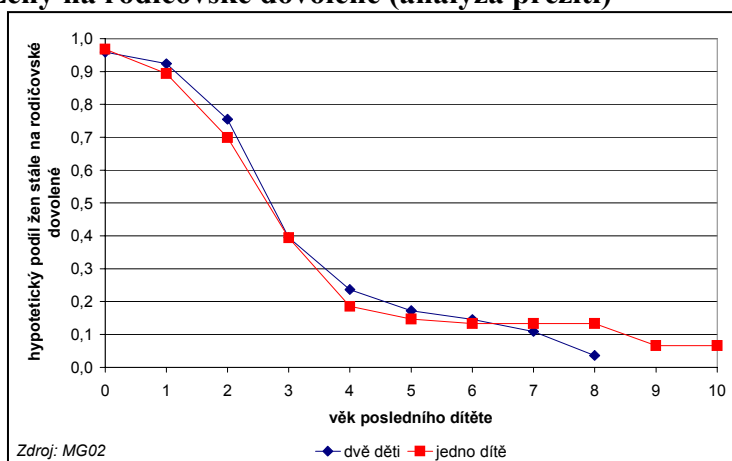
Ženy, které mají zatím pouze jedno dítě, nastoupily do zaměstnání častěji do 2 let dítěte než ženy, jež mají aspoň dvě děti po narození druhého dítěte. Tento výsledek však zahrnuje pouze ty ženy, které již nejsou s dětmi doma. Vzhledem k tomu, že značná část respondentů, kteří již mají děti, měla v době výzkumu děti mladší než 4 roky, je zajímavé podívat se na nástup do zaměstnání z pozice survival analysis. V případě, že zahrneme i ženy, které jsou stále na rodičovské dovolené, pak by ženy s jedním dítětem nastupovaly zpět do zaměstnání přibližně ve stejném věku dítěte jako ženy se dvěma dětmi po druhém dítěti. Důvodem prodloužené rodičovské dovolené u prvního dítěte je často narození dalšího dítěte (jedna třetina). Obecně je za hlavní důvod pro to, aby žena zůstala doma déle než do 3 let dítěte, přání starat se o dítě do jeho vyššího věku a možnost využít pobírání rodičovského příspěvku do 4 let dítěte. Nicméně skutečnost, že matka nesehnala zaměstnání, které by jí umožnilo sladit mateřské a profesní povinnosti, či nesehnala zaměstnání, bylo důvodem prodloužení rodičovské péče u jedné třetiny případů. Každá desátá žena s jedním dítětem

uvedla, že byla po narození prvního dítěte nezaměstnaná, ženy se dvěma dětmi byly po druhém dítěti nezaměstnané dokonce dvakrát častěji.

Obrázek 33 Nástup do zaměstnání po narození dítěte (reálná data)

Obrázek 34 Ženy na rodičovské dovolené (analýza přežití)

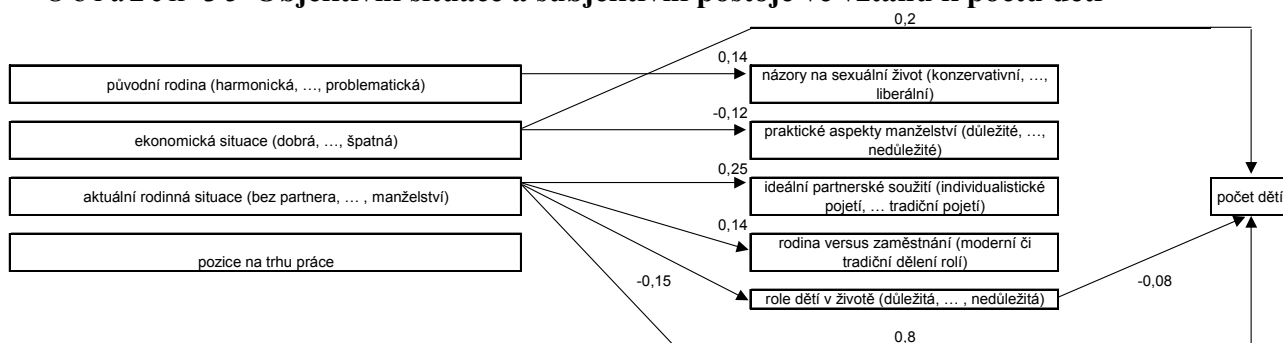
Výsledky zabývající se rodinnou problematikou opakovaně ukazují, že rodičovství patří stále mezi hlavní životní priority. Reálná data však poukazují na odklad rodičovství do vyššího věku, pesimisté se dokonce domnívají, že převážná část těchto odkladů nebude uskutečněna. Výzkumy dále ukazují, že mladí lidé se k vlastní rodině staví odpovědně a její založení plánují spíše až do doby, kdy jsou schopni ji sami ekonomicky zabezpečit. Přechod na otevřenou demokratickou společnost umožňuje samozřejmě větší spektrum seberealizace a rodina se tak staví do větší konkurence s jinými oblastmi života. Je přirozené, že část populace jim dá před rodinou přednost. Jak bylo uvedeno v teoretické části (VII.4.), bylo rodičovství a hodnota dítěte v moderní společnosti poměrně častým námětem odborných úvah.

Problematiku rodičovství lze po vzoru schématu *Kohlmannové* (str. 29) shrnout do níže uvedeného modelu sestrojeného na základě dat PK96 (data MG02 sestrojení tohoto modelu neumožnila). Pro analýzu byly vybrány ženy ve věku 20 až 40 let žijící v domácnosti bez dalších osob kromě partnera či dětí (byly vyloučeny vícegenerační domácnosti vzhledem k příjmům uvedeným za celou domácnost).

Proměnné byly dvěma faktorovými analýzami seskupeny do devíti faktorů, z nichž první čtyři zachycují objektivní podmínky, to znamená za prvé charakteristiky původní rodiny

(typ rodiny v dětství, hodnocení manželství rodičů, zda se rodiče rozvedli, životní úroveň rodiny), za druhé založení vlastní rodiny (aktuální věk, věk při prvním sňatku, rodinný stav respondenta, počet dětí a věk odchodu od rodičů), za třetí etablování na trhu práce (věk při nástupu do prvního zaměstnání, první zaměstnání, sociální postavení) a za čtvrté ekonomická situace (vzdělání respondenta a příjem domácnosti). Druhá faktorová analýza měla za cíl seskupit informace o postojích k rodinným otázkám. Tímto postupem se vydělilo pět faktorů: za prvé názory na sexuální život (předmanželský sexuální styk, umělé přerušování těhotenství a názory na rozvody), za druhé postoj k praktickým aspektům manželství (finanční jistota, majetková a jiná práva), za třetí preferovaná volba partnerského života, za čtvrté názor na vztah rodiny a zaměstnání a za páté role dětí v životě respondenta. Mnohonásobnou regresí pak byly určeny následující vztahy mezi vydělenými faktory.

Obrázek 35 Objektivní situace a subjektivní postoje ve vztahu k počtu dětí

Zdroj: PK96

Pozn.: uvedeny jen statisticky významné parciální regresní koeficienty, v závorkách jsou naznačeny škály

Respondentky, jejichž rodinná situace v dětství a dospívání nebyla ideální (rozchod rodičů, špatná životní úroveň apod.), jsou více liberální v hodnocení svobodného sexuálního chování. Ženy s vyšším vzděláním a vyšším příjmem domácnosti méně zdůrazňují praktické důsledky uzavření sňatku jako je finanční jistota či majetková práva a mají rovněž tendenci mít méně dětí. Logické je i zjištění, že ženy, které již založily vlastní rodinu, zastávají spíše tradiční uspořádání partnerských vztahů (manželství), preferují častěji tradiční rozdělení rolí, to znamená přisuzují ženě spíše uplatnění v rodině než v profesi, a děti hrají v jejich životě důležitou roli. V souladu s tím mají rovněž více dětí. Zajímavé je, že se faktor „míra etablování na trhu práce“ neprojevil jako významný determinant ani postojů ani reálného počtu dětí. Ze schématu rovněž plyne, že ne vždy je reálné chování ovlivněno vyjádřenými postoji, ale že je spíše reakcí na aktuální, konkrétní podmínky v životě jednotlivce. Opět se potvrdilo, že je počet dětí v negativní závislosti na výši vzdělání a příjmu. Nižší průměrný počet dětí se však týká především nejvyšších příjmových skupin. Naopak nízký příjem domácností s dětmi je často důsledkem toho, že pouze jeden z rodičů, většinou muž, je aktivní na trhu práce a druhý pobírá státní příspěvky vázající se na mateřskou či rodičovskou dovolenou.

Při dílčí analýze vlivu vzdělanostní homogamie manželů (stejně vzdělání, jeden z manželů vyšší) nebyly prokázány významné rozdíly v průměrném počtu dětí v prvním manželství. Je tedy možné usuzovat, že redukce nejistoty věku tak, jak ji popsali *Friedmanová, Hechter a Kanazawa*, není zatím empiricky na českých datech (R01) ověřena. Různé vzdělání tedy nezvyšuje tendenci mít vyšší počet dětí, aby bylo z tohoto pohledu nerovné manželství zachováno. Podobně je tomu i u hypotézy, že vyšší věk při sňatku snižuje meziprodání intervaly: u prvních manželství se dvěma dětmi neměl zatím věk při uzavření manželství významný vliv na věkový rozdíl dětí (R01). Data demografické statistiky i data ze sociologických výzkumů (např. R01) rovněž nepotvrzují hypotézu, že se pravděpodobnost

založení (zvětšení) rodiny zvyšuje spolu s délkou manželství: první děti se rodí v průměru za 1 až 2 roky od uzavření sňatku, druhé děti se pak rodí v průměru o 3 až 4 roky později [Pohyby obyvatelstva, ČSÚ].

Kromě analýzy vlivu uvedených faktorů (obrázek 35) na reálný počet dětí byl dále testován jejich vliv na ideální počet dětí podle názorů daného souboru žen. Jako statisticky významná se ukázala opět ekonomická situace a dále pouze postoj k uspořádání rolí v rodině. Čím liberálnější byl tento postoj k rozdělení rolí muže a ženy, tím byl ideální počet dětí nižší.

8. Regionální pohled

Z regionálního pohledu je patrný odlišný charakter sňatkového chování. Již při pouhé analýze rodinného stavu je zřejmé, že sňatečnost svobodných je v pražském regionu nižší. V severních Čechách žila většina dotázaných v manželství či nesezdaném soužití. V Praze překvapivě každý třetí respondent uvedl, že nemá v současné době stálého partnera. Jižní Čechy se na rozdíl od severních, ale i od hlavního města liší nižším zastoupením nesezdaného soužití.

Tabulka 10 Rodinná situace (%)

		muž			žena		
		Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy
rodinný stav	svobodný/á	70,2	56,8	58,9	54,2	36,6	49,0
	žentatý/vdaná	23,9	34,4	36,8	42,7	53,0	40,8
	rozvedený/á	6,0	8,0	4,2	2,7	9,7	10,2
	celkem*	100	100	100	100	100	100
partnerská situace	bez partnera	39,0	28,0	33,7	26,7	17,9	26,5
	manželství	23,9	34,4	36,8	42,7	52,2	40,8
	nesezdané soužití	21,6	24,0	12,6	18,7	23,9	12,2
	s partnerem, ale bez nesezdaného soužití	15,6	13,6	16,8	12,0	6,0	20,4
	celkem	100	100	100	100	100	100

Zdroj: MG02; *dopočet do 100 %: ovdovělí

V souvislosti s nižší sňatečností v Praze neměli pražští respondenti častěji než respondenti v severních Čechách zkušenost s bydlením ve společné domácnosti se svým partnerem. Podobné podíly „nezkušených“ pražských žen a žen z jižních Čech jsou pravděpodobně dány vyšším podílem přímých sňatků v jižním regionu a s tím spojeným vyšším věkem při prvním partnerství (tj. častěji manželství) ve srovnání s věkem při prvním partnerství např. v severních Čechách.

Tabulka 11 Počet partnerů, se kterými respondent žil ve společné domácnosti (%)

počet partnerů (společná domácnost)	muž			žena		
	Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy
0	53,8	35,1	45,7	35,3	13,3	33,3
1	33,0	55,9	47,9	49,8	61,9	58,1
2	9,1	7,2	6,4	11,9	20,4	7,5
3 a více	4,1	1,8	0,0	3,0	4,4	1,1
celkem	100	100	100	100	100	100

Zdroj: MG02

Podrobnější analýza prvního partnerského soužití (společné domácnosti) poukázala na vyšší zastoupení nesezdaného soužití v Praze a severních Čechách, jižní Čechy se naopak

vyznačují vyšším podílem manželství a dokonce přímým sňatkem. Překvapivě vyšší zastoupení přímých sňatků bylo zaznamenáno oproti severním Čechům i v Praze.

Tabulka 12 Typ první společné domácnosti

	Praha	S Čechy	J Čechy
sňatek	57,0	59,1	74,7
- přímý sňatek	31,5	25,8	46,5
- manželství na zkoušku	22,4	28,8	20,2
<i>chybí údaj</i>	3,0	4,5	8,1
nesezdané soužití	38,8	36,4	25,3
<i>chybí údaj</i>	4,2	4,5	0
celkem	100	100	100

Zdroj: MG02

Předchozí výsledek týkající se ne zcela výjimečného postavení Prahy z hlediska fenoménu nesezdaného soužití (ať již skončí sňatkem či ne) potvrzuje i analýza typu prvního manželství (bez ohledu na počet předchozích nesezdaných soužití s jiným partnerem): v Praze stejně jako v jiných větších městech představují manželství na zkoušku přibližně jednu polovinu prvních sňatků. Jak u mužů, tak u žen byl vstup do prvního partnerství (společná domácnost jakéhokoliv typu) z hlediska věku u respondentů z Prahy a jižních Čech pomalejší než u respondentů ze severních Čech. Rozdíly se však týkají až věku 23 a více let u mužů a 21 a více let u žen. Při pohledu na velikostní kategorii obce se příliš neliší věk vstupu do prvního partnerství u malých obcí a měst, věk v Praze je však vyšší. Jedním z možných vysvětlení vyššího věku v Praze je vyšší zastoupení vysokoškoláků, kteří vstupují v porovnání se středoškoláky do partnerství později (po ukončení studia). Shodné rysy zaznamenané především u žen v Praze a jižních Čechách vysvětluje do jisté míry již zmíněný častější přímý sňatek na jihu Čech: společná domácnost je tak založena spolu s uzavřením sňatku ve vyšším věku než např. faktické manželství v severních Čechách.

Časování založení rodiny, za jehož první fázi může být považováno právě založení první společné domácnosti s partnerem, je vzhledem k hypotéze uvedené v předchozím odstavci zajímavé studovat ve vztahu k jiným životním událostem. Jako příklad bude uvedena doba uplynulá od získání subjektivně deklarované ekonomické nezávislosti na rodičích, ukončení studia a nástupu do prvního zaměstnání delšího než 3 měsíce na jedné straně a vstupem do prvního partnerství na straně druhé. Jedna hypotéza může naznačovat, že vyšší věk při založení první společné domácnosti v Praze souvisí např. s delším studiem. Druhá hypotéza může vycházet spíše z předpokladu, že délka studia nehraje významnou roli a založení společné domácnosti partnerů předchází delší období etablování na pracovním trhu.

Výsledky nasvědčují spíše první hypotéze:

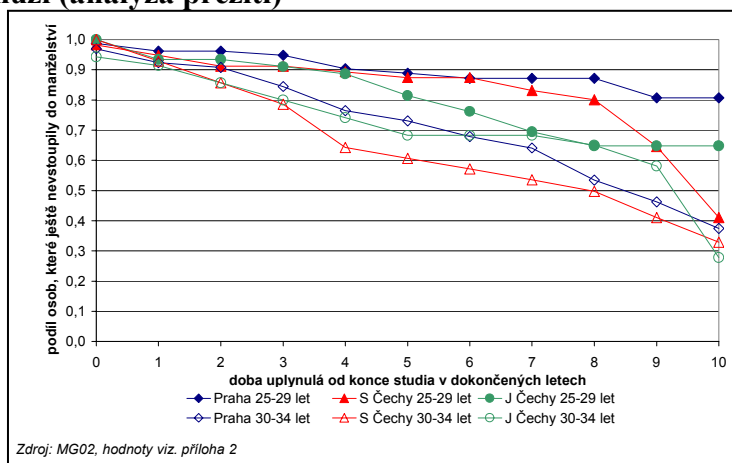
V závislosti na počtu let uplynulých od ukončení studia vstupují mladí lidé v Praze do prvního svazku stejně rychle jako v severních a jižních Čechách (průměr 4 roky u mužů, 2 roky u žen). Nejinak tomu bylo i z pohledu délky participace na pracovním trhu. S tím souvisí i přibližně stejně dlouhé období ekonomické nezávislosti na rodičích. U pražských žen však byly zaznamenány určité signifikantní rozdíly v porovnání především se ženami ze severních Čech. Opět se zde promítl nižší věk při vstupu do prvního partnerství u žen na severu.

Typ prvního manželství podle toho, zda šlo o přímý sňatek nebo o tzv. manželství na zkoušku, je závislý na regionu respondenta. Při kontrole vlivu velikosti obce je stále zřejmá tendence mladých lidí na jihu Čech vstupovat do manželství bez předchozí společné kohabitanace. Sever Čech i pražský region jsou z tohoto pohledu rozděleny na dvě přibližně stejné populace.

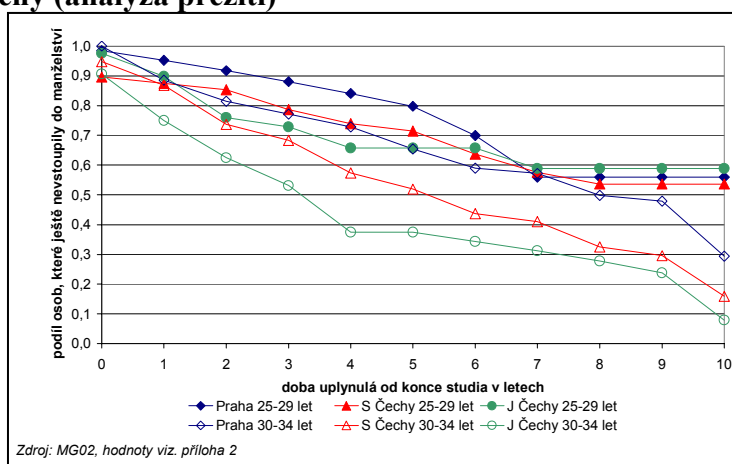
Z regionálního pohledu je možné říci, že přímému sňatku předchází delší známost v severních Čechách (v průměru o 5 měsíců oproti ostatním regionům). Pražští respondenti vstoupili do manželství na zkoušku v průměru o několik měsíců dříve a celková doba známosti při následném sňatku byla kratší než v mimopražských regionech. Nejdéle se snoubenci znali v jižních Čechách po manželství na zkoušku (téměř 5 let, Praha necelé 4 roky).

Podobně jako u vztahu založení první společné domácnosti s partnerem nebyly ani u prvního manželství zjištěny signifikantní regionální rozdíly v časování prvního sňatku v závislosti na době uplynulé od konce studia, nástupu do prvního stálějšího zaměstnání a délky ekonomické nezávislosti na rodičích. **U pražských žen však byly zaznamenány určité signifikantní rozdíly v porovnání především se ženami z jižních Čech. Projevuje se zde především častější přímý sňatek na jihu Čech, jenž uzavření sňatku v porovnání s manželstvím na zkoušku urychluje.**

Obrázek 36 Vstup do prvního manželství v závislosti na době uplynulé od konce studia-regiony, muži (analýza přežití)

Obrázek 37 Vstup do prvního manželství v závislosti na době uplynulé od konce studia-regiony, ženy (analýza přežití)

Respondentky a partnerky respondentů žijící v hlavním městě byly zatím méně často někdy těhotné (tabulka 13). Poněkud překvapující je zjištěný vyšší podíl těhotenství pražských žen ukončených interrupcí v porovnání se severními Čechami, kde je umělá

potratovost podle demografických dat tradičně nejvyšší. Projevila se zde zřejmě struktura dotázaných (v souboru respondentů nebyly zastoupeny rizikové skupiny žen). Ve všech třech regionech pak těhotenství skončilo nejčastěji porodem, nejvyšší podíl zaujímala těhotenství žen, které již porodily dvě děti.

Tabulka 13 Počty těhotenství - regiony

počet těhotenství	Praha		S Čechy		J Čechy	
	počet	%	počet	%	počet	%
0	255	60,9	104	43,3	100	53,8
1	90	21,5	78	32,5	42	22,6
2	57	13,6	50	20,8	38	20,4
3+	17	4,1	8	3,3	6	3,2
celkem žen	419	100,0	240	100,0	186	100,0
celkem těhotenství	257		204		137	
počet těhotenství na 1 ženu	0,61		0,85		0,74	
počet dětí na 1 ženu	0,48		0,73		0,67	

Zdroj: MG02

Tabulka 14 Struktura ukončených těhotenství - regiony (počet těhotenství v regionu = 100 %)

	děti			interrupce			samovolné potraty		
	Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy
1	32,7	38,2	34,1	7,3	3,7	3,0	6,0	4,2	2,3
2	40,3	51,3	51,5	2,4	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0
3+	8,9	1,6	9,1	2,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
celkem	81,9	91,1	94,7	12,1	4,8	3,0	6,0	4,2	2,3

Zdroj: MG02

Podobně jako u prvního partnerství a sňatku byla v pražském regionu zaznamenána výraznější tendence odkládat rodičovství do vyššího věku. Pravděpodobně se zde opět projevila delší doba studia, protože ve vztahu k ukončení studia, nástupu do prvního zaměstnání, případně délce ekonomické nezávislosti na rodičích nebyly zjištěny zásadní rozdíly v hypotetické rychlosti založení rodiny.

Závěr

Česká republika prochází od počátku 90. let celospolečenskou transformací. Změny se nevyhnuly ani oblasti rodiny. Nositeli těchto změn byly především generace mladých lidí. Z tohoto důvodu bylo šetření „Biografický výzkum mladé generace 2002“ zaměřeno právě na tuto část české společnosti, tedy na populační ročníky 1968 až 1977.

V průběhu 90. let se české rodinné chování začalo přibližovat rodinným vzorcům typickým pro západní Evropu. Východoevropský rodinný model, platný v českých zemích od 60. let, začal být tedy postupně nahrazován trendem zvyšujícího se věku při prvním sňatku a porodu, snižováním sňatečnosti, plodnosti i potratovosti. Jediný z demografických procesů týkající se rodiny, proces rozvodovosti, pokračoval v rostoucím trendu započatém po 2. světové válce.

K podobným změnám docházelo v západních evropských zemích od konce 60. let. Tzv. druhý demografický přechod vystřídal poválečný baby boom. Ke změnám rodinného chování však v této části Evropy docházelo pozvolněji než v České republice, kde byly tyto nové trendy urychleny radikální změnou společenských podmínek. Nové rodinné chování na Západě bylo samozřejmě předmětem zájmu mnoha odborníků z různých společenských disciplín: sociologů, demografů, psychologů, ale i např. právníků a ekonomů. Nové fenomény jako kupříkladu nesezdané soužití inspirovaly k vyslovení nových hypotéz a teorií týkajících se rodinného chování. Některými z těchto teorií se inspirovala i tato závěrečná zpráva.

Z výsledků řady sociologických šetření vyplývá, že rodinný život patří stále mezi jedny z nejvyšších životních priorit mladých lidí. V reálném životě však založení vlastní rodiny většinou následuje až po získání ekonomické soběstačnosti. Přesto, že většina mladých lidí stále považuje za nejlepší uspořádání partnerských vztahů manželství, je u této části populace zcela zřetelný tolerantní postoj k nesezdanému soužití. Naprostá většina mladých lidí pak upřednostňuje před uzavřením sňatku tzv. manželství na zkoušku. Pro uzavření sňatku považují mladí respondenti za nezbytné především vyřešení bytové otázky a finanční zajištění. Z biografických dat je patrné, a je to i logické vzhledem k odkladu vstupu do manželství, že sňatku předchází poměrně dlouhé období upevňování pozic na pracovním trhu. Odklad sňatku se pak zdá být v souladu s představami o ideálním věku při vstupu do manželství, jenž se v porovnání se situací v 90. letech také zvyšuje. V důsledku toho je možné vyslovit hypotézu, že je sňatek odkládán nejen z důvodu ekonomické nejistoty mladých lidí, ale je to i výsledek jejich momentálních životních preferencí. Manželství a rodina jsou stále významnými životními hodnotami, nicméně k jejich naplnění má podle mladých generací dojít později, ne bezprostředně po studiu. Hypotéza o delším období, kdy mladí lidé především s vysokoškolským vzděláním využívají nezávislosti, se však příliš nepotvrdila, časování založení společné domácnosti s partnerem je podobné u středoškoláků a vysokoškoláků. Zdá se, že rozdíl je způsoben pouze různou délkou studia. Mladí lidé spolu častěji nejprve žijí a pak teprve, pravděpodobně, když začnou uvažovat o dětech, uzavřou manželství. Zkušenost s nesezdaným soužitím pak působí na růst věku při prvním sňatku. Manželství uzavřená až po zkoušce nejsou o nic více stabilní než přímé sňatky. Jako významný faktor působící na stabilitu manželství se ukázal především věk při sňatku a délka známosti před sňatkem.

Mladí lidé si ve velké většině nedovedou představit svůj život bez dětí a chtěli by mít stále nejčastěji dvě děti, i když je třeba říci, že se průměrný ideální počet dětí snižuje. Mladí lidé vyznávají ve svých postojích spíše rovnocenné rozdělení péče o děti a domácnost mezi partnery, přesto je péčí o domácnost a dítě v praxi stále pověřena především žena. Rovnocennější rozdělení péče o domácnost je častější u nesezdaných soužití, nicméně i zde je za chod domácnosti odpovědná většinou žena. Podobně jako v případě dělby práce v domácnosti, kdy postoje neodpovídají často realitě, se však zdá, že i postoje vztahující se

k rodičovství nejsou často v přímém vztahu ke skutečnému jednání. Na jedné straně působí na jednání především konkrétní situace daného jedince, na druhé straně jsou výrazné pro-rodinné postoje pravděpodobně v jisté míře ovlivněny obecnými společenskými normami a hodnotami.

V souladu s demografickými daty měli zatím pražští respondenti méně dětí než v ostatních dvou regionech a věk při prvním sňatku i dítěti byl vyšší. Analýza vztahující rodinné události k událostem ekonomického rázu jako je ekonomická nezávislost na původní rodině, ukončení studia či vstup na pracovní trh však neprokázala statisticky významné rozdíly v odkladu rodinných událostí z regionálního hlediska. V celé populaci vyšetřených regionů dochází i v rámci mladé generace (srovnání generací 1973-1977 a 1968-1972) k prodlužování období etablování na pracovním trhu, vývoj rodinného chování je z regionálního pohledu pravděpodobně paralelní, nové vzorce nejsou rysem výlučně pražským. Podle šetření „Biografický výzkum mladé generace 2002“ se zdá, že hlavním důvodem výraznějšího odkladu rodinných událostí do vyššího věku v Praze v porovnání s ostatními regiony je především delší průměrná délka studia.

Z pohledu výchozích teoretických konceptů je možné říci, že v českém kontextu je potvrzen vztah mezi pracovním trhem a sňatkovým chováním. V problematice rozvodů byl prokázán vliv typu původní rodiny a dále vliv věku při prvním sňatku. Rovněž výše vzdělání významně ovlivňuje rozvodovost, u mužů a u žen je však směr tohoto vlivu opačný. Rodiny s více dětmi se zdají být stabilnější než manželství s jedním dítětem nebo bez dětí. Podobně jako v západních zemích nebyl prokázán příznivý vliv zkušenosti s manželstvím na zkoušku na pravděpodobnost rozvodu. Část věnovaná rodičovství nepotvrdila předpoklady teorie redukce nejistoty rodičovstvím ani nebyla prokázána významná souvislost mezi postoji k rodičovství a vlastním chováním, jež se zdá být ovlivněno spíše reálnou situací než vyjádřenými názory.

Závěrem je možné říci, že i u české mladé generace přetrvává spíše tradiční pohled na rodinu. Rozdíly ve srovnání se situací před rokem 1989 spočívají především v počátku rodinného života, kdy mladí lidé upřednostňují žít sami nebo v nesezdaném soužití. Potom, co se jim podaří upevnit své pozice na pracovním trhu, ať již z pohledu ekonomického nebo z pohledu seberealizace, by ráda většina z nich vstoupila do manželství a měla děti. Tato životní strategie je odrazem racionálního přístupu, jenž se v porovnání s tím, co bylo rozumné před rokem 1989, změnil.

Od roku 2000 předpokládají populační prognózy (viz. např. Současné perspektivy populačního vývoje České republiky, PŘF UK, 2001) zvýšení plodnosti a její následnou stabilizaci na západoevropské úrovni 1,5 dítěte na jednu ženu. Neuvážená pronatalitní opatření by mohla narušit tento přirozený vývoj a uměle podpořit další demografickou vlnu, jak tomu bylo v případě politiky v 70. letech, s jejímiž důsledky se bude trh práce a sociální politika vyrovnávat i v dalších desetiletích. Navíc efekt přímých pronatalitních opatření (přídavky na děti apod.) je v dnešní době, kdy je soukromý život čím dál tím více ovlivňován komplexním vnějším prostředím (studium, zaměstnání, bydlení apod.), velmi těžké kvantifikovat. Založení rodiny není rozhodnutím, které by se vázalo pouze na sociální politiku státu, roli zde hrají především širší objektivní podmínky i subjektivní preference. Mladí lidé chtějí být soběstační a nezávislí na státu i na širší rodině. Praktická politika by se proto podle nás měla především snažit o vytvoření pracovních příležitostí pro mladé lidi a o zajištění dostatečného bytového fondu pro mladé rodiny. Jedním z kroků by např. mohlo být větší propojení školství s praxí, kdy by studenti mohli v daleko větší míře získávat již při studiu praktické zkušenosti. To se do značné míry děje, ze strany potenciálních zaměstnavatelů by však nabídka mohla být i větší.

Patrně nezanedbatelnou, nicméně zanedbávanou stránkou je celkové společenské uznání rodiny. V dnešní společnosti je důraz kladen na jedince a rodinný život se z veřejných

témat vytrácí. Určitým krokem by mohlo být např. výhodnější společné zdanění příjmů manželů vyjadřující uznání úplné rodiny. Podobně jako je tomu v některých evropských zemích (např. Německo podle senátora Bartoše, seminář Fontes Rerum 23.5.2002) je možné vyjadřovat společenské ocenění rodiny na regionální úrovni, nejlépe v jednotlivých obcích. Obce mohou např. na základě organizovaných akcí pro celé rodiny (kulturních, společenských a jiných) soutěžit o získání titulu „obec rodiny“. Podobně mohou přispívat k pro-rodinnému klimatu i zaměstnavatelé (akce pro rodiny zaměstnanců), i když v praxi je to zřejmě obtížně realizovatelné a záleží pouze na stanovisku konkrétní organizace. Toto vše jsou dílčí kroky k tomu, aby pro-rodinná orientace mladých lidí byla skutečně naplněna. Chování mladé generace je pouze racionální reakcí na novou sociální realitu 90. let. To, že současná mladá generace dává přednost poznávání života a snaze získat určitý sociální status před tím, aby se ženila a vdávala v mladém věku, aby měla v mladém věku vyšší počty dětí, je spíše výrazem nového životního stylu a nového racionálního přístupu než sobeckého chování.

Literatura

- Andersson G., Philipov D. 2001: Life-table representations of family in Sweden and Hungary, Max Planck Institute for Demographic Research, Working Paper April 2001
- Axinn W. G., Thornton A. 1992: The Relationship Between Cohabitation and Divorce: Selectivity or Casual Influence?, *Demography*, Vol. 29
- Battagliola F., Bertaux-Viame I., Ferrand M., Imbert F. 1993: A propos des biographies: regards croisés sur questionnaires et entretiens, *Population 2*, INED, Paris
- Berger P.L., Bergerová B. 1983: *The War over the Family, Capturing the Middle Ground*, Penguin Books
- Bilance svobodných, ČSÚ, 90. léta
- Billari F.C., Baizán P., Aassve A. 2001: Cohabitation, marriage, first birth: The interrelationship of family formation events in Spain, Max Planck Institute for Demographic Research, Working Paper November 2001
- Billari F.C., Kohler H.-P. 2000: The impact of union formation dynamics on the first birth in West Germany and Italy: are there signs of convergence?, Max Planck Institute for Demographic Research, Working Paper October 2000
- Brinesová J., Joynerová K. 1999: The Ties that Bind: Principles of Cohesion in Cohabitation and Marriage, *American Sociological Review*, Vol. 64
- Broulíková J. 2001: Manželství a nesezdané soužití ve Francii po 2. světové válce, dipl.práce, katedra demografie PFF UK
- Courgeau D., Lelièvre E. 1989: *Analyse démographique des biographies*, INED, Paris
- Courgeau D., Lelièvre E. 1986: Nuptialité et agriculture, *Population 2*, INED, Paris
- Courgeau D. 1994: Du groupe à l'individu: l'exemple des comportements migratoires, *Population 1*, INED, Paris
- De Singly F. 1999: *Sociologie současné rodiny*, Portál, Praha
- Fialová L., Horská P., Kučera M., Maur E. 1996: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Mladá fronta, Praha
- Fialová L., Hamplová D., Kučera M., Vymětalová S. 2000: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*, SLON, Praha
- Friedmanová D., Hechter M., Kanazawa S. 1994: A Theory of the Value of Children, *Demography*, Vol.31, No.3,
- Horská P., Kučera M., Maur E., Stloukal M. 1990: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Panorama, Praha
- Kammerman S. B. 2000: Parental Leave Policies: An Essential Ingredient in Early Childhood Education and Care Policies, In *Social Policy Report*, 2000/2
- Kasparian R. 1993: L'Analyse longitudinale de la population active: une typologie des profils de carrière des générations françaises de 1911 à 1935, *Population 3*, INED, Paris
- Katedra demografie PFF UK 2001: *Populační vývoj České republiky 2000*

- Kohlmannová A. 2001: Fertility Intentions in a Cross-Cultural View: The Value of Children Reconsidered, Max-Planck Institute for Demographic Research, Workong Paper September 2001, www.demogr.mpg.de
- Kučera M. 1994: Populace České republiky 1918-1991, Česká demografická společnost, Sociologický ústav AV ČR, Praha
- Matoušek O. 1997: Rodina jako instituce a vztahová síť, SLON, Praha
- Možný I. 1990: Moderní rodina: mýty a skutečnost, Nakladatelství Blok, Brno
- Možný I. 1999: Sociologie rodiny, SLON, Praha
- Nádooba J. 2001: Na hypotéční úvěr dosáhne více lidí, MF Dnes, 23.10.2001, str. B1
- Norušic Marija J.1994: SPSS Advances Statistics 6.1, SPSS Inc.
- Oppenheimerová V. K. 1988: A Theory of Marriage Timing, American Journal of Sociology, Volume 94, Number 3,
- Pohyby obyvatelstva, ČSÚ, 90. léta
- Podrobné výsledky Šetření reprodukce a rodiny 1997 (Závěrečná zpráva), Zprávy a rozbor, ČSÚ 1998
- Přednášky E. Lelièvre a A. Bringé na IDUP, Paris I., LS 2000/2001
- Rabušic L. 2001a: Kde ty všechny děti jsou?, SLON, Praha
- Rabušic L. 2001b: Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic, Czech Sociological Review 1
- Sullerotová E. 1998: Krize rodiny, Karolinum, Praha
- Velký sociologický slovník 1996, Univerzita Karlova, Karolinum, Praha
- www.certik.ruk.cuni.cz/sas/
- www.statsoft.com/textbook/stsurvan.html

Příloha 1: Analýza přežití (Survival analysis)

V analytických částech předkládané závěrečné zprávy je poměrně často používána tzv. metoda survival analysis. Vzhledem k tomu, že tyto statistické metody nejsou zatím běžně v českých pracích užívány, je důležité podat jejich alespoň základní popis. Tato příloha si neklade za cíl prezentovat uvedenou statistickou metodu vyčerpávajícím způsobem. Případní zájemci o hlubší vysvětlení mohou konzultovat literaturu uvedenou na konci přílohy.

1. Teoretická východiska

Zmiňované metody pomáhají odpovídat např. na otázky typu „Jak dlouho trvá manželství?“, „Jak dlouho pracují zaměstnanci v daném podniku?“, „V kolika letech se mladí lidé osamostatňují?“. Pro zodpovězení těchto otázek je třeba znát interval, který odděluje tzv. výchozí událost a studovanou událost. V uvedených příkladech jde tedy o interval mezi sňatkem a rozvodem, respektive úmrtím jednoho z manželů, mezi začátkem a koncem pracovního poměru, mezi narozením a např. trvalým odchodem z domácnosti rodičů. Problémem však je, že ne všichni studovaní jedinci (respondenti) podstoupili studovanou událost před ukončením pozorování (před uskutečněním rozhovoru během sociologického šetření). Dále ne pro všechny zahrnuté jedince je doba, po kterou mohli podstoupit studovanou událost, stejně dlouhá. Je rozdíl, zda jedinec uzavřel sňatek před dvaceti lety či před rokem. Tyto komplikované skutečnosti znemožňují vypočítat např. průměrnou délku trvání manželství pouze v těch případech, kdy došlo ke studované události. Tímto postupem dochází k vydělení jistého specifického souboru např. těch manželství, která se rozvedla. Tento výsledek může být také užitečný, ale nedává obraz o tom, jak manželství skutečně dlouho trvá, neboť nezahrnuje i ta manželství, která se nerozvedla. Z toho tedy plyne opodstatnění uvedených metod survival analysis.

2. Data pro survival analysis

Pro survival analysis jsou nejčastěji používána data z výběrových šetření. Výzkum musí zahrnovat retrospektivní informace o studovaných událostech, v případě studia zakládání rodiny např. informace o roku či věku ukončení studia, nástupu do zaměstnání, seznámení s partnerem, sňatku, narození prvního dítěte apod. Snahou je získat co nejpřesnější informace o datech jednotlivých studovaných událostí. Vždy je třeba se rozhodnout, zda časovou jednotkou bude např. měsíc, rok, v některých případech může jít např. i o dny, hodiny či dokonce minuty (např. dokončení psychologického či jiného testu). Měření času však musí být u všech sledovaných jedinců shodné.

Zde se objevuje první nevýhoda prezentovaných metod: data mohou být ovlivněna špatnou pamětí respondentů. Při použití metod survival analysis je rovněž nezbytné předpokládat, že se ve studovaném časovém intervalu významně nemění vnější podmínky (např. že se nemění pracovní podmínky v podniku při studiu fluktuace) a že ti, kteří vystoupili z pozorování bez podstoupení studované události, se neliší od těch, kteří se jí podrobili.

3. Proměnné v survival analysis¹

Při studiu nějakého problému, např. rozvodu manželství, je nejprve nutné definovat tzv. výchozí událost². V tomto případě tedy půjde o uzavření sňatku. Další analýza se bude proto odehrávat na souboru respondentů, kteří uzavřeli sňatek.

Dále je třeba definovat studovanou událost. Ta je v podstatě dána formulací problému, to znamená v našem příkladě půjde o rozvod prvního manželství. Na základě toho,

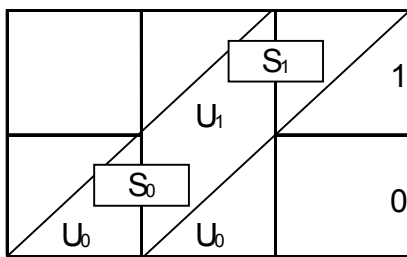
---

¹ Pro jednoduchost se omezíme na případy, kdy událost je možné podstoupit pouze jednou a jedním způsobem (např. rozvod prvního manželství) a neuvažujeme tzv. cenzuru vlevo (např. při studiu narození prvního dítěte v závislosti na délce manželství se první dítě narodilo před sňatkem).

² Může jít i o datum nebo čas - např. v případě psychologického testu.

zda jedinec podstoupil tuto událost, to znamená, zda se před terénním sociologickým šetřením rozvedl, je vytvořena nová proměnná, tzv. statusová či cenzorová proměnná. Ve statistickém programu SPSS by měla nabývat hodnoty 1 tehdy, když u daného respondenta studovaná událost (rozvod) nastala, a 0, když ke studované události nedošlo (manželství v době výzkumu stále trvá).

Poslední nezbytnou proměnnou je časová proměnná. V případě, že respondent podstoupil studovanou událost, je její hodnota rovna rozdílu roku studované události a roku výchozí události. Data tedy odpovídají tzv. druhým hlavním souborům událostí v Lexisově diagramu. Kumulované údaje funkce přežití zobrazované v grafech v této práci jsou údaji odpovídajícími dokončeným rokům, tedy stavu k 31.12. U hodnoty „0“ došlo ke studované události ve stejném kalendářním roce, kdy byla zaznamenána výchozí událost (v průměru po 0,25 roku). V případě, že respondent nezaznamenal studovanou událost, je hodnota časové proměnné rovna rozdílu data výzkumu a data výchozí události.

Soubor výchozích událostí

U_0 : ke studované události došlo ve stejném kal. roce jako k výchozí události

U_1 : ke studované události došlo v kal. roce následujícím po kal. roce výchozí události

S_0 : kumulativní funkce přežití v dokončené době 0, k 31.12

S_1 : kumulativní funkce přežití v dokončené době 1, k 31.12

4. Základní analytické funkce

Hlavními výstupními funkcemi survival analysis jsou:

- **funkce přežití (survival function, cumulative survival):** vyjadřuje pravděpodobnost nepodstoupit studovanou událost před datem t ; T je datum podstoupení události; jinými slovy tato funkce vyjadřuje kumulativní zastoupení respondentů, kteří se ještě nepodrobili studované události na konci intervalu t

$$S(t) = P(T \geq t) = 1 - P(T < t)$$

- **hustota pravděpodobnosti (probability density):** pravděpodobnost podstoupit studovanou událost v intervalu t

$$f(t) = - dS(t)/dt = -S'(t)$$

- **podmíněná pravděpodobnost (hazard rate):** pravděpodobnost podstoupit studovanou událost v čase t , za předpokladu, že se jedinec „dožije“ počátku intervalu t

$$h(t) = \lim_{dt \rightarrow 0} P(T < t + dt / T \geq t) / dt = f(t) / S(t)$$

5. Základní metody survival analysis

5.1. Tabulky života (life table)

První z možných metod survival analysis je metoda tabulek života. Rozložení funkce přežití je rozděleno do určitého počtu intervalů. Předpokladem pak je, že ke studovaným událostem dochází na intervalu t rovnoměrně. Pro každý interval známe počet a zastoupení „přežívajících“ případů na začátku intervalu t , počet a zastoupení respondentů, kteří podstoupili studovanou událost během intervalu t , a počet tzv. cenzorovaných případů neboli počet jedinců, kteří během intervalu t vystoupili z pozorování (např. při délce manželství 3

roky vystoupili z pozorování ti, kteří uzavřeli sňatek 3 roky před konáním šetření a nerozvedli se).

Získanou funkci přežití je možné srovnávat s teoretickým rozložením např. funkce exponenciální, Weibullova či Gompertzova rozložení. Vzhledem k reliabilitě odhadů tří hlavních funkcí (funkce přežití, hustoty pravděpodobnosti a podmíněné pravděpodobnosti) a jejich tří směrodatných odchylek pro každý interval je pro tuto analýzu doporučována minimální velikost souboru 30 jedinců. Tato metoda je však vhodná spíše pro větší soubory, kde je větší šance, že v daném pevně vymezeném intervalu dojde k nějakým studovaným událostem.

Příklad výstupu life table:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
počátek int.	počet resp. na počátku intervalu	cenzor. případy	počet resp. vystavených riziku	počet studovaných událostí	procento studovaných událostí	procento přežívajících	kumulativní procento přežívajících na konci int.	hustota pravděpodobnosti	Podmíněná pravděpodobnost
0	100	2	99	2	0,0202	0,9798	0,9798	0,0202	0,0204
1	96	2	95	1	0,0105	0,9895	0,9695	0,0103	0,0106
2	93	16	85	7	0,0824	0,9176	0,8896	0,0798	0,0859

Výpočet:

Sloupec 2. - počet „přežívajících“ respondentů na počátku intervalu = počet „přežívajících“ respondentů na počátku předchozího intervalu - (3. předchozího int.) - (5. předchozího int.)
např. $96 = 100 - 2 - 2$

Sloupec 4. - počet respondentů vystavených riziku = (2.) - $0,5 \cdot (3.)$

Sloupec 6. - procento studovaných událostí = (5.)/(4.)

Sloupec 7. - procento přežívajících = $1 - (6.)$

Sloupec 8. - kumulativní procento přežívajících = $\Pi (7.)$

např. $1 \cdot 0,9798 \cdot 0,9895 \cdot 0,9176 = 0,8896$

Sloupec 9. - hustota pravděpodobnosti = (6.)*(8. předchozího intervalu)

např. $0,0202 = 0,0202 \cdot 1$

$0,0103 = 0,0105 \cdot 0,9798$

$0,0798 = 0,0824 \cdot 0,9695$

(kumulativní součet hustoty pravděpodobnosti je roven $1 - (8.)$)

Sloupec 10. - pravděpodobnost = (9.)/((8.předchozího intervalu) - $0,5 \cdot (9.)$)

např. $0,0204 = 0,0202 / (1 - 0,5 \cdot 0,0202)$

$0,0106 = 0,0103 / (0,9798 - 0,5 \cdot 0,0103)$

Součástí SPSS výstupu jsou i standardní odchylky funkce přežití, hustoty pravděpodobnosti a pravděpodobnosti.

SPSS umožňuje porovnávat výsledky life table v různých podsouborech respondentů (např. Wilcoxon test).

5.2. Metoda Kaplan-Meier

Metoda Kaplan-Meier je rovněž neparametrická metoda. Princip analýzy je velmi podobný jako u metody tabulek života. Rozdíl však spočívá v tom, že není třeba mít pevně dané intervaly časové proměnné. V tabulkách života je nutné se rozhodnout, v jak stejně širokých intervalech mají být hledané funkce odhadnuty. U metody Kaplan-Meier jsou tyto intervaly dány daty (hodnotami časové proměnné), ve kterých v souboru pozorování došlo ke studované události. Výhodou tedy je, že hledané funkce nejsou závislé na tom, jakým způsobem definujeme intervaly časové proměnné. Oba neparametrické postupy jsou shodné v případě, že každý interval v tabulkách života obsahuje nejvýše jednu událost.

V Kaplan-Meier metodě je funkce přežití počítána podle následujícího vzorce:

$$S(t) = \prod_{i: t(i) \leq t} (1 - d_i / N_i),$$

kde $S(t)$ je odhadovaná funkce přežití, $\prod$ je geometrický součet intervalů, d_i je počet studovaných událostí v čase t , N_i je počet respondentů, kteří mohou podstoupit událost v čase t .

Příklad výstupu a výpočtu funkce přežití:

výstup SPSS					pomocné výpočty (ne výstup SPSS)	
datum	status	funkce přežití	kumulovaný počet událostí	počet přeživajících	počet událostí na intervalu	počet resp. na začátku intervalu, kteří mohou podstoupit událost
2	událost	0,9000	1	9	1	10
5	událost	0,8000	2	8	1	9
12	cenzura		2	7	0	8
35	událost	0,6857	3	6	1	7
40	cenzura		3	5	0	6
43	událost	0,4114	4	3	2	5
43	událost		5			

Výpočet:

$$S(2) = 0,900 = 1 - 1/10$$

$$S(5) = 0,800 = (1 - 1/9) * 0,9$$

$$S(35) = 0,6857 = (1 - 1/7) * (1 - 1/9) * 0,9$$

$$S(43) = 0,4114 = (1 - 2/5) * (1 - 1/7) * (1 - 1/9) * 0,9$$

Součástí výstupu SPSS jsou rovněž standardní odchylky funkce přežití.

Podobně jako v tabulkách života je u metody Kaplan-Meier možné srovnávat funkce přežití pro různé skupiny respondentů. Verze 6 SPSS nabízí statistický test log rank test, Breslow test, Tarone-Ware test.

5.3. Regresní modely - Coxova regrese

Coxova regrese patří mezi tzv. semi-parametrické testy. Jedná se v podstatě o kombinaci regrese a tabulek života. Coxova regrese předpokládá, že určité nezávislé proměnné mají vliv na rozložení funkce přežití. Důvody, proč v těchto případech nelze použít klasickou metodu mnohorozměrné regrese, jsou dva. Za prvé závislá proměnná (funkce přežití) nemá pravděpodobně normální rozložení, ale pravděpodobně exponenciální nebo Weibullovo rozložení. Z tohoto důvodu není vhodné použít metodu nejmenších čtverců. Druhým důvodem je problém cenzorování dat.

Coxův model předpokládá, že podmíněná pravděpodobnost (hazard rate) je funkcí nezávislých proměnných. Model může být zapsán jako:

$$h \{ (t), (z_1, z_2, \dots, z_m) \} = h_0(t) * \exp(b_1 * z_1 + \dots + b_m * z_m),$$

kde $h(t, \dots)$ je výsledná podmíněná pravděpodobnost pro kombinaci nezávislých proměnných $z_1, z_2, \dots, z_m$ v čase t , $h_0(t)$ je tzv. referenční pravděpodobnost neboli je to hodnota podmíněné pravděpodobnosti jedince, u něhož mají všechny nezávislé proměnné hodnotu 0. Hodnoty nezávislých proměnných jsou nezávislé na čase t . Coxova regrese je semi-parametrickou metodou, neboť rozložení $h_0(t)$ není a priori přiřazena žádná statistická funkce. Naproti tomu výraz $\exp(b_1 * z_1 + \dots + b_m * z_m)$ je vyjádřením funkce exponenciální, a je tudíž parametrický. Odtud plyne semi-parametrický charakter Coxovy regrese³.

Vydělením rovnice $h_0(t)$ a zlogaritmováním přirozeným logaritmem získáme rovnici:

$$\ln [h \{ (t), (z_1, z_2, \dots, z_m) \} / h_0(t)] = b_1 * z_1 + \dots + b_m * z_m$$

³ U parametrických metod je určitá funkce přiřazena již funkci referenční pravděpodobnosti.

Nezávisle proměnné mohou být jak spojité, tak kategorizované. U kategorizovaných proměnných je však třeba vytvořit nové proměnné, jejichž počet je roven počtu kategorií původních proměnných sníženému o jednu (podobně jako např. v logistické regresi).

Příklad výstupu Coxovy regrese (převzato z SPSS Advanced Statistics 6.1, str.295):

proměnná	B	S.E.	Wald	df	Sig.	R	Exp(B)	95 % interval spolehlivosti	
věk	0,0355	0,0123	8,3975	1	0,0038	0,1701	1,0361	1,0116	1,0613
pohlaví	-0,1042	0,4044	0,0664	1	0,7966	0,0000	0,9010	0,4079	1,9905
stádium nemoci	0,9655	0,4060	5,6565	1	0,0174	0,1286	2,6262	1,1851	5,8196

Závisle proměnná: délka života s Hodgkinovou nemocí

Nezávisle proměnné: věk - spojitá proměnná

pohlaví - 1: muž, 0: žena

stádium - 1: pokročilé, 0: počáteční

Coxův model má tedy rovnici:

$$h(t) = [h_0(t)] \exp(0,0355\text{věk} - 0,1042 * \text{pohlaví} + 0,9655 * \text{stádium})$$

Waldova charakteristika je druhou mocninou podílu regresního koeficientu a standardní odchylky, počet stupňů volnosti je roven počtu kategorií mínus jedna. Ze sloupce Sig. vidíme, že koeficienty u proměnné „stádium“ a „věk“ jsou na rozdíl od proměnné „pohlaví“ rozdílné od nuly na hladině významnosti 5%. Sloupec R je odhadem parciálních korelací mezi nezávislou a závislou proměnnou⁴. Sloupec exp (B) vyjadřuje procentní změnu podmíněné pravděpodobnosti, jestliže se hodnota příslušné nezávisle proměnné změní o jednotku. Např. zvýšení věku o jednotku zvýší podmíněnou pravděpodobnost o 3,61 %. Pokročilé stádium nemoci zvyšuje pravděpodobnost úmrtí oproti počátečnímu stádiu 2,63krát při kontrole vlivu ostatních nezávisle proměnných v modelu.

SPSS nabízí statistiky testující hypotézu, že všechny získané parametry jsou rovny nule. Je to např. -2 Log Likelihood test, chí-kvadrát.

Podobně jako u mnohorozměrné lineární regrese nebo u logistické regrese je u Coxova modelu možné zvolit různé metody výběru proměnných (Enter, Forward, Backward).

Použitá literatura:

Courgeau D., Lelièvre E.: Analyse démographique des biographies, INED 1989, Paris

Norušic Marija J.: SPSS Advances Statistics 6.1, SPSS Inc. 1994, USA

Přednášky E. Lelièvre a A. Bringé na IDUP, Paris I., LS 2000/2001

www.statsoft.com/textbook/stsurvan.html

www.certik.ruk.cuni.cz/sas/

Další literatura k survival analysis:

Andersson G., Philipov D.: Life-table representations of family in Sweden and Hungary, Max Planck Institute for Demographic Research, Working Paper April 2001

Battagliola F., Bertaux-Viame I., Ferrand M., Imbert F.: A propos des biographies: regards croisés sur questionnaires et entretiens, Population 1993/2, INED, Paris

Billari F.C., Kohler H.-P.: The impact of union formation dynamics on the first birth in West Germany and Italy: are there signs of convergence?, Max Planck Institute for Demographic Research, Working Paper October 2000

⁴ $\pm \sqrt{((\text{Wald} - 2 * \text{df}) / (-2 * \log \text{likelihood for initial model}))}$

Billari F.C., Baizán P., Aassve A.: Cohabitation, marriage, first birth: The interrelationship of family formation events in Spain, Max Planck Institute for Demographic Research, Working Paper November 2001

Courgeau D.: Du groupe à l'individu: l'exemple des comportements migratoires, Population 1994/1, INED, Paris

Courgeau D., Lelièvre E.: Nuptialité et agriculture, Population 1986/2, INED, Paris

Kasparian R.: L'Analyse longitudinale de la population active: une typologie des profils de carrière des générations françaises de 1911 à 1935, Population 1993/3, INED, Paris

Příloha 2: Hodnoty zobrazené ve vybraných grafech

Obrázek 12 Vstup do prvního partnerství z hlediska generací: *kumulativní funkce přežití, časová proměnná počítaná jako rozdíl roku počátku partnerství a roku konce studia, po kumulaci jsou tedy údaje v tabulce údaji za stav v dokončených letech*

rozdíl roku počátku partnerství a roku konce studia	muž		žena	
	25-29	30-34	25-29	30-34
0	0,9696	0,9440	0,9198	0,9098
1	0,9153	0,8552	0,7942	0,7218
2	0,8762	0,8068	0,6962	0,5940
3	0,8132	0,6933	0,6286	0,4812
4	0,7781	0,5620	0,5214	0,3759
5	0,7243	0,4698	0,4447	0,3083
6	0,6865	0,4527	0,4095	0,2481
7	0,5993	0,3911	0,3299	0,2180
8	0,5201	0,3451	0,3116	0,1645
9	0,4854	0,3160	0,3116	0,1484
10	0,4449	0,2849	0,2423	0,1315
11	0,4449	0,2739	0,2423	0,1224

Obrázek 16,17 Vstup do prvního partnerského soužití podle doby uplynulé od studia, muži, ženy: *kumulativní funkce přežití, časová proměnná počítaná jako rozdíl roku počátku partnerství a roku konce studia, po kumulaci jsou tedy údaje v tabulce údaji za stav v dokončených letech*

rozdíl roku počátku partnerství a roku konce studia	muž		žena	
	sš	vš	sš	vš
0	0,9793	0,8898	0,9325	0,8559
1	0,9256	0,7579	0,7806	0,6788
2	0,8924	0,6698	0,6703	0,5453
3	0,8254	0,5024	0,5889	0,3999
4	0,7496	0,4408	0,4681	0,3679
5	0,6818	0,3429	0,4069	0,1948
6	0,6469	0,3429	0,3601	0,0974
7	0,5654	0,2707	0,3010	0,0974
8	0,4904	0,2707	0,2481	0,0974

Obrázek 24 Časování sňatku po nástupu do prvního zaměstnání: *kumulativní funkce přežití, časová proměnná počítaná jako rozdíl roku sňatku a roku nástupu do prvního zaměstnání, po kumulaci jsou tedy údaje v tabulce údaji za stav v dokončených letech*

rozdíl roku sňatku a roku nástupu do prvního zaměstnání	muž			žena		
	25-29	30-34	35-39	25-29	30-34	35-39
0	0,9703	0,9852	0,9268	0,9161	0,9180	0,9459
1	0,9080	0,9407	0,8862	0,7883	0,7049	0,7838
2	0,8632	0,8815	0,8049	0,6163	0,5574	0,5946
3	0,7441	0,8296	0,6748	0,5148	0,3852	0,4324
4	0,6685	0,7329	0,5935	0,4700	0,2941	0,3108
5	0,5874	0,6432	0,4715	0,4538	0,2605	0,2432
6	0,5724	0,5684	0,3902	0,4349	0,2093	0,1892
7	0,5724	0,5150	0,3252	0,3644	0,1744	0,1757
8	0,5451	0,4990	0,2764	0,3644	0,1565	0,1622
9	0,5451	0,4657	0,2602	0,3644	0,1381	0,1351
10	0,4770	0,4230	0,2189	0,2834	0,1286	0,1216
11	0,4770	0,3870	0,1936	0,2834	0,1286	0,1216
12	0,4770	0,3664	0,1768	0,2834	0,1286	0,1216

Obrázek 27 Věk při prvním dítěti

věk při prvním dítěti (dokončený)	muž		žena	
	25-29	30-34	25-29	30-34
16	1	1	1	1
17	0,9959	0,9936	0,9921	0,9895
18	0,9918	0,9936	0,9802	0,9737
19	0,9837	0,9745	0,9405	0,9421
20	0,9755	0,9682	0,9048	0,8737
21	0,9551	0,9427	0,8611	0,7895
22	0,9306	0,8790	0,8333	0,7105
23	0,9102	0,8535	0,8095	0,6526
24	0,8735	0,8089	0,7857	0,6000
25	0,8273	0,7707	0,7263	0,5474
26	0,8133	0,7325	0,6836	0,4579
27	0,8133	0,6688	0,6576	0,3895
28	0,7640	0,6306		

Obrázek 29-31 Rodinné události ve vztahu k ekonomické nezávislosti na rodičích: kumulativní funkce přežití, časová proměnná počítaná jako rozdíl věku při události a věku ekonomické nezávislosti na rodičích, po kumulaci jsou tedy údaje v tabulce údaji za stav v dokončených letech

rozdíl věku při příslušné události a věku ekonomické nezávislosti na rodičích	první partnerství		první sňatek		první dítě	
	25-29	30-34	25-29	30-34	25-29	30-34
0	0,9458	0,9060	0,9825	0,9615	0,9851	0,9718
1	0,8556	0,7857	0,9571	0,8740	0,9626	0,9154
2	0,7554	0,6614	0,9019	0,8001	0,9192	0,8337
3	0,6750	0,5631	0,8579	0,7295	0,8794	0,7738
4	0,6091	0,4753	0,8119	0,6615	0,8405	0,6687
5	0,5711	0,4055	0,7737	0,6175	0,7990	0,6266
6	0,5039	0,3271	0,7355	0,5648	0,7684	0,5605
7	0,4373	0,2954	0,6874	0,5260	0,7101	0,5159
8	0,3966	0,2509	0,6599	0,4523	0,6550	0,4769
9	0,3846	0,2214	0,6098	0,4084	0,6427	0,4248
10	0,2941	0,1983			0,6170	0,3839

Obrázek 36-37 Vstup do prvního manželství v závislosti na době uplynulé od konce studia, regiony: kumulativní funkce přežití, časová proměnná počítaná jako rozdíl roku sňatku a roku konce studia, po kumulaci jsou tedy údaje v tabulce údaji za stav v dokončených letech

rozdíl roku sňatku a roku konce studia	muž 25-29			muž 30-34		
	Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy
0	0,9877	0,9826	1,0000	0,9695	1,0000	0,9429
1	0,9620	0,9475	0,9341	0,9233	0,9286	0,9143
2	0,9620	0,9121	0,9341	0,9078	0,8571	0,8571
3	0,9480	0,9121	0,9104	0,8446	0,7857	0,8000
4	0,9039	0,8935	0,8865	0,7642	0,6429	0,7418
5	0,8887	0,8743	0,8146	0,7310	0,6071	0,6825
6	0,8713	0,8743	0,7620	0,6788	0,5714	0,6825
7	0,8713	0,8311	0,6943	0,6410	0,5357	0,6825
8	0,8713	0,8009	0,6480	0,5342	0,4974	0,6500
9	0,8067	0,6459	0,6480	0,4630	0,4109	0,5816
10	0,8067	0,4110	0,6480	0,3748	0,3287	0,2781

rozdíl roku sňatku a roku konce studia	žena 25-29			žena 30-34		
	Praha	S Čechy	J Čechy	Praha	S Čechy	J Čechy
0	0,9846	0,8958	0,9753	1,0000	0,9474	0,9063
1	0,9521	0,8745	0,8983	0,8857	0,8684	0,7500
2	0,9174	0,8529	0,7601	0,8143	0,7368	0,6250
3	0,8804	0,7865	0,7284	0,7714	0,6833	0,5313
4	0,8408	0,7395	0,6574	0,7286	0,5739	0,3750
5	0,7977	0,7148	0,6574	0,6542	0,5193	0,3750
6	0,6995	0,6369	0,6574	0,5896	0,4373	0,3437
7	0,5596	0,5762	0,5882	0,5720	0,4100	0,3125
8	0,5596	0,5365	0,5882	0,4982	0,3251	0,2778
9	0,5596	0,5365	0,5882	0,4794	0,2956	0,2381
10	0,5596	0,5365	0,5882	0,2938	0,1592	0,0794

Příloha 3: Dotazník

VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

Palackého náměstí 4, 128 01 Praha 2

Biografický výzkum mladé generace

BŘEZEN 2002

--	--	--	--

Číslo tazatele

--	--	--	--

Číslo dotazníku

CHTĚLI BYCHOM SE VÁS ZEPTAT NA VAŠI ŽIVOTNÍ SITUACI A NA VAŠE NÁZORY. MYSLÍME, SI, ŽE JE VELMI DŮLEŽITÉ VĚDĚT, JAKÉ JSOU ŽIVOTNÍ PODMÍNKY MLADÝCH LIDÍ A JAKÉ JSOU JEJICH PLÁNY.

NA ÚVOD BYCH VÁM CHTĚL(A) POLOŽIT NĚKOLIK OTÁZEK O DOMOVĚ VAŠICH RODIČŮ.

1. V jakém typu rodiny jste v dětství (do 15 let) převážně vyrůstal(a)?

1. v úplné rodině s oběma vlastními rodiči
2. v úplné rodině s jedním nevlastním rodičem
3. jen s otcem
4. jen s matkou
5. u prarodičů nebo příbuzných
6. v náhradní rodině (v pěstounské péči, v dětském domově)
7. několikrát se moje situace změnila

2. Jak byste hodnotil(a) životní úroveň rodiny, v níž jste v dětství a dospívání vyrůstal(a)? Byla:

1. velmi dobrá
2. spíše dobrá
3. spíše špatná
4. velmi špatná

3. Uveďte, prosím, ve kterém roce uzavřeli Vaši rodiče společný sňatek.

(UVEĎTE POSLEDNÍ DVOJČÍSLÍ, NEVÍ=09, NEBYLI MANŽELÉ=08)

4. Kolik jim v té době bylo let? (NEVÍ=09, NEBYLI MANŽELÉ=08)

a. Vašemu otci

b. Vaší matce

5. Jaké je (bylo) nejvyšší dokončené vzdělání Vašich rodičů? (NEVÍ=9)

1. základní
2. střední bez maturity, vyučen bez maturity
3. střední s maturitou, vyučen s maturitou
4. vysokoškolské

a. Vašeho otce

b. Vaší matky

6. Jak byste dnes hodnotil(a) manželství/partnerství Vašich rodičů?

(NETÝKÁ SE=0)

1. jako velmi šťastné
2. jako spokojené
3. jako průměrné s občasnými obtížemi a problémy
4. jako spíše nešťastné
5. rozpadlo se

7. Pokud manželství/partnerství Vašich vlastních rodičů zaniklo, co bylo důvodem?

1. rozvod/rozchod rodičů
2. některý z rodičů zemřel
3. nezaniklo
4. nikdy neexistovalo

Filtr: Otázky č. 8 – 12 jsou určeny pouze pro ty, kteří odpověděli v otázce č. 7 variantou 1 nebo 2! Ostatní přejdou k otázce č. 13.

8. Ve kterém roce zaniklo manželství/partnerství Vašich rodičů?

(UVEĎTE POSLEDNÍ DVOJČÍSLÍ, NEVÍ=09)

9. Navázal(a) Váš otec/Vaše matka nějaký další vztah, to znamená žil(a) a společně hospodařil(a) s dalším partnerem v jedné společné domácnosti?

	Ano	Ne	Neví	Odmítl(a) odpovědět
a. otec	1	2	9	8
b. matka	1	2	9	8

Filtr: Otázky č. 10-11 jsou určeny pouze pro ty, kteří odpověděli v otázce č. 9a a/nebo 9b Ano. Ostatní přejdou k otázce č. 12.

10. Kolik takových vztahů Váš otec/Vaše matka navázal(a)? (NEVÍ=99, ODMÍTL(A) ODPOVĚDĚT=88)

a. otec

b. matka

11. Oženil se znovu Váš otec/vdala se znovu Vaše matka?

	Ano	Ne	Neví	Odmítl(a) odpovědět
a. otec	1	2	9	8
b. matka	1	2	9	8

12. Se kterým z rodičů jste nejdéle žil(a) po rozpadu jejich manželství/partnerství?

1. pouze s matkou
2. pouze s otcem
3. s matkou a s jejím manželem/druhem
4. s otcem a s jeho manželkou/družkou
5. s oběma rodiči
6. staral se o Vás někdo jiný
7. žil(a) jsem sám(a)

Pokračují všichni!

13.* S kolika sourozenci, vlastními i nevlastními, jste společně vyrůstal(a) v jedné domácnosti?

a. s mladšími

b. se staršími

c. celkem

14. Ve kterém roce se Vaší matce narodilo první dítě?

--	--

(UVEĎTE POSLEDNÍ DVOJČÍSLÍ, NEVÍ=09)

15. Kolik obyvatel měla obec, ve které jste žil(a) nejdéle od narození do Vašich 18. narozenin? KARTA A

NYNÍ SE ZAMĚŘÍME NA VAŠI PROFESNÍ DRÁHU.

16. Jaké je Vaše nejvyšší dokončené vzdělání?

1. základní
2. střední bez maturity, vyučen bez maturity
3. střední s maturitou, vyučen s maturitou
4. vysokoškolské

Filtr: Pokud respondent nestuduje a má nejvyšší dokončené vzdělání základní vzdělání, přejděte na otázku č. 21.

17.* Ve kterém roce jste zahájil(a) a ukončil(a) studium na střední škole (SOU, gymnáziu, střední odborné škole apod.)?

(UVEĎTE POSLEDNÍ DVOJČÍSLÍ, NEVÍ=09)

- a. rok zahájení studia na SŠ
- b. rok ukončení studia na SŠ *(JEŠTĚ STUDUJE=33)*

18. Jakého typu byla tato střední škola?

1. střední odborné učiliště
2. gymnázium
3. střední odborná škola (průmyslovka, konzervatoř apod.)
4. ostatní

Filtr: Pokud respondent nestuduje/nestudoval(a) VŠ, přejděte na otázku č. 21.

19.* V jakém roce jste zahájil(a) a ukončil(a) vysokou školu? (UVEĎTE POSLEDNÍ DVOJČÍSLÍ, NEVÍ=09)

a. rok zahájení studia na VŠ

b. rok ukončení studia na VŠ *(JEŠTĚ STUDUJE=33)*

1. VŠ	2. VŠ	3. VŠ

20.* V případě, že jste nenastoupil(a) na vysokou školu ihned po ukončení střední školy, co jste v té době převážně dělal(a)? (NETÝKÁ SE =0) KARTA B

varianta č. 9: jiné.....

Pokračují všichni!

21. Odjel(a) jste během studia nebo po jeho ukončení na nějakou zahraniční cestu delší než 2 měsíce (studijní stáž, au pair, dlouhodobou turistickou cestu apod.)

Ano Ne

1 2

Filtr: Otázkou č. 22 pokračují ti, kteří odpověděli v otázce č. 21 Ano! Ostatní přejdou k otázce č. 23.

22. Jak dlouho trvala tato cesta? Uved'te, prosím, měsíc a rok Vašeho odjezdu a návratu. (NEVÍ=22)

	odjezd		návrat	
	měsíc	rok	měsíc	rok
1. cesta				
2. cesta				
3. cesta				

23. Do kolika let jste byl(a) na svých rodičích zcela ekonomicky závislý(á)? (JSEM STÁLE NA SVÝCH RODIČÍCH ZCELA EKONOMICKY ZÁVISLÝ(Á)=99, NETÝKÁ SE- NAPŘ. NEVYRŮSTAL/A S RODIČI=0)

24.* Nyní se zaměříme na průběh Vaší profesní dráhy. Uved'te, prosím, rok nástupu do Vašeho prvního/dalšího zaměstnání delšího než 3 měsíce. Jak dlouho trval daný pracovní poměr (podnikatelská činnost)? Jak byste charakterizoval(a) Vaše tehdejší profesní zařazení? (NETÝKÁ SE: ZAČÁTEK 1. ZAMĚSTNÁNÍ=11; NEVÍ=22 PRACOVNÍ POMĚR/PODNIK. ČINNOST TRVÁ: DÉLKA =33) KARTA C

	začátek	délka zaměstnání (UVEĎTE V LETECH; KRATŠÍ NEŽ 1 ROK: KÓDUJTE „0“)	profesní zařazení <u>KARTA C</u>
	rok		
1. zaměstnání			
2. zaměstnání			
3. zaměstnání			
4. zaměstnání			
5. zaměstnání			

25. Byl(a) jste někdy nezaměstnaný(á), to znamená hledal(a) jste zaměstnání déle než 3 měsíce bez ohledu na to, zda jste pobíral(a) podporu v nezaměstnanosti?

Ano Ne

1 2

Filtr: Otázku č. 26 vyplňují pouze ti, kteří odpověděli v otázce č. 25 Ano. Ostatní přejdou k otázce č. 27.

26. Byl(a) jste nezaměstnaný(á):

	Ano	Ne	Netýká se	Délka nezaměstnanosti (V MĚSÍCÍCH)
a. v prvním roce po ukončení studia	1	2	0	
b. v průběhu dvou let před uzavřením (prvního) sňatku	1	2	0	
c. mezi (prvním) sňatkem a narozením prvního dítěte (případně mezi narozením prvního dítěte a sňatkem)	1	2	0	
d. po narození prvního dítěte	1	2	0	
e. po narození druhého dítěte	1	2	0	

27. Jaké je Vaše současné sociálně ekonomické postavení a postavení Vašeho současného partnera (partnerky)? KARTA D (NETÝKÁ SE = NEMÁ PARTNERA=0)

a. respondent

b. partner (partnerka)

28. Jaké je nejvyšší dokončené vzdělání Vašeho současného partnera (partnerky)? (NETÝKÁ SE = NEMÁ PARTNERA= 0)

1. základní
2. střední bez maturity, vyučen bez maturity
3. střední s maturitou, vyučen s maturitou
4. vysokoškolské

29.* Pokuste se, prosím, odhadnout Váš celkový čistý měsíční příjem (pracovní příjem včetně krátkodobých pracovních výdělků, příjem z pronájmu, akcií, sociálních dávek apod.)?

Můžete, prosím, odhadnout celkový čistý měsíční příjem Vašeho partnera (partnerky)? (NETÝKÁ SE=NEMÁ PARTNERA=0; NEMÁ PŘÍJEM =77; ODMÍTL(A) ODPOVĚDĚT=88; NEVÍ=99)KARTA E

a.respondent

b.partner (partnerka)

Filtr: Otázka č. 30 je určena jen pro muže. Ženy přejdou na otázku č. 31.

30. *Absolvoval jste již základní (náhradní) vojenskou službu?

1. ano

(PRÁVĚ PROBÍHÁ: KONEC = 33, NEVÍ=22)

začátek		konec	
měsíc	rok	měsíc	rok

2. ne

3. mám modrou knížku

31. Kolik obyvatel měla obec, ve které jste žil(a) při Vašich 18. narozeninách?

KARTA A

32.* Změnilo se Vaše bydliště, tedy místo, kde jste během týdne převážně bydlel po dobu delší než 2 měsíce, po Vašich 18. narozeninách?

Ano Ne

1 2

Filtr: Otázka č. 33 je určena pouze pro ty, kteří se stěhovali. Ostatní přejdou k otázce č. 34.

33. Uveďte rok jednotlivých změn bydliště, velikost místa nového bydliště a důvod změny bydliště. KARTA A, F

	rok (NEVÍ=22)	v rámci stejné obce		velikost obce <u>KARTA A</u>	důvod <u>KARTA F</u>
		ano	ne		
1. změna		1	2		
2. změna		1	2		
3. změna		1	2		
4. změna		1	2		
5. změna		1	2		
6. změna		1	2		
7. změna		1	2		
8. změna		1	2		

34.* V kolika letech jste se odstěhoval(a) od rodičů? (NETÝKÁ SE = 0)

a. na internát

b. na kolej

c. do samostatného bytu (i pronajatého)

d. jinak, kam.....

35. Kde v současné době bydlíte?

1. u rodičů nebo u jednoho rodiče ve společném bytě/domě
2. u rodičů nebo u jednoho rodiče manželky/partnerky ve společném bytě/domě
3. u jiných příbuzných v bytě/domě
4. v internátu, na koleji
5. v ubytovně apod.
6. v podnájmu (části bytu)
7. v pronajatém bytě (od osoby, která je vlastníkem nebo nájemcem bytu)
8. v samostatném bytě (vlastním, družstevním nebo nájemním ve státním, obecním, soukromém domě)

Filtr: Na otázku č. 36 odpovídají pouze ti, kteří v otázce č. 35 odpověděli variantou č. 8. Ostatní přejdou k otázce č. 37.

36. V případě, že dnes bydlíte v samostatném bytě, jakým způsobem jste ho Vy/Váš partner získal(a)?

1. koupí
2. dědictvím
3. přidělen od obecního úřadu, podniku
4. soukromou výstavbou
5. družstevní výstavbou
6. byt mi/partnerovi koupili rodiče/jiní příbuzní
7. byt mi/partnerovi přenechali rodiče/jiní příbuzní
8. jinak, jak.....

37. Které osoby s Vámi dnes žijí společně v bytě (v pokoji na ubytovně, koleji apod.)?

	<i>Ano</i>	<i>Ne</i>
a. partner(ka)	1	2
b. Vaše děti	1	2
c. Vaši rodiče nebo rodiče partnera(ky)	1	2
d. jiné příbuzné osoby	1	2
e. jiné osoby (podnajímeník, spolubydlící apod.)	1	2
f. celkem osob		

Filtr: Na otázku č. 38 se ptáte pouze těch, kteří v otázce č. 37 odpověděli, že bydlí s partnerem/partnerkou. Ostatní přejdou k otázce č. 39.

38. Kolik obytných místností, včetně kuchyně má byt, ve kterém v současné době bydlíte?

Pokud podle otázky č. 37 žijí partneři v bytě společně s rodiči či jinými dalšími osobami kromě dětí, ptejte se:

Kolik obytných místností máte v současné době s partnerem/partnerkou/děťmi k dispozici?

39. Kolik obytných místností jste měli s partnerem/partnerkou k dispozici v době, kdy jste uzavřeli (první) sňatek? (RESPONDENT JE SVOBODNÝ = 99; SNOUBENCI NEBYDLELI SPOLEČNĚ=0)

40. Kolik obytných místností jste měli(a) k dispozici v době, kdy se Vám narodilo první dítě? (RESPONDENT JE BEZDĚTNÝ = 99)

DALŠÍ OTÁZKY SE TÝKAJÍ VAŠICH PARTNERSKÝCH VZTAHŮ.

41. Kterou z následujících možností považujete pro svůj život za nejlepší? (NEVÍ=9)

1. žít sám(a) bez stálého partnera
2. žít se stálým partnerem/partnerkou bez sňatku
3. žít s partnerem/partnerkou „na zkoušku“ a později s ním/ní uzavřít sňatek
4. uzavřít s partnerem/partnerkou sňatek bez předchozího společného života na „zkoušku“

42. Z jakého důvodu považujete tuto variantu pro svůj život za nejlepší?

1. důvod.....
2. důvod.....

43. Jaký věk považujete obecně za nejvhodnější pro vstup do manželství? (NEVÍ=9)
(MOŽNOST UVÉST I INTERVAL)

a. pro muže

b. pro ženu

44. Jaký je podle Vás ideální věk pro narození prvního dítěte? (NEVÍ=9)
(MOŽNOST UVÉST I INTERVAL)

a. u muže

b. u ženy

45. Jaký je podle Vás minimální rodinný měsíční příjem pro finanční zabezpečení

a. bezdětných manželů mladších 30 let

b. tříčlenné rodiny s dítětem do 3 let

(NEVÍ=99)

46. Kolik dětí byste Vy osobně chtěl(a) mít? (NEVÍ=99)

47. Jaký je podle Vás ideální interval mezi založením společné domácnosti (společným bydlením partnerů) a narozením dítěte? (UVEĎTE V LETECH; NEVÍ=99).

48. Jaký je podle Vás nejvhodnější věkový rozdíl mezi prvním a druhým dítětem?
(UVEĎTE V LETECH; NEVÍ=99)

49. Plánujete mít v nejbližších 2 letech první/další dítě?

Ano   *Ne*
1   2

Proč ne?.....
.....

50. Kolik partnerských vztahů (delších než 3 měsíce) jste během Vašeho života navázal(a)? Zahrňte i případného současného partnera (i manžela), se kterým se znáte déle než 3 měsíce.

51.* Žil(a) jste někdy s některým/některou z těchto partnerů/partnerek ve společné domácnosti?

Ano   *Ne*
1   2

Filtr: Otázka č. 52 je určena pouze pro ty, kteří v otázce č. 51 odpověděli ANO. Ostatní přejdou na otázku č. 53.

Pokyn k otázce č. 52:

Ptejte se postupně na všechna partnerství, kdy partneři žili a společně hospodařili v jedné domácnosti.

V případě, že takových partnerství bylo více než 5, vyplňte poslední sloupec za poslední partnerství.

Jestliže partnerství/manželství trvá, v rádcích, kde se ptáte na konec partnerství/manželství, vyplňte 33; zkontrolujte, že je toto partnerství skutečně poslední v pořadí!!!

NEVÍ=999, ODMÍTL(A) ODPOVĚDĚT=888

52.* Uved'te, prosím, o každém společném soužití následující údaje.

		pořadí soužití				
		1.	2.	3.	4.	5.
Ve kterém měsíci a roce jste se seznámil(a) s Vaší(m) první(m)/další(m)... partnerkou/partnerem? Kolik jí/jemu bylo let?	měsíc					
	rok					
	věk partnera					
Ve kterém měsíci a roce jste se s Vaší(m) první(m)/další(m)... partnerkou/partnerem rozešli?	měsíc					
	rok					
Ve kterém měsíci a roce jste spolu začali žít v jedné domácnosti?	měsíc					
	rok					
Jaký byl tehdy Váš rodinný stav?	svobodný/á	1	1	1	1	1
	vdaná/ženatý	2	2	2	2	2
	rozvedená/ý	3	3	3	3	3
	ovdovělý/á	4	4	4	4	4
Jaký byl tehdy rodinný stav Vaší partnerky/partnera?	svobodný/á	1	1	1	1	1
	vdaná/ženatý	2	2	2	2	2
	rozvedená/ý	3	3	3	3	3
	ovdovělý/á	4	4	4	4	4
Ve kterém měsíci a roce jste spolu přestali žít v jedné domácnosti?	měsíc					
	rok					
Kde jste spolu bydleli na <u>začátku vašeho soužití</u> ?	u rodičů, jiných příbuzných	1	1	1	1	1
	v podnájmu	2	2	2	2	2
	v pronajatém bytě	3	3	3	3	3
	ve vlastním bytě	4	4	4	4	4
	jinde	5	5	5	5	5
Uzavřeli jste spolu sňatek?	ano	1	1	1	1	1
	ne → <i>další partnerství</i>	2	2	2	2	2
Ve kterém měsíci a roce jste se vzali?	měsíc					
	rok					
Ve kterém měsíci a roce skončilo vaše manželství? Jak skončilo vaše manželství?	měsíc					
	rok					
	1-rozvod, 2-ovdovění	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2
Kde jste spolu bydleli na <u>začátku vašeho manželství</u> ?	u rodičů, jiných příbuzných	1	1	1	1	1
	v podnájmu	2	2	2	2	2
	v pronajatém bytě	3	3	3	3	3
	ve vlastním bytě	4	4	4	4	4
	jinde	5	5	5	5	5
<i>Ptejte se na další společné soužití</i>						

Filtr: Na otázky č. 53-54 odpovídají pouze ti, kteří mají v současné době partnera. Respondenti bez partnera přejdou na otázku č. 55.

53. Máte v úmyslu s Vaším současným partnerem (partnerkou) uzavřít sňatek

1. do 1 roku
2. za 2 roky
3. za 3 roky
4. za více než 3 roky
5. nemáme v úmyslu sňatek uzavřít
6. nepřemýšlíme zatím o tom
7. jsme již manželé

Filtr: Na otázku č. 54 odpovídají pouze ti, kteří odpověděli v otázce č. 53 variantou 4 nebo 5. Ostatní přejdou na otázku č. 55.

54. Jaké jsou hlavní důvody pro Vaše rozhodnutí?

1. důvod.....
2. důvod.....

Pokračují všichni!

55. V kolika letech jste měl(a) první pohlavní styk? (Odmítl(a) odpovědět=88; neví=99; netýká se =NEMĚL POHLAVNÍ STYK=00)

Filtr: Na otázky č. 56-59 odpovídají pouze ti, kteří již měli první pohlavní styk. Ostatní přejdou k otázce č. 60.

56*. Použili jste tehdy s partnerem/partnerkou nějakou antikoncepci? Jakou?

KARTA G

Ano Ne Neví Odmítl(a) odpovědět
1 2 9 8

způsoby antikoncepce

--	--	--

varianta č. 10: jiný způsob.....

57. Použili jste vůbec někdy s (některým) Vaším partnerem/partnerkou nějakou antikoncepci?

Ano Ne Neví Odmítl(a) odpovědět
1 2 9 8

Filtr: Na otázky č. 58-59 odpovídají pouze ti, kteří odpověděli v otázce č. 57 Ano. Ostatní přejdou k otázce č. 60.

58.* Kolik Vám bylo, když jste s (některým) Vaším partnerem/partnerkou poprvé použil(a) nějakou antikoncepci? (ODMÍTL(A) ODPOVĚDĚT=88; NEVÍ=99)

a.věk respondenta při prvním použití antikoncepce

b.věk partnera/partnerky v té době

59. Jaký způsob antikoncepce nebo kombinaci způsobů jste v té době použili? (ODMÍTL(A) ODPOVĚDĚT=88; NEVÍ=99) KARTA G

způsoby antikoncepce

--	--	--

varianta č. 10: jiný způsob.....

60. Používáte Vy nebo Váš partner/partnerka nějakou antikoncepci v současné době? Jakou? KARTA G

Ano Ne Neví Odmítl(a) odpovědět

1 2 9 8

způsoby antikoncepce

--	--	--

varianta č. 10: jiný způsob.....

Filtr: Na otázku č. 61 odpovídají ti, kteří v otázce č. 60 odpověděli Ne. Ostatní přejdou k otázce č. 62.

61. Jaký je hlavní důvod pro to, že ji v současné době nepoužíváte? KARTA H

--

varianta č. 14: jiný důvod.....

62. V případě, že byste (Vaše partnerka) otěhotněla, jak byste tuto situaci řešila(i)?

odpovědi všech respondentů, kteří nežijí v manželství (bez stálého partnera, s partnerem, žijící v nesezdaném soužití)				
interrupcí	porodem bez sňatku	sňatkem a následným porodem	porodem a následným sňatkem	neví
1	2	3	4	9

odpovědi respondentů žijících v manželství		
interrupcí	porodem	neví
5	6	9

63.* Ženy: Byla jste někdy těhotná?

Muži: Byla některá z Vašich výše uvedených partnerek s Vámi někdy těhotná?

Ano Ne Neví Odmítl(a) odpovědět
1 2 9 8

Filtr: Otázky č. 64-66 vyplňují jen ti, kteří odpověděli v otázce č. 63 Ano. Ostatní přejdou k otázce č.67.

64.* Jak a kdy skončila tato těhotenství? Kolik Vám a Vašemu partnerovi (partnerce) v té době bylo let? (JE-LI TĚHOTNÁ, VYPLŇTE VŠUDE U MĚSÍCŮ A ROKŮ 33 A U VĚKU NAPIŠTE SOUČASNÝ VĚK)

	interrupcí		samovolným potratem, mimoděložním těhotenstvím, porodem mrtvého dítěte		porodem		věk respondenta	věk partnera
	1		2		3			
	měsíc	rok	měsíc	rok	měsíc	rok		
1. těhotenství								
2. těhotenství								
3. těhotenství								
4. těhotenství								

Filtr: Otázku č. 65 –66 vyplňují pouze ti, u kterých skončilo některé těhotenství ženy porodem. Ostatní přejdou k otázce č.67.

65. V jakém věku dítěte jste nastoupila (Vaše partnerka) do zaměstnání? (NEVÍ=99, JE STÁLE NA RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ=33; UVEĎTE V LETECH)

- a. po narození 1. dítěte
b. po narození 2. dítěte
c. po narození 3. dítěte

Filtr: Otázka č. 66 je určena pro ty ženy a partnerky, které zůstaly(zůstanou) s dětmi doma i po dosažení jejich 3 let. Ostatní pokračují otázkou č. 67.

66.* Jaké byly (jsou) hlavní důvody Vašeho rozhodnutí (partnerky) zůstat doma s dětmi staršími 3 let? Vyberte 3 hlavní důvody z KARTY I. (NETÝKÁ SE=0)

první dítě

druhé dítě

třetí dítě

varianta 9: jiné.....

Pokračují všichni!

.....

.....

POSLEDNÍ ČÁST BUDE VĚNOVÁNA ZPŮSOBU TRÁVENÍ VAŠEHO VOLNÉHO ČASU A VAŠIM ŽIVOTNÍM POSTOJŮM

67. Domníváte se, že se věnujete svým zájmům a koníčkům dostatečně podle svých představ?

1. Ano, do velké míry se mi daří dělat věci, které mě baví.
2. Své zájmy se mi daří uspokojovat, ale ne úplně tak, jak bych si přál(a).
3. Své zájmy uspokojuji jen částečně.
4. Vůbec se mi nedaří dělat v mém volném čase činnosti, jimž bych chtěl(a) věnovat svůj volný čas.

68. Jakou roli hraje profesní kariéra ve Vašem životě?

Rozhodující	1	2	3	4	5	Nepodstatnou
-------------	---	---	---	---	---	--------------

69. Jak často navštěvujete bohoslužby, náboženské obřady?

1. nejsem věřící
2. několikrát týdně
3. každý týden nebo téměř každý týden
4. jednou nebo dvakrát za měsíc
5. několikrát do roka
6. méně často

70. Kolik hodin týdně jste v průměru strávil(a) Vy a Váš partner(ka) v uplynulých 6 měsících těmito činnostmi? (NETÝKÁ SE=NEŽIJE S PARTNEREM V JEDNÉ DOMÁCNOSTI, NEMÁ DÍTĚ = 111; NEPRACUJE= 777)

	celkem	
	respondent	partner
a. prací v zaměstnání či jinou výdělečnou činností		
b. domácími pracemi		
c. péčí o dítě		

71. V posledních letech žijí mladí lidé čím dál častěji v tzv. nesezdaném soužití, to znamená, že spolu žijí a hospodaří, aniž by uzavřeli sňatek. Který z výroků nejlépe vystihuje Váš názor?

1. Bez uzavření sňatku by mladí lidé neměli žít ve společné domácnosti.
2. Nesezdané soužití je dobrá životní zkušenost, ale mělo by skončit sňatkem.
3. Nesezdané soužití může bez problémů nahradit celoživotní instituci manželství.

72. Do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky? KARTA J 1. určitě souhlasím, 2. spíše souhlasím, 3. spíše nesouhlasím, 4. určitě nesouhlasím

a. manželství je důležitou zárukou právních vztahů mezi partnery, a je proto nenahraditelné	
b. lidé, kteří chtějí mít dítě, by měli uzavřít sňatek	
c. svůj život si bez dětí nedovedu představit	
d. právní předpisy by měly umožnit interrupci jen v případě ohrožení zdraví ženy a znásilnění	
e. rozvod je nejlepším řešením situace, když pár již není schopen řešit své manželské problémy	
f. jsou-li v rodině děti, neměli by se rodiče i přes své neshody rozvádět	
g. muži a ženy by se měli o domácnost a děti starat rovným dílem	
h. v dnešní době je nezbytné uzavřít předmanželskou smlouvu	
i. mladí lidé hledají zaměstnání bez větších problémů	
j. pouze bezdětné ženy se mohou plně věnovat profesní kariéře	
k. v dnešní době je materiální pomoc rodičů mladým rodinám nezbytná	
l. ekonomická situace v naší zemi se v nejbližších letech zlepší	

73. V případě, že by bylo možné lépe sladit rodičovskou dovolenou se zaměstnáním (např. pracovat při současném pobírání rodičovského příspěvku, dostávat příspěvek na zaplacení osoby na hlídání dětí apod.), do jaké míry by to mělo vliv na Vaše rozhodnutí mít první/další dítě? KARTA K

1. jsme již rozhodnutí mít v nejbližší době dítě, tato opatření by neměla na naše rozhodnutí vliv
2. v nejbližší době nechceme mít dítě, tato opatření by neměla na naše rozhodnutí vliv
3. pravděpodobně bychom více zvažovali možnost mít dítě
4. tato opatření by zcela určitě přispěla k rozhodnutí mít dítě

74. Pohlaví respondenta

1. muž
2. žena

75. Datum narození respondenta a jeho současného partnera (partnerky)

(NETÝKÁ SE=NEMÁ PARTNERA=0)

	měsíc	rok
a. respondent		
b. partner (partnerka)		

76. Rodinný stav respondenta a jeho současného partnera (partnerky)

(NETÝKÁ SE=NEMÁ PARTNERA=0)

1.	svobodný(á)	a. respondent
2.	ženatý (vdaná)	
3.	rozvedený(á)	
4.	ovdovělý(á)	b. partner (partnerka)

77. Velikost obce KARTA A

78. Okres .....**ZÁZNAMY TAZATELE:****79. Délka rozhovoru v minutách**

80. Obtížnost rozhovoru

1. snadný
2. náročný
3. obtížný

Svým podpisem potvrzuji, že jsem rozhovor provedl(a) podle stanovených požadavků. Uvedené skutečnosti jsou pravdivým záznamem výpovědi respondenta.

Datum.....

Podpis tazatele.....

Příloha 4: Přehled dalších použitých sociologických šetření

- **Formy rodinného života mladé generace 1996: Svobodní jednotlivci (SV96)**

Autoři: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, Universitas

Stručná charakteristika výzkumu:

Výzkum byl realizován v rámci řešení grantového úkolu MPSV č. RV 27.

Sledovány byly životní podmínky, dosavadní životní dráhy a postoje hodnotové orientace mladé generace - zde svobodných jedinců (paralelní výzkum mladých rodin - viz „Formy rodinného života mladé generace 1996: Mladé rodiny“).

Velikost výběru: 614 osob ve věku 18 až 30 let, svobodní, bezdětní

Metoda sběru dat: Standardizovaný rozhovor

Typ výběru: Cílený kvótní výběr

Soubor obsahuje údaje za rok: 1996

Období pořízení dat: říjen 1996

Název publikace, kde byly výsledky zveřejněny:

- Formy rodinného života mladé generace. VÚPSV 1997 (1. část - leden, 2. část - červen)
- Kuchařová V., Nedomová A., Zamykalová L., Předpoklady sňatkového a rodinného chování mladé generace. VÚPSV, 1999

- **Formy rodinného života mladé generace 1996: Mladé rodiny (MR96)**

Autoři: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, Universitas

Stručná charakteristika výzkumu:

Výzkum realizován v rámci řešení grantového úkolu MPSV č. RV 27 „Formy rodinného života mladé generace“.

Sledovány byly životní podmínky, dosavadní životní dráhy a postoje hodnotové orientace mladé generace - zde mladých rodin (paralelní výzkum svobodných jednotlivců - viz „Formy rodinného života mladé generace 1996: Svobodní jednotlivci“).

Velikost výběru: 870 osob ve věku 18 až 30 let žijících v prvním manželství po dobu maximálně 7 let

Metoda sběru dat: Standardizovaný rozhovor

Typ výběru: Cílený kvótní výběr

Soubor obsahuje údaje za rok: 1996

Období pořízení dat: říjen 1996

Název publikace, kde byly výsledky zveřejněny:

- Formy rodinného života mladé generace, VÚPSV 1997 (1. část - leden, 2. část - červen)

- **Populační klima 1996(PK96)**

Autoři: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, Universitas

Stručná charakteristika výzkumu:

Výzkum realizován v rámci řešení grantového projektu Evropské komise „Mapping European Family and Household Patterns“ jako Associated project "Past and Recent Development in the Family and Household Patterns in the Czech Republic and Changes in Households' Economic and Social Conditions".

Velikost výběru: 1705 osob ve věku 20 až 60 let

Metoda sběru dat: Standardizovaný rozhovor

Typ výběru: Kvótní výběr

Soubor obsahuje údaje za rok: 1996

Období pořízení dat: únor 1996

Název publikace, kde byly výsledky zveřejněny:

- Kuchařová V., Stable and new features of family formation in the C.R., Výzkumná zpráva pro Cambridge University, 1996
- Kuchařová V., Změny v rodině po roce 1989 (demografické charakteristiky a postoje). In: Tuček M. a kol.: Česká rodina v transformaci - Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace, WP 98:3, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 1998
- Kuchařová V., Tuček M., Sociálně ekonomické souvislosti rodinného chování mladé generace v České republice. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky 1999

- **Mladá generace 1997 (MG97)**

Autoři: Sociologický ústav AV ČR, výzkumný tým pod vedením RNDr.Fialové, STEM

Stručná charakteristika výzkumu:

Rodinné a reprodukční chování mladých dosud svobodných lidí, postoje k manželství a rodičovství, objasnění vnějších podmínek, za kterých se mladí lidé rozhodují o uzavření manželství a narození dětí, plány mladé generace týkající se demografického chování.

Velikost výběru: 1294 mladých svobodných lidí ve věku 18-30 let.

Metoda sběru dat: Standardizovaný rozhovor

Typ výběru: Kvótní výběr. Šetření bylo původně koncipováno na 1,200 osob, později bylo došetřeno větší množství osob nad 23 let.

Soubor obsahuje údaje za rok: 1997

Období pořízení dat: podzim 1997

Název publikace, kde byly výsledky zveřejněny:

- Fialová L., Kučera M., Vymětalová S., Hamplová D.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství, SLON, Praha 2000

- **Rodina 2001(R01)**

Autoři: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, STEM

Stručná charakteristika výzkumu:

Výzkum postojů k rodině, manželství, nesezdanému soužití, hodnota rodiny

Výzkum chování – výchova dětí, náklady na výchovu dětí, dělba rolí v rodině, soužití generací, hospodaření domácností

Velikost výběru: 1257 osob starších 18 let

Metoda sběru dat: Standardizovaný rozhovor

Typ výběru: Kvótní výběr

Soubor obsahuje údaje za rok: 2001

Období pořízení dat: červen 2001

Výsledky zatím nebyly zveřejněny

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek 1 Partnerská situace mladých lidí v době výzkumu.....	4
Obrázek 2 Úhrnná plodnost a průměrný věk při prvním porodu v České republice.....	6
Obrázek 3 Sňatečnost svobodných v České republice.....	6
Obrázek 4 Vstup do manželství: generace rodičů a respondenta (analýza přežití).....	13
Obrázek 5 Narození prvního dítěte: srovnání generací matek a respondentek (analýza přežití).....	13
Obrázek 6 Odchod mladých lidí z domácnosti rodičů (analýza přežití).....	17
Obrázek 7 Model hodnoty dítěte.....	30
Obrázek 8 Struktura partnerských soužití.....	33
Obrázek 9 První partnerství respondentů výzkumu MG02 (abs. počty).....	34
Obrázek 10 Časování sňatků u prvních partnerství (analýza přežití).....	34
Obrázek 11 Hypotézy o charakteru nesezdaného soužití.....	35
Obrázek 12 Vstup do prvního partnerského soužití z hlediska generací (analýza přežití)...	36
Obrázek 13 Vstup do prvního partnerského soužití (manželství, kohabítace) podle dokončeného vzdělání (analýza přežití).....	37
Obrázek 14 Vstup do prvního partnerského soužití: ženy (analýza přežití).....	37
Obrázek 15 Vstup do prvního partnerského soužití: muži (analýza přežití).....	37
Obrázek 16 Vstup do prvního partnerského soužití podle doby uplynulé od konce studia - ženy (analýza přežití).....	38
Obrázek 17 Vstup do prvního partnerského soužití podle doby uplynulé od konce studia - muži (analýza přežití).....	38
Obrázek 18 Vstup do prvního partnerského soužití ve vztahu ke konci studia.....	38
Obrázek 19 Vstup do prvního partnerského soužití v závislosti na délce ekonomické závislosti na rodičích (analýza přežití).....	39
Obrázek 20 Druhé partnerství respondentů výzkumu MG02 (abs. počty).....	40
Obrázek 21 Stabilita prvních a druhých partnerských soužití (analýza přežití).....	41
Obrázek 22 Časování sňatku u prvních manželství – průměrné délky mezi jednotlivými událostmi.....	42
Obrázek 23 Věk při prvním sňatku a důvod, proč pracovat (analýza přežití).....	43
Obrázek 24 Časování sňatku po nástupu do prvního zaměstnání (analýza přežití).....	45
Obrázek 25 Historie prvních manželství.....	48
Obrázek 26 Vliv velikosti rodiny na rozvod (analýza přežití).....	49
Obrázek 27 Věk při prvním dítěti (analýza přežití).....	55
Obrázek 28 Délka prvního manželství před narozením prvního dítěte (analýza přežití)	55
Obrázek 29 Vstup do prvního soužití (manželství, kohabítace) podle věku a délky ekonomické nezávislosti na rodičích (analýza přežití).....	56
Obrázek 30 Vstup do manželství podle věku a délky ekonomické nezávislosti na rodičích (analýza přežití).....	56
Obrázek 31 Narození prvního dítěte podle věku respondenta a délky ekonomické nezávislosti na rodičích (analýza přežití).....	56
Obrázek 32 Časování druhého dítěte (analýza přežití).....	57
Obrázek 33 Nástup do zaměstnání po narození dítěte (reálná data).....	58
Obrázek 34 Ženy na rodičovské dovolené (analýza přežití).....	58
Obrázek 35 Objektivní situace a subjektivní postoje ve vztahu k počtu dětí.....	59
Obrázek 36 Vstup do prvního manželství v závislosti na době uplynulé od konce studia - regiony, muži (analýza přežití).....	62
Obrázek 37 Vstup do prvního manželství v závislosti na době uplynulé od konce studia - regiony, ženy (analýza přežití).....	62

Tabulka 1 Populační vývoj po 2. světové válce	5
Tabulka 2 Počet plánovaných dětí (%)	8
Tabulka 3 Vliv populačních opatření na plánování dalšího (prvního) dítěte (%)	10
Tabulka 4 Faktory nestability manželství a nesezdaného soužití	26
Tabulka 5 Počet partnerských soužití v jedné domácnosti (%)	32
Tabulka 6 Časování sňatku ve vztahu ke vstupu na pracovní trh - PK96 (analýza přežití)	44
Tabulka 7 Časování sňatku ve vztahu ke vstupu na pracovní trh - MG02 (analýza přežití)	46
Tabulka 8 Struktura ukončených těhotenství	53
Tabulka 9 Počty dětí podle rodinného stavu respondenta	53
Tabulka 10 Rodinná situace (%)	60
Tabulka 11 Počet partnerů, se kterými respondent žil ve společné domácnosti (%)	60
Tabulka 12 Typ první společné domácnosti	61
Tabulka 13 Počty těhotenství - regiony	63
Tabulka 14 Struktura ukončených těhotenství - regiony (počet těhotenství v regionu = 100%)	63